

ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก

ผู้ช่วยศาสตราจารย์เสนาะ บุญยรักษ์

รองศาสตราจารย์พิชญ์สุตา นัยทรัพย์

โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวัฒนธรรม สำนักศิลปวัฒนธรรม

สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม พิษณุโลก

ปีการศึกษา ๒๕๔๒

คำปรารภ

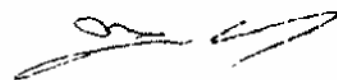
นับตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร รามาธิบดีจักรีนฤเบดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร เสด็จอวตารราชสมบัติมาจนถึงบัดนี้เป็นเวลา ๕๓ ปี ประชาชนชาวไทยประจักษ์แจ้งในน้ำพระทัย พระราชอุตสาหะและพระมหากรุณาธิคุณอันล้นพ้นต่อพสกนิกรทุกหมู่เหล่า ล้วนเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต การอยู่ดีกินดีและประโยชน์สุขของปวงอาณาประชาราษฎร์ปราศจากข้อวิจิติจนาใด ๆ

ข้าพระพุทธเจ้าพระราชมณเฑียรสถานการศึกษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้พระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่งานการศึกษาของชาตินานัปการอย่างต่อเนื่อง ทรงมีพระราชจริยาวัตรเปี่ยมบริบูรณ์ด้วยคุณราชมานะ ทรงเป็นองค์ “ทูลราชัน” ของคนทั้งแผ่นดิน และประทับเป็นภาพพิมพ์ใจของเหล่าครูอาจารย์หนุ่มน้อยเป็นแรงบันดาลใจในการปฏิบัติหน้าที่ครู ทรงเป็นนักพัฒนาที่อาศัยทฤษฎีวิชาการผสมผสานกับประสบการณ์มาเป็นหลักการปฏิบัติ ดังปรากฏชัดในโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริซึ่งมีมากกว่า ๒,๕๐๐ โครงการ ทรงนำเสนอ “ทฤษฎีใหม่” ว่าด้วยการบริหารจัดการที่ดินและแหล่งน้ำ ทรงแปลวรรณกรรมอันทรงคุณค่า คังหนั๋งสี่อพระราชนิพนธ์แปล “นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ” จาก “A Man Called intrepid..” ของ William Stevenson และ “ติโต” จาก “Tito” ของ Phyllis Auliy ทรงนิพนธ์ “พระมหาชนก” เป็นอนรรฆนิพนธ์ส้านปรัชญาชีวิต พุทธธรรม และการศึกษาเหล่านี้คือตัวอย่างจำนวนน้อยจากจำนวนอนันต์ที่ประชาชนประจักษ์ในพระปรีชาสามารถและได้รับผลแห่ง “พระปัญญาคุณ” และ “พระโพธิญาณ” ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๗๒ พรรษา ณ วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ ราชอาณาจักรไทยและนักศึกษาในสำนักงานสถานศึกษาต่างประเทศและสถาบันราชภัฏมีความซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณหาที่สุควิได้ ที่มีต่อประชาชนชาวไทย ชาวราชภัฏจึงพร้อมใจกันดำเนินโครงการเฉลิมพระเกียรติพระเกียรติ โดยตั้งเป้าหมายไว้ ๘๗๒ ชื่อเรื่อง และคณะกรรมการแสดงความจำนงที่จะแต่งเรียบเรียงในครั้งแรกมากกว่า ๑,๐๐๐ ชื่อเรื่อง เพื่อแสดงความจงรักภักดี ระดมความเพียรด้วยการปฏิบัติบูชาและเจริญรอยตามพระยุคลบาท

สำนักงานสถานศึกษาบัณฑิต ในฐานะหน่วยงานกลาง ทำหน้าที่ประสานงานกับสถาบันราชภัฏ ขอขอบคุณสถาบันราชภัฏทุกแห่ง และคณาจารย์ทุกท่านที่แสดงความกระตือรือร้น และเต็มใจจะมีส่วนร่วมในโครงการเฉลิมพระเกียรติในครั้งนี้ ทำให้มีผลงานที่มีคุณภาพดี ควรแก่การภาคภูมิใจ ทุกคนต่างมุ่งมั่นและปิติสุข

ในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ ทรงเจริญพระชนมพรรษา ครบ ๗๒ พรรษา วันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๒ นี้ ชาวสถาบันราชภัฏ ขอโน้มจิตอธิษฐานถวายพระพรชัยมงคล จงทรงพระเจริญด้วยพระพลานามัย ทรงพระเกษมสำราญ และพระชนมายุยิ่งยืนนาน เป็นมิ่งขวัญของพสกนิกรไทยตลอดไป

รองศาสตราจารย์ ดร.ทองกุล หงส์พันธุ์)

เลขาธิการสถานศึกษาบัณฑิต

คำนำ

ความสนใจเรื่องชื่อบ้านนามเมืองหรือ “ภูมินาม” เริ่มต้นเมื่อมีการเดินทางผ่านสถานที่ต่าง ๆ แล้วมีผู้สงสัยเกี่ยวกับการตั้งชื่อสถานที่เหล่านั้น บางครั้งก็มีผู้อธิบายตามความเข้าใจของตนเองว่าอาจจะตั้งชื่อตามชื่อต้นไม้บ้าง ตั้งชื่อตามสภาพภูมิประเทศบ้าง แต่บางครั้งก็ไม่อาจหาเหตุผลได้เพราะเป็นชื่อที่แปลก จึงเป็นจุดบันดาลใจให้ผู้วิจัยทั้งสองคนเริ่มสนใจและได้เสนอโครงการวิจัยต่อสำนักศิลปวัฒนธรรม (ชื่อเดิมคือศูนย์ศิลปวัฒนธรรม) สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม จนได้รับงบประมาณสนับสนุนจำนวนหนึ่ง

ผู้วิจัยได้ขอความอนุเคราะห์จากวิทยากรท้องถิ่น และได้รับความร่วมมืออย่างดีในการบอกเล่าประวัติความเป็นมาของท้องถิ่น แม้ว่าประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน ตำบลต่าง ๆ จะเก่าไว้หลากหลายสำนวน ผู้วิจัยก็ได้นำมาเสนอไว้โดยมิได้ถือถือเชื่อข้อมูลของวิทยากรท่านใดท่านหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ได้สรุปเนื้อหาและเรียบเรียงด้วยสำนวนภาษาของผู้วิจัยเอง เนื่องจากข้อมูลมีมาก ไม่สามารถจะเสนอข้อมูลที่เป็นคำบอกเล่าทุกคำพูดได้

การศึกษาเรื่องภูมินามทำให้มองเห็นสภาพสังคม ลักษณะภูมิประเทศ การตั้งถิ่นฐาน การรวมกลุ่มเป็นชุมชน ประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน การทำมาหากิน การประกอบอาชีพ ความเชื่อ พิธีกรรม และสัตว์บาศ สัตว์น้ำที่มีอยู่ในท้องถิ่น เป็นการศึกษาท้องถิ่นด้วยมิติทางวัฒนธรรม เพราะเป็นข้อมูลที่บอกเล่าถึงเรื่องราวที่อยู่เบื้องหลังได้อย่างลึกซึ้ง

งานวิจัยฉบับนี้จะสำเร็จลงมิได้ถ้าไม่ได้รับความร่วมมือจากผู้บริหารระดับอำเภอทุกท่าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นักศึกษา ที่ช่วยรวบรวมข้อมูล สำนักศิลปวัฒนธรรมสนับสนุนงบประมาณและผู้พิมพ์รายวรรณการวิจัย และที่สำคัญที่สุดจะขาดเสียไม่ได้คือวิทยากรผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ณ โอกาสนี้ด้วย หวังว่าผลงาน “ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก” คงให้ประโยชน์แก่ผู้สนใจตามสมควร

ผศ. เสน่หา บุญรักษย์

รศ. ทิพย์สุตา นัยทรัพย์

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่อง “ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก” มีจุดมุ่งหมายเพื่อรวบรวมประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ แม่น้ำ ลำคลอง ถ้ำ น้ำตก ภูเขา ถนน ฯลฯ ในจังหวัดพิษณุโลก

ผู้วิจัยได้ขอความร่วมมือแจกแบบสอบถามปลายเปิดแก่กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิในท้องถิ่นให้เล่าประวัติความเป็นมา โดยวิทยากร ๓ คน เล่าภูมินามเดียวกัน ถ้าเล่าตรงกันผู้วิจัยได้สรุปเป็นเรื่องเดียวกัน แต่ถ้าเล่าเรื่องราวต่างกันก็จะสรุปไว้ทั้ง ๒ หรือ ๓ ส่วนวนให้เห็นถึงที่มาของชื่อที่แตกต่างกัน

ในการวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยได้จำแนกที่มาของการตั้งชื่อนี้ว่าสาเหตุต่าง ๆ ดังนี้ การตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้ การตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ การตั้งชื่อตามนิทานตำนาน การตั้งชื่อตามประวัติศาสตร์บอกเล่า การตั้งชื่อตามเหตุการณ์แรกตั้งหมู่บ้าน การตั้งชื่อตามบุคคลสำคัญ การตั้งชื่อตามชื่อสัตว์ การตั้งชื่อตามการประกอบอาชีพ การตั้งชื่อเพื่อเป็นสิริมงคล และการตั้งชื่อด้วยสาเหตุอื่น ๆ

การศึกษาครั้งนี้ยังไม่สามารถรวบรวม “ภูมินาม” ได้ครบถ้วน เนื่องจากบางชื่อไม่สามารถหาประวัติความเป็นมาของชื่อได้ หรือไม่ได้รับข้อมูลในบางพื้นที่ จึงสมควรศึกษาข้อมูลที่ยังขาดให้สมบูรณ์ขึ้นในโอกาสต่อไป เพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ และวรรณกรรม ตลอดจนนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในการอธิบายประวัติของแหล่งท่องเที่ยว และการพัฒนาท้องถิ่นให้เจริญก้าวหน้าต่อไป

Abstract

The Purpose of the study of Phitsanulok Place names is to collect the historical names of villages, districts, rivers, canals, caves, water falls, mountains, roads, and etc. in Phitsanulok province.

The researchers handed out open-end questionnaires to the heads of villages, districts and experts in the communities of Phitsanulok to describe the histories of those place names. If any three people describe the same place name with the same history, the researchers will accept and take the place name. If they describe the same place name with different histories, the researchers will record the different histories.

For data analysis of place names, the researchers classified the reasons of naming as follows : naming from name of plant, naming from landscape, naming from tale and legend, naming from landscape, naming from tale and legend, naming from oral history naming from impressive event, naming from name of important people, naming from animal name, naming from career, naming for fortune, and etc,

In completeness of collecting of place name is from lacking of data in some areas. The study should be encouraged to continue to be completed. It is useful for studying history and literature. The result of the study would be applied to refer the history of places for touring and to develop the communities.

สารบัญ

บทที่

หน้า

๑	บทนำ.....	๑
	ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย.....	๒
	ความสำคัญของการศึกษาวิจัย.....	๒
	ขอบเขตของการศึกษาวิจัย.....	๓
	วิธีดำเนินงานวิจัยและการรวบรวมข้อมูล.....	๓
๒	เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย.....	๕
	นามพินิจโลกในตำนาน.....	๑๐
	นามอำเภอ ตำบล และหมู่บ้านจังหวัดพินิจโลก.....	๑๕
๓	ภูมินามอำเภอชาติตระการ อำเภอนครไทย และอำเภอเนินมะปราง.....	๒๕
	อำเภอชาติตระการ.....	๒๕
	วัดในอำเภอชาติตระการ.....	๓๑
	ภูมินามตำบลหมูบ้าน.....	๓๒
	ตำบลชาติตระการ.....	๓๒
	ตำบลท่าสะแก.....	๓๔
	ตำบลบ่อภาค.....	๓๕
	ตำบลบ้านดง.....	๓๗
	ตำบลป่าแดง.....	๓๙
	ตำบลสวนเมี่ยง.....	๔๑
	ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอชาติตระการ.....	๔๒
	อำเภอนครไทย.....	๔๔
	วัดในอำเภอนครไทย.....	๔๗
	ภูมินามตำบล หมูบ้าน.....	๕๐
	ตำบลนครชุม.....	๕๐
	ตำบลนครไทย.....	๕๒

คำบลนาบัว.....	๕๕
คำบลน้ำกุ่ม.....	๕๖
คำบลเนินเพิ่ม.....	๕๘
คำบลบ่อโพธิ์.....	๖๐
คำบลบ้านพร้าว.....	๖๒
คำบลบ้านแยง.....	๖๔
คำบลยางโกกลน.....	๖๕
คำบลหนองกะท้าว.....	๖๖
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอ นครไทย.....	๗๐
อำเภอเนินมะปราง.....	๗๔
วัดในอำเภอเนินมะปราง.....	๗๖
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๗๘
คำบลชมพู.....	๗๘
คำบลไทรช้อย.....	๘๑
คำบลเนินมะปราง.....	๘๓
คำบลจันทน์เหล็ก.....	๘๓
คำบลวังโพรง.....	๘๔
คำบลวังยาง.....	๘๕
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอเนินมะปราง.....	๘๗
๔ ภูมินามอำเภอปางกระงำ อำเภอปางระก่ำ และอำเภอพรหมพิราม.....	๑๐๕
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๑๐๗
คำบลโคกสตุค.....	๑๐๗
คำบลท่าศาล.....	๑๐๘
คำบลนครป่าหมาก.....	๑๐๘
คำบลเนินกุ่ม.....	๑๐๙

ตำบลบางกระทุ่ม.....	๑๐๕
ตำบลบ้านไร่.....	๑๑๐
ตำบลไผ่ล้อม.....	๑๑๑
ตำบลวัดคาซม.....	๑๑๑
ตำบลสนามคลี.....	๑๑๒
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอบางกระทุ่ม.....	๑๑๒
อำเภอบางระกำ.....	๑๑๔
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๑๒๑
ตำบลกุยม่วง.....	๑๒๑
ตำบลชุมแสงสงคราม.....	๑๒๒
ตำบลท่านางงาม.....	๑๒๓
ตำบลนิคมพัฒนา.....	๑๒๔
ตำบลบ่อทอง.....	๑๒๖
ตำบลบางระกำ.....	๑๒๗
ตำบลบึงกอก.....	๑๒๘
ตำบลปลักแรด.....	๑๓๐
ตำบลหันเสา.....	๑๓๒
ตำบลวังอิทก.....	๑๓๔
ตำบลหนองกลา.....	๑๓๕
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอบางระกำ.....	๑๓๗
อำเภอพรหมพิราม.....	๑๓๘
วัดในอำเภอพรหมพิราม.....	๑๔๐
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๑๔๕
ตำบลคงประคำ.....	๑๔๕
ตำบลศฤก์เทียม.....	๑๔๖
ตำบลทับยายเชียง.....	๑๔๗
ตำบลท่าช้าง.....	๑๔๗

ตำบลพรหมพิราม.....	๑๔๘
ตำบลมะด่าง.....	๑๔๙
ตำบลมะตูม.....	๑๕๐
ตำบลวงษ์ทอง.....	๑๕๑
ตำบลวังวน.....	๑๕๒
ตำบลศรีภิรมย์.....	๑๕๒
ตำบลหนองแขม.....	๑๕๔
ตำบลหอกกลอง.....	๑๕๕
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอพรหมพิราม.....	๑๕๕

๕ ภูมินามอำเภอเมือง อำเภอวังทอง และอำเภอวัดโบสถ์..... ๑๖๔

อำเภอเมือง.....	๑๖๔
วัดในอำเภอเมือง.....	๑๖๕
สถานที่สำคัญ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง.....	๑๖๑
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๑๖๕
ตำบลในเมือง.....	๑๖๕
ตำบลจอมทอง.....	๑๖๖
ตำบลคอนทอง.....	๑๖๖
ตำบลท่าทอง.....	๑๖๗
ตำบลท่าโพธิ์.....	๑๖๙
ตำบลบ้านกร่าง.....	๑๖๐
ตำบลบ้านคลอง.....	๑๖๒
ตำบลบ้านป่า.....	๑๖๒
ตำบลบึงพระ.....	๑๖๓
ตำบลปากโทก.....	๑๖๔
ตำบลไผ่ขออน.....	๑๖๕

ตำบลพลายชุมพล.....	๑๕๖
ตำบลมะขามสูง.....	๑๕๖
ตำบลวังน้ำคู้.....	๑๕๘
ตำบลวัดพริก.....	๑๕๙
ตำบลสมอแข.....	๒๐๑
ตำบลหัวรอ.....	๒๐๑
ตำบลอรัญญิก.....	๒๐๔
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอเมือง.....	๒๐๔
อำเภอวังทอง.....	๒๑๔
วัดในอำเภอวังทอง.....	๒๑๘
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๒๒๒
ตำบลแก่งโสภา.....	๒๒๒
ตำบลชัยนาม.....	๒๒๒
ตำบลคันทอง.....	๒๒๔
ตำบลท่าหมื่นราม.....	๒๒๖
ตำบลบ้านกลาง.....	๒๒๘
ตำบลพันชาติ.....	๒๓๑
ตำบลแม่ระกา.....	๒๓๒
ตำบลวังทอง.....	๒๓๓
ตำบลวังนกแอ่น.....	๒๓๕
ตำบลวังพิรุณ.....	๒๓๖
ตำบลหนองพระ.....	๒๔๐
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอวังทอง.....	๒๔๑
อำเภอวัดโบสถ์.....	๒๔๕
วัดในอำเภอวัดโบสถ์.....	๒๔๕
ภูมินามตำบล หมู่บ้าน.....	๒๕๑
ตำบลคันไ้.....	๒๕๑

คำบสท้อแท้.....	๒๕๓
คำบสทำงาน.....	๒๕๔
คำบสบ้านยาง.....	๒๕๖
คำบสวัดโบสถ์.....	๒๕๘
คำบสหินลาด.....	๒๕๙
ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอวัดโบสถ์.....	๒๕๙
๖ วิเคราะห์ภูมินาม.....	๒๗๕
ที่มาของภูมินาม.....	๒๗๘
ตั้งชื่อตามพืชพันธุ์ไม้.....	๒๗๘
ตั้งชื่อตามลักษณะภูมิประเทศ.....	๒๗๙
ตั้งชื่อตามลักษณะพื้นที่และสภาพแวดล้อม.....	๒๘๑
ตั้งชื่อตามคำบอกเล่า นิทาน ตำนาน.....	๒๘๔
ตั้งชื่อตามประวัติศาสตร์บอกเล่าหรือประวัติศาสตร์ท้องถิ่น.....	๒๘๗
ตั้งชื่อตามเหตุการณ์ในขณะที่ยกตั้งหมู่บ้าน.....	๒๘๘
ตั้งชื่อตามชื่อบุคคลสำคัญหรือชื่อผู้ก่อตั้ง.....	๓๐๐
ตั้งชื่อตามชื่อสัตว์ที่มีความเกี่ยวข้อง.....	๓๐๑
ตั้งชื่อตามลักษณะการประกอบอาชีพ.....	๓๐๒
ตั้งชื่อตามความเชื่อเพื่อความเป็นสิริมงคล.....	๓๐๒
ตั้งชื่อตามอาณาเขตของสถานที่.....	๓๐๓
ตั้งชื่อตามเสียงของคำเดิมที่ผิดเพี้ยนไป.....	๓๐๓
ตั้งชื่อด้วยสาเหตุอื่น ๆ.....	๓๐๕
นามสกุลบอกภูมินาม.....	๓๐๖
ภูมินามที่เปลี่ยนแปลงไป.....	๓๐๗
บรรณานุกรม.....	๓๑๐
นามานุกรม.....	๓๕๓

บทที่ ๑

บทนำ

ภูมินามวิทยาเป็นการศึกษาเกี่ยวกับชื่อบ้านนามเมือง สถานที่สำคัญและสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ ได้แก่ ชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ถนน สะพาน แม่น้ำ ลำคลอง ถ้ำ น้ำตก ฯลฯ ซึ่งนามดังกล่าวได้รับการเรียกขานมานานนับสิบ นับร้อยปี นามเหล่านั้นปรากฏ และปรุงแต่งโดยใช้ภาษาเป็นสื่อภาษา“ภูมินาม” ย่อมสะท้อนให้เห็นถึงคติความเชื่อ ประวัติศาสตร์ สภาพสังคม ศาสนา และวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมต่าง ๆ

คนไทยมีวัฒนธรรมการตั้งชื่อให้เป็นมงคลด้วยความเชื่อว่าการตั้งชื่อให้เป็นมงคลย่อมนำพาให้เจ้าของชื่อประสบความสุข ความสำเร็จเจริญก้าวหน้า มั่งคั่งร่ำรวย และสุขภาพดี จึงมีคำรเกี่ยวกับการตั้งชื่อและนิยมให้ผู้รู้เป็นผู้ตั้งชื่อบุคคลต่าง ๆ และในการตั้งชื่อผู้รู้ก็จะคำนึงถึงความหมาย ความเชื่อ รูป และเสียงของคำ ตลอดจนความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับบุพการี เป็นต้น

นอกจากชื่อบุคคลแล้ว ชื่อที่เกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนมาก เป็นชื่อบ้าน ตำบล อำเภอ หรือชื่อสถานที่ต่าง ๆ ย่อมมีที่มั่งคั่งคล้ายคลึงกับการตั้งชื่อบุคคล แต่อาจเพิ่มสัญลักษณ์ คำนาน สภาพภูมิศาสตร์ และการยอมรับของบุคคลหลายคนที่อยู่ในชุมชนเดียวกัน แต่บางครั้งก็มีอิทธิพลของผู้ปกครองในระบบราชการเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

ภูมินามอาจไม่ใช่ชื่อนามที่มีความหมายในทางดีเสมอไป เพราะบางนามอาจตั้งขึ้นโดยมีเหตุการณ์ร้ายแรงเกิดขึ้นจนเป็นที่ฝังใจของประชาชน เช่น ชื่อน้ำตก “เหวนรก” มีที่มาของชื่อเนื่องจากเป็นน้ำตกที่กลืนร่างของคนและช้างป่า น้ำตกนี้อยู่ในอุทยานแห่งชาติเขาใหญ่ในเขตติดต่อของสองจังหวัด คือ ปราจีนบุรี กับนครนายก จึงมีผู้เสนอว่าควรเปลี่ยนชื่อเป็น น้ำตก “ธารสวรรค์” คงเนื่องมาจากชื่อ “เหวนรก” เป็นชื่อน่ากลัว และไม่เป็นมงคลตามความเชื่อของผู้ที่เชื่อถือมงคลนาม แต่มีปฏิกิริยาจากประชาชนทั่วทั้งวงว่าไม่ควรเปลี่ยนชื่อ เพราะมองว่าเป็นเรื่องเหลวไหล สมควรจะหาทางป้องกันอุบัติเหตุให้ดีขึ้นจะดีกว่า ชื่อน้ำตกนี้จึงชื่อ “เหวนรก” ต่อไป

การศึกษาภูมินามจึงเป็นการศึกษาวิจัยที่ช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับสภาพของสังคมไทย ในด้านคตินิยม ความเชื่อ คำนาน อาชีพ สภาพภูมิประเทศ และวิถีชีวิตของประชาชนในท้องถิ่นต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาวิจัยครั้งนี้มุ่งเน้นการวิจัยภูมินามเฉพาะในจังหวัดพิษณุโลก

ความมุ่งหมายของการศึกษาวิจัย

๑. เพื่อรวบรวมประวัติการตั้งชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัด ถนน สะพาน ภูเขา แม่น้ำ ลำคลอง ถ้ำ น้ำตก ฯลฯ
๒. เพื่อวิเคราะห์นามต่าง ๆ ในด้านความหมาย นามเดิม เรื่องราวประกอบ นาม และประวัติความเป็นมาของนาม
๓. เพื่อจัดหมวดหมู่ของภูมินามต่าง ๆ ตามระบบการจัดเก็บข้อมูลทาง วัฒนธรรม
๔. เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับนักวัฒนธรรม นักประวัติศาสตร์ นักคติชน วิทยา นักการศึกษา นักปกครอง และนักโบราณคดี ได้ศึกษาวิจัยให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น
๕. เพื่อนำข้อมูลภูมินามไปใช้ในวงการศึกษาท้องถิ่นวิทยา วรรณกรรมท้องถิ่น ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี
๖. เพื่อใช้ข้อมูลภูมินามเป็นพื้นฐานในการจัดการท่องเที่ยว แหล่งวัฒนธรรม
๗. เพื่อใช้ข้อมูลภูมินามเป็นพื้นฐานในการดำเนินงานพัฒนาชุมชน
๘. เพื่อเป็นแหล่งสารสนเทศข้อมูลทางวัฒนธรรมท้องถิ่นภาคเหนือตอนล่าง ในการศึกษาค้นคว้าสำหรับครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ตลอดจนประชาชนทั่วไป

ความสำคัญของการศึกษาวิจัย

ภารกิจของสถาบันอุดมศึกษาประการหนึ่งคือการทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม และอีกประการหนึ่งคือ การศึกษาวิจัยท้องถิ่น ดังนั้นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ พิบูลสงคราม จึงเห็นสมควรให้มีการวิจัยภูมินามของจังหวัดพิษณุโลก ซึ่งจะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่นทั้งในด้านสภาพภูมิประเทศ ความเป็นอยู่ การประกอบอาชีพ ทรัพยากรธรรมชาติ คตินิยม ความเชื่อ ประวัติความเป็นมา และความเปลี่ยนแปลงของ สังคม นำมาเผยแพร่ในวงวิชาการเพื่อให้ผู้เกี่ยวข้องได้ตระหนักและเข้าใจสภาพ สังคมอย่างถ่องแท้

ในยุคปัจจุบันนับว่ามีความเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วเป็นยุคโลกาภิวัตน์ การตั้งชื่อหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นภาษาไทย ส่วนน้อยเป็นภาษาบาลี สันสกฤต และเขมร ไม่ปรากฏชื่อหมู่บ้านเป็นภาษาอังกฤษ แต่ชื่อหมู่บ้านจัดสรร รุ่นใหม่ในยุคปัจจุบัน มีผู้ตั้งชื่อหมู่บ้านโดยใช้ภาษาอังกฤษเข้ามาปะปน

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ จึงเป็นงานวิจัยทางภาษา และวัฒนธรรมในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อของการใช้ภาษากับภูมินาม ซึ่งภาษาของภูมินามทั้งหมดย่อมผ่านกระบวนการคิดและสะท้อนวัฒนธรรมของชุมชน ดังนั้น การศึกษาภูมินามจึงมีคุณค่าเป็นบันทึกเหตุการณ์เรื่องราวของสังคมในอดีตสู่ความรู้ของคนในยุคปัจจุบัน และรักษาลายทอดกันต่อมาทาง “มุขปาฐะ” สู่คนรุ่นต่อไป แม้จะไม่สมบูรณ์ครบถ้วนก็ยังนับว่ามีประโยชน์อยู่

ขอบเขตของการศึกษาวิจัย

การศึกษาวิจัยภูมินาม เป็นโครงการวิจัยของศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ ๔ แห่ง ได้แก่ สถาบันราชภัฏกำแพงเพชร ศึกษาวิจัยภูมินามจังหวัดกำแพงเพชร สถาบันราชภัฏนครสวรรค์ ศึกษาวิจัยภูมินามจังหวัดนครสวรรค์ สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม ศึกษาวิจัยภูมินามจังหวัดพิษณุโลก และสถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์ ศึกษาวิจัยภูมินามจังหวัดเพชรบูรณ์ ทั้งนี้ได้รับงบประมาณอุดหนุนจากสภามหาวิทยาลัยพุทธชินราช

วิธีดำเนินงานวิจัยและการรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการรวบรวมข้อมูลภูมินามตามขั้นตอน และใช้วิธีการ ดังนี้

๑. ดำรวจข้อมูลจำนวนหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จากเอกสารของทางราชการ
๒. แจกแบบสอบถามให้กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ทรงคุณวุฒิของท้องถิ่นต่างๆ ๕ อำเภอ เล่าประวัติความเป็นมาของภูมินามต่าง ๆ นามละ ๓ แหล่งข้อมูล เพื่อนำข้อมูลมาตรวจสอบและเลือกข้อมูลที่ตรงกัน โดยผู้วิจัยนำแบบสอบถามไปแจกในวันประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้านของแต่ละอำเภอ ผู้วิจัยชี้แจงการตอบแบบสอบถาม และขอความร่วมมือให้ส่งแบบสอบถามทางไปรษณีย์ถึงผู้วิจัยโดยตรง

๓. ผู้วิจัย ไปสัมภาษณ์วิทยากรท้องถิ่นที่สามารถเล่าภูมินามต่าง ๆ ได้

๔. ผู้ช่วยนักวิจัย ได้แก่ นักศึกษาทั้งภาคปกติ และภาคการศึกษาสำหรับ บุคลากรประจำการ นำแบบสอบถามไปสัมภาษณ์วิทยากรท้องถิ่นโดยกระจายแบบสอบถามไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วทั้งจังหวัดพิษณุโลก

๕. นำข้อมูลทั้งหมดมาคัดเลือกและเรียบเรียงใหม่ โดยคงรักษาข้อมูลตามที่ วิทยากรท้องถิ่นเล่าไว้ในแบบสอบถาม มีการเปลี่ยนแปลงเฉพาะสำนวนภาษา

จากนั้นจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์โดยการจัดประเภท และวิเคราะห์ที่มาของ ภูมินามต่างๆ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงบรรยายผสมผสานข้อมูลจากคำบอกเล่า และจาก เอกสารต่าง ๆ ตรวจสอบข้อมูลกับผู้รู้ในท้องถิ่น และจัดพิมพ์เอกสารการวิจัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิษณุโลก
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ ๒

เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ เพราะปรากฏว่ามีพระมหากษัตริย์หลายพระองค์เสด็จมาประทับอยู่เป็นเวลานาน เช่น สมัยสุโขทัย พระยาสิทธิไธ ได้เสด็จมาประทับที่พิษณุโลก ระหว่าง พ.ศ. ๑๕๐๕ - ๑๕๑๒ เป็นเวลา ๗ ปี ต่อมาในสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนต้น สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จจากกรุงศรีอยุธยามาประทับ ณ เมืองพิษณุโลก ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๐๐๖ - ๒๐๓๑ รวมเวลา ๒๕ ปี จนกระทั่งเสด็จสวรรคต

เมื่อสมเด็จพระเจ้าจักรพรรดิครองกรุงศรีอยุธยาได้ทรงแต่งตั้งสมเด็จพระมหาธรรมราชา เสด็จมาครองพิษณุโลกอยู่ ๒๐ ปี จึงเสด็จกลับกรุงศรีอยุธยา และได้โปรดให้สมเด็จพระนเรศวรราชโอรสเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์สมบัติเมืองพิษณุโลก เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๑๔ พระองค์ทรงช่องสุ่มผู้คน สึกซ้อมกำลังทหารเพื่อออกสู้รบเอกราช และได้ทรงประกาศอิสรภาพที่เมืองแครง เมื่อปี พ.ศ. ๒๑๒๗ ไม่ยอมเป็นเมืองขึ้นของพม่าอีกต่อไป

นอกจากนี้เมืองพิษณุโลกยังเป็นเมืองหน้าด่านคอยป้องกันข้าศึกจากล้านนา ล้านช้าง และพม่ามิให้มาตีกรุงศรีอยุธยา ดังนั้นเมืองพิษณุโลกจึงถูกบันทึกไว้ในประวัติศาสตร์ พงศาวดาร คำนาน และศิลาจารึก ดังปรากฏชื่อต่าง ๆ ดังนี้

๑. ชื่อ “สองแคว” ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๑ (ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง) นับเป็นชื่อที่เก่าที่สุด ซึ่งมักเรียกเมืองสองแควว่า สระหลวงสองแควเป็นคู่กัน ดังข้อความที่ว่า “... ปรามเงื้องะวันออก รอดสรหลวงสองแคว ลุมบาจายสกาเท้าฝั่งของ ถึงเวียงจันทน์ เวียงคำเป็นที่แล้ว...”

ในจารึกสุโขทัยหลักที่ ๒ (จารึกเขาสุมนทนต์) กล่าวถึงเมืองสองแควว่า

“... พระยาศรีสุรยหงส์มหาธรรมราชาธิราช เอาพลไปปราบยังน้ำ... บุรีได้ตั้งทั้งฝั่งตะวันออกเขต... ยังพระสัถ รอดสิ้น จึงไปอยู่เมืองสองแคว... พระมหาธาตุ ปลุกพระศรีมหาโพธิ์ศรีชา... พนังแต่สองแควมาเท้าสุโขทัย...”

เมืองสองแคว ยังปรากฏในกฎหมายกรุงศรีอยุธยาว่าด้วยลักษณะลักพาบท ๑ ตราในสมัยพระบาทสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ พระเจ้าอยู่ทองแห่งกรุงศรีอยุธยา ชาวต่างประเทศเรียกชื่อเมืองสองแควมาจนถึงสมัยพระมหาจักรพรรดิแห่งกรุงศรีอยุธยา

ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์^๒ กล่าวถึงการเรียกชื่อผู้ครองเมือง ตามชื่อเมืองว่า “มีอุทาหรณ์ในหนังสือพงศาวดารพม่าว่า พระเจ้าหงสาวดีบุเรงนองทรงโปรดเกล้าฯ ให้แต่งตั้งพระมหาธรรมราชา มียศเป็นเจ้าฟ้าสองแคว”

ประเสริฐ ณ นคร^๓ กล่าวถึงชื่อเมืองพิษณุโลกว่า

สมัยสุโขทัยเมืองพิษณุโลกมีชื่อว่าเมืองสองแคว จารึกสุโขทัยหลายหลักกล่าวถึงสระหลวงสองแควเป็นคู่กันพงศาวดารอยุธยาฉบับวันวลิต ซึ่งเขียนขึ้นสมัยพระเจ้าปราสาททอง (พ.ศ. ๒๑๙๓) ได้กล่าวถึงพระมหาธรรมราชา พระเจ้าสองแคว และจารึกจังหวัดพะเยา พ.ศ. ๒๐๑๗ (วารสารศิลปากร ปีที่ ๑๓ เล่ม ๔) กล่าวถึงพระยาบุรุษิเยศวร ซึ่งเอาใจออกห่างจาก พระบรมไตรโลกนาถไปเข้ากับพระเจ้าติโลกราชแห่งเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. ๑๕๕๔ ว่าเป็นเจ้าเมืองสองแควเก่า

ประเสริฐ ณ นคร^๔ สรุปว่า ชื่อสระหลวงสองแควเป็นชื่อเมืองเดียวกันเพราะในศิลาจารึกหลักที่ ๒ (จารึกเขาสุมณภู) ได้กล่าวว่า

เมืองต่าง ๆ รอบเมืองสุโขทัยเวียนตามเข็มนาฬิกา และได้พูดถึงสระหลวงก่อนสองแคว และสระหลวงควรจะอยู่ห่างจากสุโขทัยน้อยกว่า จากสองแควถึงสุโขทัย และข้อความในจารึกมีว่า พระมหาเถรศรีศรัทธาฯ เกิดในนครสระหลวงสองแคว คน ๆ เดียวจะเกิดในสองเมืองมิได้

พิลา สุภชรรยา และผ่องศรี วนาสิน^๕ กล่าวถึงชื่อเมืองสองแควว่า

เรียกเมืองสองแควเพราะตั้งอยู่ในระหว่างลำน้ำแควใหญ่ (น้ำน่าน) กับลำน้ำแควน้อย (คือลำน้ำที่มาแต่เมืองนครไทย) แต่เดิมผ่านมาทางหลังเมืองพิษณุโลก(ยังพอสังเกตเห็นแนวได้อยู่) ไปรวมลำน้ำแควใหญ่ที่ท่าพ่อ ถัดนั้นจุดคลองจากลำน้ำแควน้อยมาออกข้างเหนือเมืองพิษณุโลก สายน้ำมาเดินทางใหม่จึงทำให้ลำน้ำแควน้อยเดิมคืนเงินไป

หวน พันธุพันธ์^๖ กล่าวว่า

เหตุที่ใช้ชื่อว่า เมืองสองแควนั้นเข้าใจว่าจะเป็นเพราะเมืองสองแควตั้งอยู่ระหว่างกลางของลำน้ำ หรือแคว ๒ สาย คือ แควใหญ่ (แม่น้ำน่านเดิม) กับแควน้อย สำหรับแควใหญ่อยู่วางตะวันตกของเมือง ส่วนแควน้อยอยู่ทางตะวันออกของเมือง แต่ปัจจุบันนี้แควน้อยที่อยู่ทางทิศตะวันออกของเมืองได้ตื่นเงินไปมากแล้ว คือ ลำน้ำแควน้อยได้เปลี่ยนไปไหลออกแม่น้ำน่านเหนือตัวเมืองพิษณุโลกขึ้นไปราว ๑๐ กิโลเมตร ซึ่งลำน้ำแควน้อยเดิมนั้นอยู่ทางตะวันออกของเมือง แล้วไปไหลออก แม่น้ำน่านทางใต้ของตัวเมืองพิษณุโลก ดังนั้นชื่อเมือง “สองแคว” ที่ตั้งขึ้นในสมัยโบราณนั้นจึงน่าจะตั้งชื่อตามเหตุผลที่กล่าวมาแล้วนี้นั่นเอง

จะเห็นได้ว่าประวัติที่มาของชื่อสองแคว ทั้งที่ปรากฏในศิลาจารึก พงศาวดาร และกฎหมาย เป็นชื่อที่ตั้งขึ้นตามสภาพภูมิศาสตร์ ผู้รู้หลายท่านจึงมีความเห็นเป็นไปในทำนองเดียวกัน ดังนั้นชื่อเมืองสองแควจึงเป็นชื่อสำคัญทางประวัติศาสตร์ชื่อแรกของจังหวัดพิษณุโลก

๒. ชื่อเมือง ทวีตชะ จากสภาพภูมิศาสตร์เดิมเมืองนี้ ตั้งอยู่ระหว่างแม่น้ำ ๒ สาย คือ ลำน้ำแควใหญ่(แม่น้ำน่าน) อยู่ด้านตะวันตก กับลำน้ำแควน้อยอยู่ด้านตะวันออก จึงนับว่าเป็นชัยภูมิที่พิเศษยิ่ง ด้วยเหตุนี้เองที่พระเถระนำไปแปลเป็น“ทวีตชะนคร” ในนิทานพระพุทธลีลหังคี พิษณุโลกจึงมีชื่ออีกชื่อหนึ่งว่า ทวีตชะ และแปลงชื่อเมืองสละหลวงเป็นโพนบุรี

๓. ชื่อเมืองชัยนาท ปรากฏอยู่ในหนังสือ จินตลมาลีปกรณ์ และหนังสือลิลิตยวนพ่าย ประเสริฐ ณ นคร” กล่าวว่า “ผู้เขียนจึงเห็นว่า ชาวสุโขทัยเรียกพิษณุโลกว่าสองแคว แต่ชาวเขมรใหม่กับยวนพ่าย เรียกว่า ชัยนาท ที่เรียกชัยนาทก็อาจเป็นเพราะเป็นเมืองที่พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาเข้ายึดได้ เป็นเครื่องแสดงถึงอำนาจของกรุงศรีอยุธยาที่มีเหนือกว่ากรุงสุโขทัยอย่างเด็ดขาด เป็นครั้งแรกก็เป็นได้ ต่อมาเมื่อเปลี่ยนชื่อเมืองจากชัยนาทมาเป็นพิษณุโลกแล้ว ชื่อชัยนาทจึงเลือนลงมาเป็นชื่อเมืองชัยนาทในปัจจุบัน”

ในลิลิตยวนพ่าย กล่าวถึง ชื่อเมืองชัยนาท ไว้ในโคลงบทที่ ๖๖ ว่า

แดลงปางปราโมทย์เชื้อ	เชอญสงฆ์
สัสโสมรสสบ	เทศไท้
แดลงปางเมื่อลาวลง	ชัยนาท นันนฤ
พระอุทชิษริได้	ย่างยาว

เมืองชัยนาทในบทประพันธ์ข้างต้น ประเสริฐ ณ นคร^๑ ตั้งนิยามว่าเมืองชัยนาทในลิลิตยวนพ่าย คือ เมืองสองแคว ดังนี้

ตามพงศาวดารทุกฉบับ พระเจ้าคิโลกราชไม่เคยตั้งกำแพงเพชรและสุโขทัยได้ในคราวเดียวกันเลย เหตุใดจนทัพเชียงใหม่จะกล้ำกลืนพิชิตมาต่ำกว่านครสวรรค์ลงไปถึงชัยนาท . . . ที่กล่าวว่าลาวลงถึงชัยนาท นั้นก็น่าจะหมายถึงว่า ลงไปถึงพิษณุโลกนั่นเอง เพราะเหตุว่า พระเจ้าอุทชิษเรีเยรเป็นเจ้าเมืองสองแควอยู่ แล้วก็เป็นใจยกเมืองให้แก่พระเจ้าคิโลกราช ตามตำนานสิบห้าราชวงศ์ ปรากฏว่า พระเจ้าอุทชิษเรีเยรเจ้าเมืองสองแควไปถวายมังกคือพระเจ้าคิโลกราช แล้วนัดให้ยกทัพมายึดเมืองสองแคว . . . แสดงว่าชัยนาทในยวนพ่ายหมายถึงเมืองสองแควตามตำนานสิบห้าราชวงศ์

๔. ชื่อเมืองอกแตก^๒ อักษรานุกรมภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน

กล่าวถึงชื่อเมืองพิษณุโลกว่า

เดิมทีเดิยวงเรียกชื่อเมืองนี้ว่าเมืองสองแคว เพราะในสมัยสุโขทัยมีชื่อปรากฏอยู่ในศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหง ที่ตั้งเมืองเดิมอยู่ที่วัดพุทธมณีในระหว่างแควแม่น้ำน่านกับแควน้อย แต่เดิยวงนี้แควน้อยเปลี่ยนไปไหลออกแม่น้ำน่านเหนือเมืองขึ้นไปราว ๑๐ กม. ยังคงมีแต่แนวลำน้ำขนาดใหญ่คั้นเงินมาจนกลายเป็นที่จับสัตว์น้ำปรากฏอยู่ทุกวันนี้ . . . แม่น้ำน่านที่ไหลผ่านลำกำแพงเมืองนั้น ตั้งนิยามกันว่าเดิมจะเป็นแต่คลองขุดจากแม่น้ำน่าน เพื่อชักน้ำเข้าเมืองภายหลังน้ำเซาะกว้างออกจนกลายเป็นลำแม่น้ำ สายน้ำทางแม่น้ำเก่าอ่อนลง

ทำให้ดินเงินเป็นคลองไป เมืองพิษณุโลกจึงกลายเป็นเมืองนอกแคว
ดังนั้นพิษณุโลกจึงมีชื่ออีกอย่างหนึ่งว่าเมืองนอกแคว

จะเห็นได้ว่าชื่อเมืองพิษณุโลกแต่ดั้งเดิมนั้นมีชื่อเรียกตามลักษณะสภาพ
ภูมิศาสตร์ในยุคนั้น และได้ชื่อต่าง ๆ กันเช่น สองแคว สระหลวงสองแคว ทวีเกาะ และ
เมืองนอกแคว เป็นต้น ส่วนชื่อพิษณุโลกนั้นก็มิใช่อันนิฐานต่าง ๆ กัน ดังนี้

๕. ชื่อเมืองพิษณุโลก พงศาวดารเหนือ กล่าวถึง เรื่องการสร้างเมือง
พิษณุโลกไว้ว่า “. . . พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกผู้ครองเมืองเชียงแสนได้ยกทัพมาตีเมืองศรี
สัตถนาถยได้ . . . ใครจะสร้างเมืองขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ จึงโปรดให้จ่านกร้องกับจ่าการ
บุญคุมพลชาวเชียงแสนมาช่วยกันสร้างเมืองในบริเวณเขาพนมสนม (ปัจจุบันคือเขาสมอ
แครง) โดยจ่านกร้องสร้างทางด้านตะวันตก จ่าการบุญสร้างทางตะวันออก แข่งกันทำ ๑ ปี
๗ เดือน จึงแล้วเสร็จ พระองค์ทรงขนานนามเมืองตามคำพราหมณ์ว่า “พิษณุโลก”
และเรียกว่าโอมบุรีด้วยอีกชื่อหนึ่ง เมืองทางตะวันตกชื่อ “จันทบูร”

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงวินิจฉัยการเปลี่ยนชื่อเมืองสองแคว
เป็นเมืองพิษณุโลกไว้ในตำนานสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงเสด็จขึ้นไปเสวยราชย์อยู่ ณ เมืองพิษณุโลก
และประทับอยู่ที่นั่นตลอดมาถึง ๒๕ ปี จนสวรรคตที่เมืองนั้น หรืออีก
อย่างหนึ่ง ครั้งนั้นเมืองสองแควได้เป็นราชธานีของเมืองไทยอยู่ถึง ๒๕
ปี ก็พระเจ้าแผ่นดินเมืองไทยตั้งแต่พระเจ้าอู่ทองมา ย่อมทรงพระนาม
เฉลิมพระเกียรติว่าสมเด็จพระรามาธิบดี เทียบด้วยองค์ พระนารายณ์
วาสุบุตรทุกพระองค์ สมเด็จพระนเรศวรมหาราชย้ายไปเอาเมืองสองแคว
เป็นราชธานี จะรอยจะทรงพระราชดำริว่า ถ้าเรียกชื่อเมืองตามเดิม
มหาชนจะเห็นว่าเป็นเมืองเลวไม่สมพระเกียรติยศ จึงเปลี่ยนชื่อเป็น
เมืองพิษณุโลกให้ สมกับเป็นที่ประทับขององค์พระนารายณ์ วาสุบุตร
หม่อมฉันคิดเห็นว่ามีเหตุอย่างเดียวกันและมีสมัยเดียวกันที่จะเปลี่ยนชื่อเมือง
สองแควเป็นเมืองพิษณุโลก”

ชื่อเมืองสองแควจึงถูกเปลี่ยนมาเป็นเมืองพิษณุโลกสมัยสมเด็จพระ
นเรศวรมหาราชเป็นต้นมา

นามพิษณุโลก ในตำนาน

คำว่า ตำนาน หมายถึง เรื่องราวมนานที่เล่ากันสืบ ๆ มา ธิดา สารยา^๑
กล่าวถึงที่มาของตำนานว่า

แนวทางการสร้าง “ตำนาน” เกี่ยวกับบุคคลสำคัญให้เป็นที่ยอมรับดังกล่าวนี้อาจมองได้ว่าเป็นการสืบเนื่องของประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ซึ่งเชื่อมโยงอดีตเข้ากับปัจจุบัน หรืออีกนัยหนึ่งแสดงให้เห็นว่า ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นไม่ได้ตายตัวอยู่กับอดีต แต่เป็นประวัติศาสตร์ที่สามารถสร้างความสืบเนื่องกับสังคมปัจจุบันได้ คือ มิใช่เป็นประวัติศาสตร์ที่ตายแล้ว หากเป็นประวัติศาสตร์ที่ยังมีชีวิต เป็น living History

มีตัวอย่างมากมายในประวัติศาสตร์ที่ทำให้เราทราบว่าเรื่องราวของบุคคลที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์สำคัญในอดีตได้ถูกสร้างขึ้นเป็น “ตำนาน” เพื่อเรียกร้องการยอมรับและสำนึกร่วมของกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น คือ การปรุงแต่งประวัติศาสตร์โดยผู้รู้ท้องถิ่น และปัจจัยภายนอก เช่น เจ้าหน้าที่ฝ่ายปกครอง นักวิชาการ จากที่อื่นเป็นต้น ปัจจัยดังกล่าวเป็นตัวกำหนดและส่งผลต่อความคิดนั้นมาผสมผสานกับแนวความคิดและค่านิยมของท้องถิ่นเดิม ซึ่งโดยทั่วไปแล้วผูกพันอยู่กับระบบการเคารพบูชาบรรพบุรุษ ดังจะเห็นได้จากเรื่องราวในตำนาน พงศาวดาร จารึก บอกเล่าเกี่ยวกับบุคคลสำคัญ เมื่อตายไปแล้วได้รับการยกย่องให้เป็นเทพหรือกึ่งเทพ ซึ่งเป็นผู้ให้ความคุ้มครอง และตอบสนองทางด้านจิตวิญญาณแก่ชุมชน

ตามตำนาน นามพิษณุโลก เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญที่มาสร้างเมืองพิษณุโลก และตั้งชื่อเมืองว่า พิษณุโลก

ตามตำนานหลายตำนาน เช่น ในพงศาวดารเหนือก็กล่าวถึงเหตุผลที่ใช้ชื่อเมือง ซึ่งสร้างสมัยพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก ซึ่งโปรดให้จำนกร้องกับจำการบุญมาสร้างเมือง ตำนานกล่าวว่า เสด็จเข้าเมืองในยามกาลอันหนึ่งที่เรียกว่า “ยามพิษณุ” จึงใช้ชื่อเมืองว่า “เมืองพระพิษณุโลก” เชื่อกันว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก องค์ที่ตำนานกล่าวนี้น่าจะเป็นพระเจ้าลิไท แห่งกรุงสุโขทัย^๒

ตำนานเรื่องสร้างพระชินราชกับพระชินสีห์

มีพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ ๑ ครองเมืองเชียงแสนในประเทศลานนา ทรงพระนามว่า พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎก . . . อยู่มาพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกใคร่จะสร้างเมืองขยายอาณาเขตลงมาทางใต้ จึงให้จ่านกร้องกับจ่าการบุญคุมพลชาวลานนาปลอมเป็นพ่อค้าลงมาหาที่สร้างเมืองในแดนไทย มาเห็นที่ตำบล ๑ (ตรงเมืองพิษณุโลกตั้งอยู่เดี๋ยวนี้) เหมาะดี จึงเกณฑ์พวกพราหมณ์กับไทย ซึ่งตั้งภูมิลำเนาอยู่ ณ ที่นั้นมาสมทบกับชาวลานนามาช่วยกันสร้างเมือง ลงมือสร้างเมื่อวันพฤหัสบดี เดือน ๓ ขึ้น ค่ำ ๑ ปี ฉลู สร้างอยู่ ๑ ปีกับ ๗ เดือนแล้วสำเร็จต่อมาอีกสัก ๗ - ๘ ปี พระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกจึงเสด็จลงมายังเมืองที่สร้างขึ้นนั้น ทรงปรารภจะตั้งชื่อเมือง ด้รัสปรึกษาพราหมณ์ปุโรหิต ๆ ทูลว่าเสด็จมาถึงในยามพิษณุเป็นมงคล จึงขนานนามเมืองฝั่งตะวันออกว่า "พิษณุโลก" และเรียกโอ่งบุรุษด้วยอีกชื่อ ๑ เมืองของฝั่งตะวันตกให้ชื่อว่า จันทบูร

ที่มาของนามพิษณุโลก เท่าที่ปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกพงศาวดารตำนาน จินตลางคพิภพ ลิลิตยวนพ่าย และประวัติศาสตร์มีชื่อแตกต่างกันมากมาย ดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเมืองพิษณุโลกในอดีตมีความสำคัญในประวัติศาสตร์ในฐานะเป็นเมืองหลวงอย่างน้อย ๒ ยุค เป็นเมืองศูนย์กลางสำหรับราชอาณาจักรมาประทับปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือมาตลอดตามธรรมเนียม เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้มีการเปลี่ยนคำที่เรียกว่า "เมือง" เป็นเรียกว่า "จังหวัด" ทั่วประเทศ เมืองพิษณุโลก จึงถูกเปลี่ยนเป็นจังหวัดพิษณุโลกดังเดิมนั้นมา

ปัจจุบันจังหวัดพิษณุโลกเป็นที่ตั้งหน่วยราชการที่สำคัญระดับภาค ระดับเขต เป็นศูนย์กลางการทหาร การศึกษาและการคมนาคมในภาคเหนือตอนล่าง ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ รัฐบาลมีนโยบายที่จะพัฒนาจังหวัดพิษณุโลกให้เป็นเมืองหลักของภาคเหนือตอนล่าง การพัฒนาเป็นไปอย่างรวดเร็ว ทำให้การขยายตัวของชุมชน การพัฒนาเศรษฐกิจ และการท่องเที่ยวเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนพิษณุโลกอย่างชัดเจน

นอกจากนามเมืองพิษณุโลกแล้ว ชื่ออำเภอ ตำบล หมู่บ้าน ในจังหวัดพิษณุโลก บางชื่อได้ถูกกล่าวถึงในเอกสารต่าง ๆ ดังนี้

นาม “นครไทย”

นครไทยเป็นอำเภอหนึ่งที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ ซึ่งปรากฏหลักฐานในศิลาจารึกหลักที่ ๓๑ และพงศาวดาร ซึ่งแสดงให้เห็นความเก่าแก่ของนครไทย

นายเนบ บุญยานันท์ อดีตนายอำเภอนครไทย (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) ได้เล่าว่า

ถ้า นครไทยเกิดขึ้นทีหลัง แม้แต่ตำบลนครไทยก็ตั้งทีหลัง (ก่อนสงครามโลกครั้งที่ ๒) ชาวบ้านเล่าว่า เมืองนี้เขาก่อสร้างโดยใช้ชั่วคราวเวลาการก่อสร้างเป็นครั้งคราว โดยนำฟางสารพัดได้ ผ่าขวามา มาเย็บติดกัน จะมีช่องว่างแล้วเอาฟางสารพัด เรียกว่า ได้ข้าว เวลาสร้างเมือง คอนได้ข้าวมาขายแล้งกลายเป็นสองข้างข้างหนึ่งเป็นข้าวอีก ข้างหนึ่งเป็นสัมภาระ คอนได้ข้าวมา นิทานปรัมปราเล่าว่า ก่อนจะเป็นนครไทยก็เป็นเมืองคอนได้ คือเมืองคอนได้ข้าวมาสร้างเมือง แล้วเพี้ยนมาเป็นเมืองคอนได้ และเป็นเมืองนครไทย ซึ่งเป็นเมืองละครไทยในยุคหลัง ท่านกล่าวว่าเมืองนี้อาจเป็นเมืองบางยางมาก่อนแล้ว แล้วมาตั้งชื่อเป็นนครไทยทีหลัง^{๓๔}

สมชาย เดือนเพ็ญ^{๓๕} ได้กล่าวว่า

พ.ศ. ๒๔๕๘ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ แห่งราชวงศ์จักรีทรงมีพระราชนิพนธ์ให้ใช้ชื่อดำบล ซึ่งเป็นที่ตั้งที่ว่าการอำเภอเป็นนามของอำเภอ อำเภอซึ่งเป็นที่ตั้งศาลากลางโปรดเกล้าฯ ให้เรียกว่าอำเภอเมือง และให้เปลี่ยนคำว่าเมืองในระยะนั้นไปเรียกว่าจังหวัดแทน

ดังนั้นชื่อเมืองสมัยโบราณจึงเป็นได้ทั้งนามของหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด จังหวัดพิษณุโลกมีชื่ออำเภอที่เก่าแก่ ได้แก่

อำเภอนครไทย เป็นชื่ออำเภอที่ยังคงรักษานามเมืองโบราณก่อนสมัยรัตนโกสินทร์ (พ.ศ.๒๓๒๔)

อำเภอชาติตระการ เป็นชื่ออำเภอซึ่งใช้ตามนามเมืองโบราณที่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน

อำเภอพรหมพิราม เป็นชื่ออำเภอที่ใช้ตามนามเมืองโบราณที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวพระราชทาน

นาม “บ้านกร่าง”

นิสิต ตั้งตระการพงษ์ กล่าวถึงบ้านกร่างว่า

บ้านกร่างเดิมเรียกว่าบ้าน ห้วยแท อยู่ห่างจากตัวเมืองพิษณุโลกไปทางทิศตะวันตกประมาณ ๕ กิโลเมตร . . . บ้านกร่าง อำเภอเมืองพิษณุโลก แคนไก่อชนพระนเรศวรฯ เป็นหมู่บ้านเก่าแก่สืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษไทยโบราณ ปัจจุบันพบซากปรักหักพังของวัดวาอารามเป็นจำนวนมาก เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมืองและมีความสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์มายาวนานผู้คนในหมู่บ้านยังสืบทอดขนบธรรมเนียมมาตั้งแต่บรรพบุรุษ คือมีงานเทศกาลต่าง ๆ ก็จะนัดชนใกล้เคียง ปัจจุบันมีบ่อนไก่อชน ๑ แห่งประจำหมู่บ้าน

นามวังจันทน์

สมเด็จพระนเรศวรมหาราชทรงกล่าวถึงพระราชวังจันทน์ไว้ในหนังสือสาส์นสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า

เขาบอกว่ามีวังจันทน์เป็นที่ประทับของเจ้าแผ่นดินแต่โบราณอยู่ทางฝั่งตะวันตกหม่อมฉันไปตรวจดูเห็นจริงดังเขาบอก . . . วังจันทน์นั้นคงจะสร้างเมื่อครั้งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถเสด็จขึ้นไปประทับอยู่ ณ เมืองพิษณุโลก และเป็นที่ประทับของสมเด็จพระมหาธรรมราชาธิราชและสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อครองเมืองพิษณุโลก

หาญชัย สวงวนให้^{๑๕} สันนิษฐานชื่อโคกแก่งกลางว่า
เดิมชื่อโคกแก่วกลาง คำว่า แก่ว เป็นภาษาพื้นเมืองนครไทย แปลว่า
กัวหรือคอคโคกแก่วกลางจึงหมายถึงโคกที่มีลักษณะกัวหรือคอค
ตรงกลางคล้ายรูปนาฬิกาทราย หรือสากตำข้าว ชื่อโคกแก่วกลางนี้
ภายหลังเพี้ยนไปเป็น โคกแก่งกลางมาจนถึงปัจจุบัน

โคกแก่งกลาง อยู่ในตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
จะเห็นได้ว่า ชื่อจังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน มีประวัติความเป็นมาที่
น่าสนใจ ซึ่งอาจจะมีคุณค่าในทางประวัติศาสตร์การย้ายถิ่นฐาน และการรวมกลุ่ม
เป็นชุมชน ชื่อต่าง ๆ จึงเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงอดีตอาจสะท้อนภาพสังคม ภาพสิ่งแวดล้อม
และทรัพยากรธรรมชาติต่าง ๆ อีกด้วย

การศึกษาภูมินามของจังหวัดพิษณุโลกจำนวน ๘ อำเภอ มีรายชื่อตำบล
และหมู่บ้าน ดังนี้

๑. อำเภอชาติตระการ	มี	๖	ตำบล ๖๕	หมู่บ้าน
๒. อำเภอนครไทย	มี	๑๑	ตำบล ๑๒๗	หมู่บ้าน
๓. อำเภอเนินมะปราง	มี	๒	ตำบล ๖๑	หมู่บ้าน
๔. อำเภอบางกระทุ่ม	มี	๕	ตำบล ๘๖	หมู่บ้าน
๕. อำเภอบางระกำ	มี	๑๖	ตำบล ๑๑๕	หมู่บ้าน
๖. อำเภอพรหมพิราม	มี	๑๒	ตำบล ๑๐๕	หมู่บ้าน
๗. อำเภอเมือง	มี	๒๐	ตำบล ๑๔๘	หมู่บ้าน
๘. อำเภอวังทอง	มี	๑๑	ตำบล ๑๒๒	หมู่บ้าน
๙. อำเภอวัดโบสถ์	มี	๖	ตำบล ๕๗	หมู่บ้าน
รวม	๕๔	ตำบล ๘๘๕	หมู่บ้าน	

นามอำเภอ ตำบล และหมู่บ้าน จังหวัดพิษณุโลก

จังหวัดพิษณุโลก แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ อำเภอ ๕๑ ตำบล ๘๘๘ หมู่บ้าน (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕) มีชื่อต่าง ๆ เรียงตามลำดับตัวอักษร ดังนี้

ชื่ออำเภอ ได้แก่ ชาติตระการ นครไทย เนินมะปราง บางกระทุ่ม บางระกำ พรหมพิราม เมือง วังทอง และวัดโบสถ์ แต่ละอำเภอแบ่งออกเป็นตำบล และหมู่บ้าน ดังนี้

๑. อำเภอชาติตระการ แบ่งการปกครองออกเป็น ๖ ตำบล ๗๑ หมู่บ้าน ได้แก่

๑.๑ ตำบลชาติตระการ แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

โลกผักหวาน ชาติตระการ(๒ หมู่บ้าน)นาจาน นาม้อย นามักแรด นาเปอะ น้ำผึ้ง และป่ากรอง

๑.๒ ตำบลท่าสะแก แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

ขอนแก่นสลึง ท่าสะแก นาม่วง บ้านน้อย หนองน้ำป่อ ห้วยดี ห้วยท้องฟาน และบ้านศรีจันทร์

๑.๓ ตำบลบ่อภาค แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

ขาคน้ำมัน ชำนาญชัย เทอดชาติ นาครอน นุชเทียน บ่อภาคใต้ บ่อภาคเหนือ ร่มเกล้า รักไทย ลาดเรือ รักชาติ และหมื่นแสง

๑.๔ ตำบลบ้านคาง แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

ชุมแสง บำรุงนันทน์ คีตก ท่าสนายา นาคาชุม นาหล่ม น้ำทองน้อย เนินทอง โนนพยอม ห้วยน้ำปลา ห้วยน้ำเย็น ห้วยน้ำอุ่น และบ้านใหม่เจริญทรัพย์

๑.๕ ตำบลป่าแดง แบ่งออกเป็น ๑๕ หมู่บ้าน มีดังนี้

ขอนแก่นสลึง ท่าสะแก ฐานทอง (บ้าน)น้อย (บ้าน)นา นาม่วง นาล้อม นากาคน้อย ป่าแดง หนองน้ำป่อ ห้วยท่าเนื้อ ห้วยเหิน (บ้าน)ใหม่ไทยเจริญ (บ้าน)ใหม่ห้วยดี ไทรงาม ร่มเย็น และศรีสงคราม

๑.๖ ตำบลสวนเมี่ยง แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน มีดังนี้

แก่งบัวคำ โลกใหญ่ (บ้าน)น้อย เนินช้างแทง เนินหนองบัว หนองขาหย่าง หนองชุมแสง ห้วยช้างแทง ห้วยหมากกล้า สวนเมี่ยง

๒. อำเภอนครไทย แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๑ ตำบล ๑๒๕ หมู่บ้าน
ได้แก่

๒.๑ ตำบลนครชุม แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

นาคะบาก นาชุมคัน นาดาด นาทุ่งใหญ่ นาฟองแดง นาเมือง
นาลานข้าว โนนนาซอน

๒.๒ ตำบลนครไทย แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

กลองจิก (บ้าน)ค่าน นครไทย นาหัวเซ น้ำพราย เนินสว่าง
โนนจันทร์ สายทอง หนองน้ำสร้าง หนองลาน หัวร้อง (บ้าน)เหนือ (บ้าน)ใหม่ถนนสุข

๒.๓ ตำบลนาบัว แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

นาไถ่เจีย นากลือ นากลาย นาจาน นาบัว น้ำดอน น้ำลอม
โนน โนนบึง บุ่งสีเสียด บุ่งหอย ภูซัด ร้องกอด ไร่พัฒนา

๒.๔ ตำบลน้ำกุ่ม แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

นาแฝก นาวงเมือง นาหิน น้ำกุ่ม บุ่งคำ ไปรงเหยือ ไปงสอ

๒.๕ ตำบลเนินเพิ่ม แบ่งออกเป็น ๑๕ หมู่บ้าน ดังนี้

(บ้าน) โลก ท่าหินลาด เนินขมข้อม เนินเพิ่ม เนินตุม
โป่งกะเมือ เนินนคร ร่องกล้า ลาดผาทอง สวนยาง หนองแห้ว หัวนา หัวเมือง
หัวดินตึง หัวน้ำไข

๒.๖ ตำบลบ่อโพธิ์ แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

แก่งทุ่ง โลกคล้าย โลกเนินทอง นาดาดิ น้ำเลา เนินสวรรค์
บ่อโพธิ์ ป่าบง ป่าบ่อบิด ป่ารวก ป่าหวาย วังชมพู (บ้าน)ใหม่ไทยเจริญ (บ้าน)ใหม่อนามัย

๒.๗ ตำบลบ้านพร้าว แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

นายาว น้ำลาด น้ำด้อย ป่าชำน พร้าว ฟากน้ำ หนองกระดาน
หัวทรายทอง

๒.๘ ตำบลบ้านแยง แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

เกษตรสุข เกษตรสัมพันธ์ เข็กกลาง เข็กใหญ่ ถ้ำพริก ประจักษ์
โป่งแคะ แยก(คลองแยง อยู่ประจักษ์ หัวน้ำเมย) หนองหิน หัวขอก หัวเขี้ย

๒.๕ ตำบลยางโกถนน แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

กกกะบาก กกม่วง กกมะโง่ง นาจำหวาย น้ำพริก โนนมะค่า
บุงคารอด บุงปลาฝา ฟากน้ำ ยางโกถนน

๒.๑๐ ตำบลหนองกะท้าว แบ่งออกเป็น ๒๑ หมู่บ้าน ดังนี้

กลาง แก่งหว้า แก่งไฮ นาจาน(๒ หมู่บ้าน) นาโพธิ์ นาหนอง
น้ำตาก น้ำคั่น โนน โนนนาก้าม โนนตาโพน โนนมะเกลือ บางยางพัฒนา บุง ป่าสัก
โพธิ์เสด็จ หนองกะท้าว(๒ หมู่บ้าน) หลังกา ห้วยแก้ว

๒.๑๑ ตำบลห้วยเหี้ย มี ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

แก่งลาด ชำรู่ ป่าคาบ ไร่ตะเคียนทอง ลาดค้อ ห้วยกอก
ห้วยทรายเหนือ ห้วยเหี้ย

๓. อำเภอเนินมะปราง แบ่งการปกครองออกเป็น ๗ ตำบล ๖๑ หมู่บ้าน ได้แก่

๓.๑ ตำบลชมพู แบ่งออกเป็น ๑๒ หมู่บ้าน ดังนี้

ชมพูใต้ ชมพูเหนือ ชำค้อ ชำรัง น้ำปาด เนินล้อย ปลวกงาม
เผ่าไทย ร่มเกล้า รักไทย หนองหญ้าปล้อง หนองอีป้อง หนองดินโนน

๓.๒ ตำบลไทรย้อย แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

แก่งทราย เขาคิน คลองชัยรัง โกลนังสาร ไทรย้อย เนินมะค่า
เนินสำราญ ป่าคาบ ผาวังหมี่ พรุกระโดน รังนก รังน้ำบ่อ หนองขมิ้น

๓.๓ ตำบลเนินมะปราง แบ่งออกเป็น ๗ หมู่บ้าน ดังนี้

ดงู เนินกะบาก เนินดิน เนินมะปราง บ้านนา หนองขอน
ใหม่ทองประเสริฐ

๓.๔ ตำบลบ้านน้อยชุ่มชื้นเหล็ก แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองปากน้ำ(ผาท่าพล) คลองไร่ คลองแสงใหม่ ชุ่มชื้นเหล็ก
บ้านน้อย โปร่งไผ่ พัฒนาคงยาง หนองไม้ยางคำ ใหม่เจริญพร

๓.๕ ตำบลบ้านมุง แบ่งออกเป็น ๖ หมู่บ้าน ดังนี้

คำพาด (บ้าน)มุงเหนือ (บ้าน)มุงใต้ ห้วยบ่อทอง ห้วยเขา
(บ้าน)ใหม่สามัคคี

๓.๖ ตำบลวังโพรง แบ่งออกเป็น ๓ หมู่บ้าน ดังนี้

เขาเขียว กลองดาดัก หุ่งยาง วังขวัญ วังโพรง วังโพรงเก่า หนองคู่

๓.๗ ตำบลวังยาง แบ่งออกเป็น ๖ หมู่บ้าน ดังนี้

กลองตะเคียน หุ่งนาดี ไทรคงยัง วังดินเหนียว วังยาง หนองชาละวัน

๔. อำเภอบางกระทึก แบ่งการปกครองออกเป็น ๕ ตำบล ๘๖ หมู่บ้าน

ได้แก่

๔.๑ ตำบลโคกสตุค แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

โจรงกลาง โจรงใต้ ย่านยาว(๕ หมู่บ้าน) หมู่บ้านทุ่งข้าว วังดาบจ ห้วยถนน

๔.๒ ตำบลท่าศาลา แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

ท่าดินแดง ท่าศาลา(๒หมู่บ้าน) หุ่งน้อย นันทะอาด บางสี นุใหญ่ วังสาร

๔.๓ ตำบลนครป่าหมาก แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

โกรงเกรง(๔ หมู่บ้าน) คงพยอม บางกระน้อย บึงลำ ตามเรือน

(๓ หมู่บ้าน) แหลมกรก แหลมพระธาตุ ป่าหมาก

๔.๔ ตำบลเนินกุ่ม แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

คงหมี่(๒ หมู่บ้าน) ท่ายาง ท่าแห เนินกุ่ม(๔ หมู่บ้าน) วัดใหม่

ไพรมณี หนองกรด หนองพญาขอ

๔.๕ ตำบลบางกระทึก แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

เกาะกู กลองกระด่อน บางกระทึก(๒ หมู่บ้าน) บางกระทึกใน

บึงเวียน แม่เทียบ หัวหนอง ใหม่บางกระทึก

๔.๖ ตำบลบ้านไร่ แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

ซอนฮ้าปาก โคกสตุค(๒ หมู่บ้าน) ย่านโนนไพร วัดขวาง (๔ หมู่บ้าน)

หัวแหลม ท่าคตะกู

๔.๗ ตำบลไผ่ล้อม แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

ท่านา(๓ หมู่บ้าน) ท่ามะขาม(๒ หมู่บ้าน) บึงช้าง โพธิ์แดน ยางโทน

หนองบอน กลองดาญ์ ไผ่ล้อม

๔.๘ ตำบลวัดคาซม แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

โคกสนั่น (๒ หมู่บ้าน) วัดคาซม (๔ หมู่บ้าน) วัดคาซมใต้ คงถ่าน

๔.๙ ตำบลสนามคลี แบ่งออกเป็น ๖ หมู่บ้าน ดังนี้

บึงบัว สนามคลี (๕ หมู่บ้าน)

๕. อำเภอบางระกำ แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๒ ตำบล ๑๑๕ หมู่บ้าน
ได้แก่

๕.๑ ตำบลกุยบ่วง แบ่งออกเป็น ๙ หมู่บ้าน ดังนี้

เกาะกลางน้ำ กุยขวาง กุยบ่วง คง โป่งกระโดน เรียงกระดก
หนองขาหย่าง

๕.๒ ตำบลชุมแสงสงคราม แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

ชุมแสงสงคราม ตะแบกงาม บางบัว บ้านคลองลึก คลองวังแร่
วัดแดน ห้วยกระได หนองพยอม หนองแพงพวย หนองอ้อ

๕.๓ ตำบลท่างาม (ท่านางงาม) แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

กรุงารักษ์ ท่านางงาม แท่นนางงาม นางซักห้วย บางแก้ว
โป่งหม้อข้าว ยมราช ย่านใหญ่ ห้วยชัน หนองปลิง

๕.๔ ตำบลนิคมพัฒนา แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองน้ำเย็น ท่ามะเกลือ หุ้งใหญ่ หุ้งฮ้ายไห้ นิคมพัฒนา ป่าสัก
พรสวรรค์ ใหม่เจริญผล ใหม่เจริญธรรม หนองหญ้าปล้อง

๕.๕ ตำบลบ่อทอง แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

กวางอัน คงยาง คอนอภัย บ่อทอง โพธิ์ประสาท หนองตาเขียว
หนองนา หนองนางนวล หนองบัว หนองอ้อ

๕.๖ ตำบลบางระกำ แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

แก้วรัง คลองวัดไร่ กุยยาง ดลูกแรด ตะโม้ ท่าโก บางระกำ บึงคัด
ยางแขวนอู่ ไร่ ไร่กลาง วังกุ่ม วังदान วังเบ็ด หนองเขาควาย หัวบึง แห่ลมเจดีย์ บางแก้ว

๕.๑ ตำบลบึงกอก แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

เกาะจันทร์ คลองเตย ฤๅษะตุม โกลสว่าง บึงกอก ประดา
ปรือกระเทียม เสวยซุง หนองบัว

๕.๒ ตำบลปลักแรด แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

คงโลกขามทุ่งชา ปลักแรด(๑ หมู่บ้าน) หนองแถม หนองมะปราง
หลายโพธิ์ หลายมีอติ

๕.๓ ตำบลพันเสา แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

นาหมัน บอนแดง พันเสา หนองชะนาง หนองตะกู หนองบัวรัตน
หนองประดู่ หัวขัวบึงแวง แหล่มมะค่า หลายจานาง

๕.๔ ตำบลวังอิทก แบ่งออกเป็น ๗ หมู่บ้าน ดังนี้

กระทุ่มยอดน้ำ กรับพวง คลองกรับพวง วังอิทก วังใหญ่ วัดกลาง
หนองเต่าคำ

๕.๕ ตำบลหนองกุง แบ่งออกเป็น ๑๖ หมู่บ้าน ดังนี้

ดงกลาง บ้านท่าไม้งาม บ้านมณเฑียรทอง บ้านหนองปลวก
บ้านหนองโพรง บ้านใหม่คลองเจริญ บึงจาก บึงบอน บึงพิง หนองกลับ หนองกุง
หนองตะเคียน หนองนา หนองไผ่ หนองหลวง บึงน้ำกา

๖. อำเภอพรหมพิราม แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๒ ตำบล ๑๐๘ หมู่บ้าน ได้แก่

๖.๑ ตำบลคงประคำ แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน มีดังนี้

เขาน้อย คลองตุก โกลสมอ ท้องโพล่ง ท้องโพรงแหลมทอง
ทุ่งตาเปรี้ยว ป่าแดง ฟากบึง

๖.๒ ตำบลดงเทียม แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

เชิงหวาย ดงเทียม(๒ หมู่บ้าน) ท่าด่านัก บึงธรรม ได้วัดพญาบัน
แดน หนองไผ่ หนองสะแก

๖.๓ ตำบลห้วยยาฮี แบ่งออกเป็น ๖ หมู่บ้าน ดังนี้

เขาน้ำตูด ห้วยยาฮี ไทรงาม (บ้าน)ไร่ ศรีเจริญ หนองมะคัง

สำนักวิทยบริการสถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม

วิทยุโลก

๒๑

๖.๔ ตำบลท่าช้าง แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองแค (๒ หมู่บ้าน) คลองเมม (๒ หมู่บ้าน) ท่าช้าง ท่ามะเฟือง
นาชุม (๒ หมู่บ้าน) ป่ามะม่วง วังจีเหล็ก วังมะสระ หนองหม้อแกง ไหม่สุขสำราญ

๖.๕ ตำบลพรหมพิราม แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

กรับพวงกลาง กรับพวงใต้ กรับพวงเหนือ พรหมพิราม (๒ หมู่บ้าน)
ย่านขาด (๓ หมู่บ้าน) วังน้ำเย็น สะพานหิน ห้วยคัง กุ้งเตาเหล็ก

๖.๖ ตำบลมะดือ แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

หนองแขม ท่าใหม่โคกตำโรง ป่าสัก (๒ หมู่บ้าน) ไผ่ดำ มะดือ (๒ หมู่
บ้าน) หางไหล ท้ายขาง

๖.๗ ตำบลมะดุม แบ่งออกเป็น ๖ หมู่บ้าน มีดังนี้

ท่าชัย ไผ่ขอดอน ไผ่ขอน้ำ มะดุม วังปลาตุก แหลมลาด

๖.๘ ตำบลวงษ์อ้ง แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน มีดังนี้

เขาสมอครัว เตาถ่าน เนินมะขามทอง ขางประดาศยานยาง (๒ หมู่บ้าน)
วงษ์อ้ง (๓ หมู่บ้าน) วังมะค้ำ หนองคม

๖.๙ ตำบลวังวน แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน มีดังนี้

กลาง คลองท่าเนียบ ดงมะกรูด วังน้ำบ่อ วังไม้แก่น (๒ หมู่บ้าน)
วังวน วังสะตือ หนองด่าน หนองห้าง

๖.๑๐ ตำบลศรีภิรมย์ แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน มีดังนี้

คลองมะเกลือ คลองมะแพลบ คลองห้วยชัน ซ่องท้องคั่ง ชัยพัฒนา
ท่าทอง ท่างาม บ้านซ่อง บึงธรรมโรง บึงปลาเนา บุ่ง ห้วย หนองแขม

๖.๑๑ ตำบลหอกกลอง แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

กระบัง บางชีพุ่ม ปากกลอง ไปรงนก หอกกลอง

๖.๑๒ ตำบลหนองแขม แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองตาล คลองวังมะขาม ดงสมอ หนองแขม (๒ หมู่บ้าน) หัวदान
หาดใหญ่ (๓ หมู่บ้าน)

๓
๓๐๙ ๕๕๒
๘๕๕๖๕
๕ ๒

130217

๗. **อำเภอเมืองพิษณุโลก** แบ่งการปกครองเป็น ๒๐ ตำบล ๑๔๘ หมู่บ้าน ได้แก่

๗.๑ **ตำบลในเมือง** (เขตเทศบาลเมืองพิษณุโลก)

๗.๒ **ตำบลจอมทอง** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน มีดังนี้

จอมทอง(๑ หมู่บ้าน) ท่าโพธิ์ ปากโทก แสงดาว ท่าตะเคียน(๓ หมู่บ้าน)

๗.๓ **ตำบลจี่ว้าง** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ได้แก่

จี่ว้าง บางทราย ปากพิง(๓ หมู่บ้าน)

๗.๔ **ตำบลคอนทอง** แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

เขาฟ้า(๒ หมู่บ้าน) คอนทอง(๒ หมู่บ้าน) ศาลสุวรรณ ตั้งสำนัก
ในดง ปากห้วย ร่องช้าง ไร่ ไร่บึงดัง สะอึก หนองวางลี

๗.๕ **ตำบลท่าทอง** แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

กรอก จูนาง ดันหัว ท่าทอง(๒ หมู่บ้าน) ไผ่วัง ไร่ วังกะบาก
วัดจุฬามณี หนองห้วยยาง

๗.๖ **ตำบลท่าโพธิ์** แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

แขก กลองกู กุดองหนองเหล็ก ท่าโพธิ์ ยาง ยางเอน วังส้มซ่า
วังวน อู่จวารี สะกิดน้ำเย็น

๗.๗ **ตำบลบ้านกร่าง** แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

กร่าง(๔ หมู่บ้าน) กร่างท่าวีว อุดก เด่นโบสถ์ แม่ระหัน วังป่าหญ้า
หัวเหินแหลมโพธิ์ น้ำอับ หัวแท

๗.๘ **ตำบลบ้านคลอง** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

คลอง(๒ หมู่บ้าน) ในค่าย บางสะแก(๒ หมู่บ้าน)

๗.๙ **ตำบลบ้านป่า** แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

แซ่ ดง ไร่ หุ้งโหลง บึงกระดาน ป่า(๑ หมู่บ้าน) วังยาง วังยาว
หนองจอก แหลมอู่

๗.๑๐ **ตำบลบึงพระ** แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองจันทน์ ดงพิบูล พิกุลหอม นาโพธิ์แดง บึงพระ ปากลาด
สะพาน ๔ หนองตมน้อย หนองไผ่ล้อม

๗.๑๑ **ตำบลปากโทก** แบ่งออกเป็น ๗ หมู่บ้าน ดังนี้
 กุ้งหื้อแกงจืด ตุม ไม้ค่อม(๒ หมู่บ้าน) แสงดาว(๓ หมู่บ้าน)

ปากโทก

๗.๑๒ **ตำบลไม้ซอบอน** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้
 ไม้ซอบอน (๕ หมู่บ้าน)

๗.๑๓ **ตำบลพลาชุมพล** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้
 บางพยอมใต้ พลาชุมพล วังหิน วัดศาล(๒ หมู่บ้าน)

๗.๑๔ **ตำบลมะขามสูง** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้
 แควน้อย แควน้อย(หัววังกร่าง) ทองหลาง(๒ หมู่บ้าน) ท่าพร้าว
 มะขามสูง (๒ หมู่บ้าน) วังแร่ แหล่มชาน วังไผ่

๗.๑๕ **ตำบลวังน้ำคู้** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้
 บางขวัญน้ำ(หนองหญ้า) บางทราย ปากคอง วังน้ำคู้ วังยาง
 ไร่ไผ่หลง หนองหญ้า กุ้งวัง จั๊วจาม

๗.๑๖ **ตำบลวัดจันทร์** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้
 คอง นาโพแดง วัดจันทร์ตะวันตก(๒ หมู่บ้าน) วัดจันทร์ตะวันออก

๗.๑๗ **ตำบลวัดพริก** แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้
 ท่าโรง ท่าโรงตะวันออก ท่าโรงตก ยางโทน(๒ หมู่บ้าน) วังส้มซ่า
 กุ้งวัง วัดพริก อินทรีย์ เสาหิน วัดหล่ม วัดพริกใหม่ ใหม่ตะวันตก

๗.๑๘ **ตำบลสนอแซ** แบ่งออกเป็น ๖ หมู่บ้าน ดังนี้
 ก่อ ดงประโคก เนินมะถึก สมอแซ หนองตอ ลาดบัวขาว

๗.๑๙ **ตำบลหัวรอ** แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้
 กลางคลอง ดาปะขาวหาย(๒ หมู่บ้าน) เติ่งหนาม (๒ หมู่บ้าน) เติ่ง
 สำนึก บางพยอม (๒ หมู่บ้าน) สระโคต หัวรอ

๗.๒๐ **ตำบลอรัญญิก** แบ่งออกเป็น ๗ หมู่บ้าน ดังนี้
 คลองมหาตไทย โคมะตุม(แหลมประทุน ทุ่งมะขามเรียง ถนนโค้ง
 สนามบินเก่า) สนามบิน หนองบัว หนองปลาเค้า โลกช้าง หัวแหลม

๘. อำเภอวังทอง แบ่งการปกครองออกเป็น ๑๑ ตำบล ๑๓๕ หมู่บ้าน ได้แก่

๘.๑ ตำบลแก่งโสภา แบ่งออกเป็น ๕ หมู่บ้าน ดังนี้

แก่งซอง เขาน้อย ทรัพย์เจริญ ทรัพย์ไพรวัลย์ บ้านน้ำตกปอย
บ้านปากยาง ป้อด้อย ม่วงหอม ลานหญ้า

๘.๒ ตำบลชัยนาม แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

ชัยนาม ชำบอน ท่าโปร่ง เนินคลี บึงพริ้ว วังบอน หนองเตาอิฐ
คลองจระเข้

๘.๓ ตำบลคันทอง แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

กกไม้แดง คลองคาง จำเอย คันทอง บ้านใหม่กกไม้แดง
บ้านใหม่คันทอง หนองกบ หนองเต่า หนองตะแบก แหล่มม่วง

๘.๔ ตำบลท่าหมื่นราม แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

คงคา คงน้อย ท่าหมื่นราม(๒ หมู่บ้าน) หุ่น้อย หุ่นองแดง
ไทรงาม เนินมะเกลือ เนินสะอาด ปากาย หนองชุมแสง หนองเตาอิฐ หนองหญ้าคมบาง

๘.๕ ตำบลบ้านกลาง แบ่งออกเป็น ๑๒ หมู่บ้าน ดังนี้

(บ้าน)กลาง ชุมแสง จำห้วย นาพราน น้ำยาง น้ำริน เนินสว่าง
ทุ่งเอี้ยง (บ้าน)ใหม่ชัยเจริญ (บ้าน)ใหม่พนมทอง หนองปรือ หินประกลาย บึงพริ้ว

๘.๖ ตำบลพันชาติ แบ่งออกเป็น ๑๑ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองคู คลองฝาย คลองลึก เนินไม้แดง ไร่พันชาติ หนองหิน
พันชาติ วังไม้ดอก สุพรรณพนมทอง หนองกาดี หนองงา

๘.๗ ตำบลแม่ระกา แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

ถ้าเต่า น้ำโค้งเหนือ บ้านแถว บ้านเข็ก บ้านคง บ้านทุ่งใหญ่ บึงบัน
แม่ระกา วังน้ำใส หนองคยเรือ หนองโสด หนองผักหวาน แหล่มคู่ แหล่มคัค

๘.๘ ตำบลวังทอง แบ่งออกเป็น ๑๖ หมู่บ้าน ดังนี้

เขาสมอแดง คาลโปร่ง น้ำค้วน บางสะพาน บ้านคอนม่วง
บ้านโรงบ่ม บ้านวังทอง บ้านเลื้อยลากหาง บึงราชนค วังพรม หนองเลื้อย สะเดา

๘.๙ ตำบลวังนกแอ่น แบ่งออกเป็น ๑๒ หมู่บ้าน ดังนี้

แก่งจุนาง ท่าข้าม น้ำพรม บ้านชำตะเคียน บ้านบ่อ บ้านป่ามะกูด
บ้านไฟใหญ่ บ้านห้วยเคื่อ วังคินสอ วังคาค วังนกแอ่น ห้วยไผ่ ไหม่ชัยเจริญ

๘.๑๐ ตำบลวังพิรุณ แบ่งออกเป็น ๑๔ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองเป็ด คงช้อย คงจันทร์ คงไผ่ คงพลวง กระจุกตามนาง
ทางลัด วังประดู่ วังพิรุณ วังสำโรง หนองดาศี หนองอีเฒ่า คลองเมือง ทางลัด

๘.๑๑ ตำบลหนองพระ แบ่งออกเป็น ๑๒ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองแร่ เจริญผล คงแดง คงพลวง สะเคา สะเคาใต้ สะเคาน้อย
หนองบัว หนองแฝก หนองพระ หนองโพธิ์ทะเล แสงสว่าง

๘. ยำภอวัดโบสถ์ แบ่งออกเป็น ๖ ตำบล ๕๗ หมู่บ้าน ได้แก่

๘.๑ ตำบลคันไช้ แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

แก่งคันนา คันไช้ น้ำโจน ปากพาน หนองกระบาก หนองตาด
หนองบอน ห้วยเจียง

๘.๒ ตำบลท้อแท้ แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

ดงกระบาก ท้อแท้(๒ หมู่บ้าน) ท่ากระคูน ท่าช้าง เหลืองวิญ
(๒ หมู่บ้าน) หนองมะคัง

๘.๓ ตำบลทุ่งงาม แบ่งออกเป็น ๑๓ หมู่บ้าน ดังนี้

เขาไร่ศรีราชา ทุ่งงาม ปักดามิ(หนองกระทุ่ม) (บ้าน)ยาง วังเจ็ก
สวนป่า วังหนองแดง หนองปลิง หนองสูง หัวคงคา หัววัง(วังยายถี) ใหม่ได้
ใหม่เหนือ

๘.๔ ตำบลบ้านยาง แบ่งออกเป็น ๑๐ หมู่บ้าน ดังนี้

ท่าแก้ง ท่าสะเดาะ นาขาม น้ำคบ น้ำหัก เนินตาดเกิด ปากาย
พรหมมาส หนองยาง ไร่สุขสมบูรณ์

๘.๕ ตำบลวัดโบสถ์ แบ่งออกเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

คลองช้าง ทุ่งงาม(๒ หมู่บ้าน) เนินมะคึก วังกร่าง วัดโบสถ์
(๓ หมู่บ้าน) หนองซอน

๘.๖ ตำบลหินลาด แบ่งเป็น ๘ หมู่บ้าน ดังนี้

(บ้าน) ขาน ท่าซอนเบน ท่าปากห้วย ท่าหนอง (บ้าน)น้อย
(๓ หมู่บ้าน) หนองไผ่ หินลาด

นามหมู่บ้านในแต่ละตำบล ในจังหวัดพิษณุโลกมีชื่อซ้ำกัน ๑๑๖ แห่ง แบ่งตามอำเภอ ดังนี้

๑. อำเภอชาติตระการ มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกัน คือ ชาติตระการ(๒ หมู่บ้าน) (บ้าน)คง (๒ หมู่บ้าน) น้ำผาคน้อย(๒ หมู่บ้าน) ป่าแดง (๔ หมู่บ้าน)

๒. อำเภอนครไทย มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกัน คือ หนองกะท้าว (๒ หมู่บ้าน)

๓. อำเภอเนินมะปราง ไม่มีหมู่บ้านที่ชื่อซ้ำกัน

๔. อำเภอบางกระทุ่ม มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกัน คือ ย่านยาว(๕ หมู่บ้าน) ท่าตาล (๒ หมู่บ้าน) โกรงเกรง (๔ หมู่บ้าน) สามเรือน (๔ หมู่บ้าน) คงหมี่ (๒ หมู่บ้าน) เนินกุ่ม (๔ หมู่บ้าน) บางกระทุ่ม (๒ หมู่บ้าน) โลกสถุด (๒ หมู่บ้าน) วัดขวาง (๔ หมู่บ้าน) ท่านา (๔ หมู่บ้าน) ท่ามะขาม (๑ หมู่บ้าน) โลกสนั่น (๒ หมู่บ้าน) วัดคาบ (๕ หมู่บ้าน) สนามคลี (๕ หมู่บ้าน)

๕. อำเภอบางระกำ มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกันคือ ปลักแรด(๑ หมู่บ้าน) พันเส (๒ หมู่บ้าน)

๖. อำเภอพรหมพิราม มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกัน คือ ดงกเพิม(๒ หมู่บ้าน) คลองแกล (๒ หมู่บ้าน) คลองเมม(๒ หมู่บ้าน) นาชุม (๒ หมู่บ้าน) พรหมพิราม (๒ หมู่บ้าน) ย่านางค (๑ หมู่บ้าน) ป่าสัก (๒ หมู่บ้าน) มะด็อง(๑ หมู่บ้าน) ย่านยาว (๒ หมู่บ้าน) วังน้อย(๑ หมู่บ้าน) หนองแขม (๒ หมู่บ้าน) หาดใหญ่ (๑ หมู่บ้าน)

๗. อำเภอเมือง มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกันคือ จอมทอง(๑ หมู่บ้าน) ท่าตะเคียน (๑ หมู่บ้าน) เขาฟ้า (๒ หมู่บ้าน) ดอนทอง (๒ หมู่บ้าน) ท่าทอง (๒ หมู่บ้าน) ยางเอน (๒ หมู่บ้าน) วังสามขา (๒ หมู่บ้าน) บ้านกว้าง (๔ หมู่บ้าน) บ้านคลอง (๒ หมู่บ้าน) บางสะแก (๒ หมู่บ้าน) บ้านป่า (๑ หมู่บ้าน) ไร่ค้อม (๒ หมู่บ้าน) แสงดาว (๑ หมู่บ้าน) ไร่ขาคอน (๕ หมู่บ้าน) วัดตาล(๒ หมู่บ้าน) ทองหลาง(๒ หมู่บ้าน) มะขามสูง(๒ หมู่บ้าน) บางทราย(๑ หมู่บ้าน) วัดจันทร์ตะวันตก(๒ หมู่บ้าน) ยางโตน(๒ หมู่บ้าน) ดาปะขาวหาย (๒ หมู่บ้าน) เต็งหนาม (๒ หมู่บ้าน) บางพยอม (๒ หมู่บ้าน)

๘. อำเภอวังทอง มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกัน คือ ท่าหมื่นราม (๒ หมู่บ้าน)

๙. อำเภอวัดโบสถ์ มีชื่อหมู่บ้านที่ซ้ำกันคือ ท้อแท้(๒ หมู่บ้าน) เหล่าขวัญ (๒ หมู่บ้าน) ท่างาม (๒ หมู่บ้าน) วัดโบสถ์ (๑ หมู่บ้าน) (บ้าน)น้อย (๑ หมู่บ้าน)

เชิงอรรถ

^๑กรมศิลปากร. **ประชุมศิลปาจารย์ภาคที่ ๑ จารึกกรุงสุโขทัย**. ๒๕๑๕.

หน้า ๑๐

^๒ประชุม ชุมเพ็งพันธ์. “เมืองนครไทย” อ.ศ.ท. / ๕ (๕); เมษายน ๒๕๒๒

^๓ประเสริฐ ณ นคร. “พิษณุโลกกับอาณาจักรสุโขทัย” รายงานผลการ
สัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลกครั้งที่ ๒ ณ วิทยาลัยครูพิษณุโลก
วันที่ ๑๑-๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕. ๒๕๒๗. หน้า ๔๑.

^๔เล่มเดียวกัน. หน้า ๔๒.

^๕ทิวา ศุภจรรยา และผ่องศรี วนาสิน “การใช้ภาพโบราณคดีศึกษาข้อมูล
ทางประวัติศาสตร์ และโบราณคดีจังหวัดพิษณุโลก” รายงานผลการสัมมนาประวั
ติศาสตร์เมืองพิษณุโลกครั้งที่ ๒. ๒๕๒๗. หน้า ๑๐๔.

^๖หวน พิณรุฬห์. **เที่ยวชมโบราณวัตถุสถานในเมืองพิษณุโลก** หน้า ๕

^๗ประเสริฐ ณ นคร. **เล่มเดิม** หน้า ๒๕

^๘อักษรานุกรม ภูมิศาสตร์ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม ๔. ๒๕๒๑.

หน้า ๑๐๘๕.

^๙กรมศิลปากร. **ประชุมพงศาวดารเล่ม ๑**. ๒๕๐๖. หน้า ๑๔-๒๔.

^{๑๐}หวน พิณรุฬห์. **พิษณุโลกของเรา**. ๒๕๑๔. หน้า ๑๕-๑๖.

^{๑๑}ธิดา สาระยา. **ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น**. ๒๕๒๕. หน้า ๓๕.

^{๑๒}หวน พิณรุฬห์. **พิษณุโลกของเรา**. ๒๕๑๔. หน้า ๑๖.

^{๑๓}เล่มเดียวกัน. หน้า ๔.

^{๑๔}รายงานผลการสัมมนาประวัติศาสตร์เมืองพิษณุโลก ครั้งที่ ๒ ๑๑-๑๓
กุมภาพันธ์ ๒๕๒๕ หน้า ๒๔๖.

^{๑๕}สมชาย เดือนเพ็ญ. “ภูมินามวิทยากับ ๑๐ จังหวัด มณฑลเขลียง” หน้า ๕

กรมศิลปากร. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๖ พ.ศ. ๒๕๑๗.

“นิสิต ตั้งตระการพงษ์ ไกลนพระนเรศวรมหาราช . ๒๕๓๕, หน้า ๓.

“การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย สำนักงานพิษณุโลก พระราชวังจันทร์

“หาญชัย สงวนให้. “โคกแก่งกลาง” ข้าวศูนย์วิจัย และบริการการศึกษา.

สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม. วันที่ ๑๓ พฤศจิกายน ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

บทที่ ๓

ภูมินามอำเภอชาติตระการ

อำเภอนครไทย และอำเภอเนินมะปราง

อำเภอชาติตระการ

คำว่า “ชาติตระการ” หมายถึงภูมิประเทศทั้งดงมาตระการตา ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของจังหวัดพิษณุโลก ประมาณ ๑๓๓ กิโลเมตร มีพื้นที่ประมาณ ๑,๕๘๖.๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ๘๘๑,๒๕๐ ไร่ มีอาณาเขตดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอทองแสนขัน อำเภอน้ำปาด จังหวัดอุตรดิตถ์
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอวังทอง และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย และอำเภอนครไทย จังหวัดพิษณุโลก
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก

พื้นที่ของอำเภอชาติตระการมีลักษณะเป็นเมืองโบราณที่ยังปรากฏแนวคูและกำแพงดิน ซึ่งมีการขุดพบเครื่องปั้นดินเผาจำนวนมาก ปัจจุบันบริเวณนี้เป็นที่ตั้งของโรงเรียนบ้านชาติตระการ นอกจากนี้ยังมีน้ำผุดสูง เรียกว่า “ผาเลข” ปรากฏรอยสลักจิตเขียนบนแผ่นหิน ซึ่งนักโบราณคดีสันนิษฐานว่าเป็นร่องรอยของมนุษย์ในยุคหิน

สภาพภูมิประเทศของอำเภอชาติตระการ มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ลำน้ำแควน้อย ลำน้ำภาค ลำน้ำคืบ ลำน้ำคิ่ง ลำน้ำไผ่ดัก และแม่น้ำท่าสะแก นอกจากนี้ยังมีป่าไม้เบญจพรรณที่ยังคงสภาพป่าที่รักษาสมดุลธรรมชาติไว้ได้มีอุทยานแห่งชาติ น้ำตกชาติตระการ เขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าภูเมี่ยง และป่าสงวนแห่งชาติ จำนวน ๗ แห่ง คือ ภูเมี่ยง ดงดินคอก ป่าน้ำภาคน้อย ป่าน้ำภาคฝั่งขวา ป่าเขากระยาง ป่าโป่งแค ป่าแดง และป่าชาติตระการ เป็นต้น

อาชีพส่วนใหญ่ของประชาชนคือการทำไร่ เช่น ข้าวโพด ถั่วเหลือง มันสำปะหลัง อ้อย ละหุ่ง งาม ถั่วเขียว มะขาม มะม่วง ส่วนการทำนานั้น ปลุกเพื่อใช้บริโภคภายในครอบครัวเท่านั้น

ชาวอำเภอชาติตระการมีประเพณีที่สำคัญได้แก่ งานพิธีบุญพระเวส พิธีบุญบังไฟ และพิธีขึ้นปีใหม่ของชาวม้ง นอกจากนี้ยังมีน้ำตกชาติตระการ ซึ่งเป็นน้ำตกที่มีความงดงาม และ ชับซ้อนกันถึง ๗ ชั้น ทำให้อำเภอชาติตระการเป็นที่รู้จักมากขึ้น

ทางคมนาคมเข้าอำเภอชาติตระการใช้ทางรถยนต์สายพิษณุโลก-นครไทย-ชาติตระการ ระยะทาง ๑๓๖ กิโลเมตร และเส้นทางสายพิษณุโลก-วัดโบสถ์-พรหมพิราม-บ้านแพะ อำเภอทองแสนขัน จังหวัดอุตรดิตถ์-ชาติตระการ ระยะทาง ๑๓๒ กิโลเมตร

ด้านสาธารณูปโภค ในเขตอำเภอชาติตระการ ประชาชนมีไฟฟ้าใช้ ๕๗ หมู่บ้าน ยังไม่มีใช้อีก ๓ หมู่บ้าน ส่วนน้ำประปา มีประปาหมู่บ้านจำนวน ๔๗ แห่ง มีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข และชุมสายโทรศัพท์ทางไกล ติดตั้งที่หน้าทำการอำเภอชาติตระการ และที่หน้าโรงพยาบาลชาติตระการ

อำเภอชาติตระการมีสถานศึกษาระดับเล็กถึง จำนวน ๔ แห่ง ระดับประถมศึกษา มี ๓๐ โรงเรียน ระดับมัธยมศึกษา มี ๒ แห่ง และสถานศึกษานอกโรงเรียน ๑ แห่ง นอกจากนี้ยังมีกลุ่มฝึกวิชาชีพเคลื่อนที่ ๒ กลุ่ม ครูเดินสอน ๒ หมู่บ้าน คือ บ้านร่มเกล้า และบ้านรักชาติ มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านจำนวน ๕๐ แห่ง

ด้านสาธารณสุขมีการรวมกลุ่มจัดตั้งสหกรณ์เพื่อการเกษตร จำนวน ๒ สหกรณ์ และมีร้านค้าสหกรณ์ในโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จำนวน ๒ แห่ง คือโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านลาดเรือจำกัค และ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดนบ้านใหม่รักไทยจำกัค

เนื่องจากอำเภอชาติตระการ มีชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว จึงมีการแย่งแผ่นดิน บ้านร่มเกล้า ตำบลบ่อภาค เกิดการสู้รบกันระหว่างไทยกับลาว มีการสูญหายบุคคล และถอนกำลังทหารที่เผชิญหน้ากันออกจากพื้นที่ เมื่อวันที่ ๑๓-๑๕ มีนาคม ๒๕๓๔ ปัจจุบันพื้นที่บ้านร่มเกล้า อยู่ในความปกติสุขแล้ว

อำเภอชาติตระการแบ่งการปกครองออกเป็น ๖ ตำบล ๗๑ หมู่บ้าน ได้แก่

๑. ตำบลชาติตระการ	๕	หมู่บ้าน
๒. ตำบลบ่อภาค	๑๑	หมู่บ้าน
๓. ตำบลบ้านคง	๑๔	หมู่บ้าน

๔. ตำบลป่าแดง	๑๕	หมู่บ้าน
๕. ตำบลสวนเมือง	๑๐	หมู่บ้าน
๖. ตำบลท่าสะแก	๘	หมู่บ้าน

วัดในอำเภอชาติตระการ มี ๒๔ วัด ดังนี้

๑. วัดขวน้ำมัน ตั้งอยู่ที่ตำบลชาติตระการ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๑
๒. วัดโคกผักหวาน ตั้งอยู่หมู่ที่ ๕ ตำบลชาติตระการ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๓. วัดโคกใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านโคกใหญ่ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๔. วัดชาติตระการ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ ตำบลชาติตระการ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๕. วัดชำหวาย ตั้งอยู่ที่บ้านชำหวาย สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๖. วัดท่าสะแก ตั้งอยู่ที่บ้านท่าแก สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐
๗. วัดนงราชาราม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองสองสลึง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๓
๘. วัดน้อยโพธิ์ไทยงาม ตั้งอยู่หมู่ที่ ๓ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๙. วัดนาจาน ตั้งอยู่ที่บ้านนาจาน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๒
๑๐. วัดนาตาชุม ตั้งอยู่ที่บ้านนาตาชุม สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๓
๑๑. วัดนาเปอะ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๒ ตำบลชาติตระการ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๑๒. วัดนาหล่ม ตั้งอยู่ที่บ้านนาหล่ม สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๓
๑๓. วัดน้ำปุ่น ตั้งอยู่ที่ตำบลชาติตระการ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๑๔. วัดน้ำผึ้ง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๑ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๑๕. วัดบ่อภาค ตั้งอยู่ที่ตำบลชาติตระการ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๑๖. วัดบ้านคง ตั้งอยู่ที่บ้านคง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๐๐
๑๗. วัดพระธาราษฎร์สามัคคีธรรม ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔

๑๘. วัดป่าแดง ตั้งอยู่ที่บ้านป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๒๐
๑๙. วัดโพธิ์ศรี ตั้งอยู่ที่หมู่ที่ ๖ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๒๐. วัดราษฎร์มณีคี ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๐ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๒๑. วัดเวฬุวลย์ประชาสันต์ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๑ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๒๒. วัดศรีมงคลพัฒนาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ ๘ ตำบลป่าแดง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔
๒๓. วัดสวนเมืง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๕ ตำบลสวนเมืง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๒๔. วัดหนองขาหย่าง ตั้งอยู่ที่บ้านหนองขาหย่าง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๗

ภูมินาม คำบ่อ หมู่บ้าน

๑. ตำบลชาติตระการ

บ้านชาติตระการ

ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ถ้าว่าชาติตระการ เรียกว่าเมืองชาติการบ้าง ชาติตระการบ้าง แต่เดิมเมืองชาติตระการมีการปกครองขึ้นอยู่กับนครไทย มีเรื่องเล่าว่าเจ้าเมืองชาติตระการได้รับคำสั่งจากพ่อขุนบางกลางหาว ให้ตระเตรียมกองทัพ เพื่อเข้ามาฝึกซ้อม ณ ถ้ำเมืองบางยาง แต่เจ้าเมืองชาติตระการมาล่าช้ากว่าเจ้าเมืองทั้งหมด พ่อขุนบางกลางหาว จึงได้ตั้งชื่อใหม่ว่า เมืองช้าล่าการ เพราะไปราชการล่าช้า ซึ่งชื่อนี้ตรงกับคำบอกเล่าของชาวบ้านสูงอายุที่ยังมีชีวิตในหมู่บ้านเนื่องจากเป็นถิ่นถ้ำคน ผู้ใดเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านมักไม่ยอมกลับออกไปจากหมู่บ้าน แต่งงานมีครอบครัวตั้งรกรากอยู่ที่นั่น การติดต่อราชการล่าช้าไม่ทันการ ประกอบกับมีน้ำท่วมทุกปีจึงเรียกว่า บ้านช้าล่าการ เสียงเพี้ยนเป็น ตะการ และชาติตระการจนทุกวันนี้

บ้านโคกผักหวาน^๒

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้ เป็นที่อาศัยของสัตว์ป่า เป็นป่าดิบ มีต้นผักหวานมากมาย ขึ้นอยู่บนป่าโคก มีต้นปอป่า และไม้แดง ก่อนจะเก็บผักหวานมากินต้องขึ้นต้น หรือ โคนต้นลงมาจึงจะได้ผัก ปัจจุบันนี้เหลือแต่ชื่อผักหวาน ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านโคกผักหวาน

บ้านนาจาน^๓

สมัยก่อน มีคนอพยพมาจากฝั่งประเทศลาว มาตั้งบ้านเรือนที่บ้านนาจาน ๓ หลังคาเรือน ประมาณปี ๒๔๗๒ หมู่บ้านนี้มีต้นจานออกดอกสีแดงไปทั่วบริเวณหมู่บ้าน จึงตั้งชื่อบ้านนี้ว่าบ้านนาจาน มาจนปัจจุบันนี้

บ้านนาน้อย^๔

เมื่อ ๖๓ ปีมาแล้วมีราษฎรในหมู่บ้านนาจาน ซึ่งอยู่ติดกับบ้านนาน้อยเข้ามาทางไร่จับจองที่ปลูกบ้านเรือนอาศัยอยู่จำนวน ๑ ครอบครัว ต่อมาเมื่อมีผู้อื่นเข้ามาอยู่เพิ่มขึ้นจึงเรียกว่ากลุ่มบ้านน้อยนาจาน โดยมีนายวัง แสงปัญญา เป็นผู้ช่วยหนึ่งคน ต่อมาบ้านน้อยนาจานมีบ้านเรือนเพิ่มขึ้น ๕๕ หลังคาเรือน จึงขอแยกเป็นหมู่บ้าน และตั้งชื่อว่าบ้านน้อยผาแดง เพราะอยู่ตรงกับภูผาแดง ต่อมาจึงขอแยกไปอีกครึ่งหนึ่งโดยตั้งชื่อว่าหมู่บ้านนาจาน

บ้านนาปึกแรด^๕

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้ยังเป็นป่า มีสัตว์ป่าชุกชุม โดยเฉพาะแรด ลงมาเล่นในหนองน้ำเป็นประจำ ชาวบ้านพากันเรียกหนองน้ำว่า ปึกแรด ต่อมาชาวบ้านชาติตระการ ได้มาจับจองที่หนองน้ำเป็นที่ทำนา และย้ายมาตั้งบ้านเรือนอยู่ใกล้กับนา จึงตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นเรียกว่า บ้านนาปึกแรดมาจนทุกวันนี้

บ้านนาเปอะ^๖

หมู่บ้านนี้เดิมเคยมีเปิดทองฝุ่งหนึ่งมาลงเล่นในหนองน้ำ แล้วเดินทางจากหนองน้ำนั้นไป ขุนหมื่นยะรา และขุนไพรวรรณ ได้ตามเปิดมา เห็นแต่รอยเปิดเป็นเปอะ มาเล่นหนองน้ำอีกแห่งหนึ่ง ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านนาเปอะจนทุกวันนี้

บ้านน้ำพิง

ชาวบ้านจากบ้านแสงภา ตำบลนาเห้ว อำเภอคำชะอี จังหวัดเลย ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่หมู่บ้านนี้ ซึ่งมีลำน้ำพิงกับลำน้ำภาคอยู่กึ่งกลางระหว่างหมู่บ้าน ชาวบ้านได้กั้นลำน้ำพิงเป็นเหมืองฝาย ใช้ในการเกษตร และใช้เป็นน้ำดื่มน้ำใช้ และเลี้ยงสัตว์ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมาปี ๒๕๑๗ ทางราชการมีโครงการเข้าไปช่วยเหลือให้ใช้น้ำดื่มขึ้น ดังนั้น ลำน้ำพิงจึงทำคุณประโยชน์ให้กับชาวบ้านเป็นอย่างมาก จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า หมู่บ้านน้ำพิง จนทุกวันนี้

บ้านปากกรอง

หมู่บ้านนี้มีแม่น้ำรองไหลผ่านที่ตั้งหมู่บ้าน จึงนำชื่อแม่น้ำรองมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่า บ้านปากกรอง

๒. ตำบลท่าสะแก

บ้านขอนแก่นถึง

การเดินทางจากบ้านชาติตระการไปอำเภอนครไทยในสมัยก่อนต้องเดินทางโดยทางเรือ วันหนึ่งมีพายุกัดต้นไม้ใหญ่ล้มขวางแม่น้ำทำให้เรือผ่านไปมาไม่ได้ ชาวเรือจึงจ้างให้ชาวนานัดไม้ที่ขวางอยู่เป็นเงินค่าจ้างสองสลึง เมื่อดังหมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่าบ้านขอนแก่นถึงมาจนทุกวันนี้

บ้านนาม่วง

เดิมหมู่บ้านนี้มีต้นมะม่วงป่าขึ้นอยู่มากมายตามทุ่งนา ชาวบ้านจึงเรียกว่าบ้านนาม่วง

บ้านน้ำป่อ

มีเรื่องเล่าว่า พระร่วงทรงเล่นว่าวจนสายว่าวขาด พระองค์เที่ยวตระเวนหาสายว่าว จนไปพบหนองน้ำแห่งหนึ่งมีปลาชุกชุม และมีต้นป่อขึ้นอยู่รอบ ๆ หนองน้ำ จึงเอापอมาทำเป็นสายว่าว แทนสายว่าวที่ขาดไป ชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า บ้านน้ำป่อมาจนทุกวันนี้

บ้านห้วยคิ"

หมู่บ้านนี้มีลำคลอง ห้วยคิไหลผ่าน มีน้ำใช้ตลอดปี เมื่อแยกหมู่บ้านออกจากหมู่บ้านเดิม ชาวบ้านเรียกชื่อว่า บ้านห้วยคิ

๑. ตำบลบ่อภาค

บ้านขวดน้ำมัน"

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีนายเพี้ยนแทน มาสร้างบ้านเรือนอยู่เพียงครอบครัวเดียว ได้สร้างฐานะจนร่ำรวยเป็นเศรษฐี วันหนึ่งเจ้าขุนพ่อพระยาเมืองสั่งให้เจ้าหน้าที่ไปสอบสวนนายเพี้ยนแทนว่าทรัพย์สินที่ร่ำรวยได้มาจากที่ใด นายเพี้ยนแทนไม่อธิบายความจริงบอกว่าได้มาจากที่นี้เอง เจ้าขุนพ่อพระยาเมืองจึงสั่งให้ลูกน้องมาขานาณายเพี้ยนแทน โดยสั่งให้เอามาเจียนน้ำมันใส่ขวดไปถวาย พระยาเมือง แต่ขวดน้ำมันแตกที่บริเวณหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านขวดน้ำมัน

บ้านเทอดชาติ"

บริเวณหมู่บ้านเทอดชาติมีอาณาเขตติดต่อกับประเทศลาว เป็นสถานที่อุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ ถั่วลิสง และพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่การคมนาคมไม่สะดวกต้องเดินด้วยเท้า เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๑ ทหารลาวได้รุกรานอาณาเขตเข้ามายึดครองดินแดนบ้านร่มเกล้า ซึ่งมีเขตแดนติดต่อกับหมู่บ้านเทอดชาติ ซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์และเป็นกองบัญชาการของทหารไทย เกิดการปะทะสู้รบกันจนทำให้ทหารไทยเสียชีวิตมากมาย สงครามระหว่างไทย-ลาว ยุติลงในปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ทางกองทัพภาคที่ ๓ จึงได้มีคำสั่งให้สร้างหมู่บ้านขึ้นเมื่อวันที่ ๑๕ พฤษภาคม ๒๕๓๒ เพื่อระลึกถึงความเสียสละของทหารไทยที่ยอมพลีชีพเพื่อชาติ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านเทอดชาติ มาจนทุกวันนี้

บ้านนุชเทียน"

หมู่บ้านนุชเทียน เป็นจุดยุทธศาสตร์ตามแนวชายแดนไทย-ลาว เพราะลักษณะภูมิประเทศเป็นรอยต่อ ๓ จังหวัด คือ พินิจโลก เลย อุดรดิตถ์ เป็นเขตป่าสงวนแห่งชาติเขตอนุรักษ์สัตว์ป่า และอุทยานแห่งชาติหลายแห่ง ซึ่งมีสภาพป่าสมบูรณ์ เป็นต้นน้ำลำธาร หลายสายเช่น ลำน้ำเหือง ลำน้ำภาค และลำน้ำแควน้อย ลำธาร ดังกล่าวเป็นเขต

ชายแดนติดต่อกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว หมู่บ้านนี้จึงถูกจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ ๘ มกราคม ๒๕๓๒ โดยความรับผิดชอบของกองทัพนาคที่ ๓ และเพื่อเป็นเกียรติประวัติแก่พลชนวนผู้นำ นุชเทียน ซึ่งได้ปะทะกับทหารลาว ในกรณีพิพาทไทย-ลาว ณ ยุทธภูมิตั้งบ้านร่มเกล้าถูกสะเก็ดกระเบิดเสียชีวิตทันที จึงให้นามสกุล นุชเทียน ตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านเพื่อเป็นเกียรติแก่วงศ์ตระกูล นุชเทียน มาจนทุกวันนี้

บ้านบ่อภาคเหนือ

สมัยก่อนมีนายพรานป่า ๒ คน ชื่อ นายเพี้ยภา กับนายเพี้ยภาคมาล่าสัตว์บริเวณนี้ เห็นลักษณะภูมิประเทศเหมาะที่จะตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณริมแม่น้ำภาค เมื่อนายเพี้ยภา กับนายเพี้ยภาคเสียชีวิตลง ชาวบ้านจึงได้นำชื่อนายเพี้ยภาคซึ่งเสียชีวิตที่หลัง มาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านว่า หมู่บ้านบ่อภาค เมื่อหมู่บ้านขยายใหญ่ขึ้นจึงแยกออกเป็นหมู่บ้านบ่อภาค หมู่ ๑, ๒ และหมู่ ๔ ตามลำดับ

บ้านบ่อภาคใต้

ปี พ.ศ. ๒๓๘๕ มีพรานป่า ๒ คน มาจากประเทศลาว เข้ามาทางอำเภอด่านซ้าย อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย พราน ๒ คน ชื่อนายเพี้ยภา กับนายเพี้ยภาค ได้เข้ามาล่าสัตว์บริเวณนี้ พรานทั้ง ๒ คน เห็นว่าพื้นที่นี้มีสัตว์ป่ามากมายและมีดินโป่ง (ดินเค็ม) สัตว์จึงลงมาจากป่าสูงมากินดินโป่ง มีลำธารน้ำไหลผ่านตลอดปี จึงกลับไปชักชวนญาติพี่น้องให้มาตั้งบ้านเรือนบริเวณริมน้ำชื่อภาภาค ต่อมาเปลี่ยนเป็นลำน้ำบ่อภาคหมู่บ้านที่ตั้งทางทิศเหนือของแม่น้ำ เรียกว่าบ้านบ่อภาคเหนือ หมู่บ้านทางลำน้ำทิศใต้จึงชื่อว่า บ่อภาคใต้

บ้านรักชาติ

ปี พ.ศ. ๒๕๓๐ เกิดการพิพาทระหว่างไทยกับลาวที่บ้านร่มเกล้า ทำให้คนไทยจำนวนมากเสียชีวิต เมื่อเหตุการณ์สงบทางกองทัพนาคที่ ๓ ได้ของบประมาณจากรัฐบาลมาสร้างหมู่บ้านขึ้นทำให้ราษฎรที่ยากจนไม่มีที่ทำกิน ได้มีพื้นที่ทำนาทำสวน และราษฎรก็เข้ารับการฝึกอบรมเพื่อสร้างหมู่บ้านจนครบ ๕๐ หลัง ได้รับค่าเบี้ยเลี้ยงวันละ ๓๐ บาทเป็นเวลา ๕ เดือน ทำให้ชาวบ้านมีความรักหมู่บ้านและร่วมใจกันทำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้เป็นป่าสมบูรณ์ และได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านรักชาติ มาจนทุกวันนี้

บ้านลาดเรือ^{๑๙}

มีพ่อค้าคนหนึ่งพร้อมกับลูกน้องสี่คนได้บรรทุกทองคำลงเรือมาตามลำน้ำภาคเรือเกิดล่มในแก่งลาด จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านลาดเรือ

บ้านหมั่นแสง^{๒๐}

หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นเกียรติแก่พลาฯ วิมล หมั่นแสง ซึ่งมีตำแหน่งเป็นพลปืนพลเล็ก ร้อย ม. ๑๓๘๑ ได้สู้รบกับทหารลาว ในกรณีพิพาท ไทย-ลาว ณ ยุทธภูมิบ้านร่มเกล้า พลาฯ วิมล ต่อสู้อย่างห้าวหาญ จนถูกสะเก็ดกระเบิด อาร์.พี.จี ที่ลำตัวเสียชีวิตทันที เพื่อเป็นเกียรติประวัติของพลาฯ วิมล หมั่นแสง จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านหมั่นแสง

๔. คำบถบ้านคง

บ้านเจริญทรัพย์^{๒๑}

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีแต่ป่าดงดิบ สัตว์ป่าก็ชุมชุม เช่น หมูป่า เก้ง กวาง กระตัง และช้างป่า ชาวบ้านที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่ในหมู่บ้านนี้ตั้งชื่อว่าบ้านใหม่ทรัพย์เจริญ ต่อมาปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ทางอำเภอได้ปรึกษากับชาวบ้านตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ใหม่ว่า หมู่บ้านเจริญทรัพย์

บ้านชุมแสง^{๒๒}

ผู้คนที่อยู่พหุมาอยู่ในหมู่บ้านนี้ มาจากบ้านชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ โดยนายชื่น นางสละ พุ่มมาก เข้ามาอยู่ก่อน แล้วก็ได้แนะนำญาติพี่น้องเข้ามาอยู่เพราะเป็นที่สามารถทำมาหากินได้ จึงมีผู้อพยพมาจากชุมแสงหลายหลังคาเรือน จึงตั้งชื่อว่าบ้านชุมแสง จนทุกวันนี้

บ้านดินตก^{๒๓}

หมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ในหุบเขา เดินทางไปมาไม่สะดวก เวลาเดินทางไปหมู่บ้านอื่นต้องผ่านช่องเขาบ่อม้า ซึ่งจะมีดินหล่นลงมาจากภูเขาตกลงมาตามทางเดิน เพื่อให้จำง่าย จึงให้ชื่อว่า หมู่บ้านดินตก ต่อมาเสียงเพี้ยนเป็นบ้านดินตก

บ้านท่าสวนยา^{๒๔}

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้ ท่าสวนยาสูบ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านท่าสวนยา

บ้านนาขาน^{๒๕}

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีชื่อว่าบ้านดงนาขาน เพราะเป็นหมู่บ้านที่ตั้งยาวตามลำน้ำ ด้านตะวันตกและด้านตะวันออกเป็นทุ่งนาเหมือนขาน ยาวตามหมู่บ้าน จึงเรียกว่า บ้านดงนาขาน ซึ่งเรียกร่วมกันทั้งสองหมู่บ้าน คือ หมู่หนึ่ง และหมู่สอง บางครั้งเรียกคงได้ คงเหนือ ต่อมาปี ๒๕๓๔ จึงเปลี่ยนชื่อคนละชื่อ โดยหมู่ ๑ ชื่อบ้านดง หมู่ ๒ ชื่อบ้านนาขาน จนทุกวันนี้

บ้านนาหล่ม^{๒๖}

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้เป็นบ้านป่า มีคนอาศัยอยู่กลุ่มเล็ก ๆ เดิมมีชื่อว่าบ้านบึงลุ่ม เพราะวันหนึ่งมีแก๊งเผือกตัวหนึ่งวิ่งเข้ามาในหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงไล่ต้อนแก๊งเข้าไปในป่า และช่วยกันทุบตีจนแก๊งตัวนั้นตาย ชาวบ้านจึงเอาเนื้อแก๊งมาทำอาหารแบ่งกันไปกิน พอกินเข้าไปชาวบ้านมีอาการท้องเสีย ไม่มียารักษา จึงล้มตายกันเป็นจำนวนมาก พอนำศพไปเผา ไฟได้ไหม้ลุกลามเป็นบริเวณกว้างประมาณ ๓๖๐ ไร่ ทำให้หมู่บ้านลุ่มลง กลายเป็นบึง ชาวบ้านบึงลุ่มทำอะไร ทำนา ลุ่มมาก ไร่ก็ง่ายไถก็เป็นหล่ม พอหน้าฝนก็เป็นหล่ม ไปหมด จึงตั้งชื่อบ้านนี้ว่า บ้านนาหล่ม

บ้านโนนพยอม^{๒๗}

หมู่บ้านนี้เดิมมีชื่อว่า บ้านป่าพยอม เพราะบริเวณนี้เป็นป่าหนาทึบ มีเสือ หมี ผีป่า และมีต้นพยอมใหญ่อยู่หนึ่งต้น ตอนแรกมี ๔ หลังคาเรือน พอตั้งเป็นหมู่บ้าน ทางอำเภอจึงให้ ชื่อว่า บ้านโนนพยอม

บ้านห้วยน้ำปลา^{๒๘}

เดิมหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่บ้านมูมเลา พวกเขาย้ายมาตั้งอยู่ที่นี่ สมัยก่อนน้ำที่นี่มีรสกร่อยเหมือนน้ำปลา จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านห้วยน้ำปลา

บ้านห้วยน้ำอุ่น^{๒๕}

หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๒ ชาวบ้านส่วนใหญ่ย้ายมาจาก ตำบลน้ำไผ่ อำเภอน้ำป่าด จังหวัดอุดรธานี ในหมู่บ้านมีลำคลองเล็ก ๆ ยาวประมาณ ๑๐๐ เมตร แต่ลำน้ำในลำคลองไม่มีวันแห้ง พอหน้าหนาวน้ำในคลองก็อุ่นเหมือนน้ำดื่ม ชาวบ้านจึงตั้งชื่อว่า บ้านห้วยน้ำอุ่นมาจนทุกวันนี้

บ้านใหม่เจริญทรัพย์^{๒๖}

หมู่บ้านนี้ส่วนใหญ่ย้ายมาจากอำเภอพรหมพิราม แรก ๆ มีเพียง ๑๕ ครัวเรือน ต่อมาเมื่อมีผู้อื่นย้ายเข้ามาตั้งบ้านเรือนทำมาหากินกันมากขึ้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านใหม่เจริญทรัพย์ เพราะพื้นที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยทรัพยากรป่าไม้ ภูเขาและน้ำมากมาย แต่ปัจจุบันนี้ถูกตัดไม้ทำลายป่าไปมากแล้ว

๕. ตำบลป่าแดง

บ้านไทรงาม^{๒๗}

สมัยก่อนการเดินทางลำบากมาก ต้องเดินด้วยเท้า ถ้าค้าขายพืชไร่ก็ต้องใช้เกวียนลาก ต้องนอนกลางทางอย่างน้อย ๔-๕ คืน เมื่อออกจากบ้านไปประมาณ ๓๐๐-๕๐๐ เมตรก็ไปลงทับไทร วันรุ่งขึ้นจึงเดินทางต่อไป หมู่บ้านนี้จะมีต้นไทรมากมาย จึงเรียกว่า บ้านไทรงาม

บ้านธนูทอง^{๒๘}

นายคำพัน และนางผายได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่บ้านนา นายคำพัน มีธนูอันหนึ่งเอาไว้ล่าสัตว์ วันหนึ่งมีหมาป่า ๒ ตัว ไล่จับกระทิงเข้ามาในหมู่บ้าน นายคำพันจึงใช้ธนูยิงกระทิง แต่ยิงเท่าไรกระทิงก็ไม่ตาย นายคำพันโมโหจึงเอามีดมาฟันธนูเป็นท่อน ๆ แล้วโยนเข้ากองไฟ ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านเชื่อว่า นายคำพัน กับนางผายผิดเจ้าป่าเจ้าเขา พวกถูกหลานจึงแยกบ้านนาออกมาและตั้งชื่อหมู่บ้านใหม่ว่า “บ้านธนูทอง”

บ้านห้วยท่าเนื้อ^{๓๓}

ปี พ.ศ. ๒๔๔๘ นายคำไร่ และนายศรี จันทคุณได้มาสร้างบ้านเรือนอยู่ก่อน ๒ ครอบครัวย บริเวณหมู่บ้านนี้สมัยก่อนเป็นทางเดินช้างลำห้วย ไครหาเนื้อหาปาลามาได้ก็เอามาอย่างตรงทางข้ามลำห้วย เมื่อตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น จึงเรียกชื่อว่า หมู่บ้าน "ห้วยท่าเนื้อ"

บ้านห้วยเหิน^{๓๔}

หมู่บ้านนี้อยู่ทางทิศตะวันตกของอำเภอชาติตระการ อยู่ห่างจากที่ว่าการอำเภอ ๕ กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดพิษณุโลก ๑๔๒ กิโลเมตร เดิมมีชื่อว่า ลำห้วยเหิง ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยป่าไม้ สัตว์ป่า และสัตว์น้ำ ผู้ที่เดินทางผ่านมามักจะพักค้างแรมที่ห้วยเหิงเป็นเวลาหลายวัน เรียกว่า พักเหิง เมื่อแรกตั้งเป็นหมู่บ้านมีชาวบ้านตั้งบ้านเรือนอยู่ ๔ ครอบครัวย เมื่อครอบครัวขยายมากขึ้นจึงตั้งเป็นหมู่บ้าน และให้ชื่อหมู่บ้านว่า บ้านห้วยเหิน จนทุกวันนี้

บ้านใหม่ไทยเจริญ^{๓๕}

หมู่บ้านนี้แยกมาจากบ้านดงล้อมเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๗ ครั้งแรกมี ๒๕ ครอบครัวนำโดยนายจีน ราชเชื้อเชื้อ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก ชาวบ้านเรียกอ้อหมู่บ้านนี้ว่าบ้านใหม่ไทยเจริญอยู่ติดกับถนนลาดยางสาย นครไทย-บ้านพระ ปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อเป็นบ้านไทยเจริญ

๖. ตำบลสวนเมือง

บ้านโคกใหญ่^{๓๖}

สมัยก่อนมีครอบครัว ๔ ครอบครัวย คือ นายทุน นายเมือง นายบุญ และนายขาสีบุ ได้อพยพมาจากบ้านแสงภา ตำบลแสงภา อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย พบสถานที่แห่งนี้เหมาะแก่การทำไร่ปรากฎว่าพืชผลเจริญงอกงามดี จึงตั้งถิ่นฐานสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยบนเนินโคก เมื่อมีประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงตั้งเป็นหมู่บ้าน ประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๘ และให้ชื่อว่า บ้านโคกใหญ่ มาจนทุกวันนี้

บ้านสวนเมี่ยง

ปี พ.ศ. ๒๔๖๗ นายบุป พรมสิงห์ ได้อพยพครอบครัวมาจากบ้านแสงภา ตำบลแสงภา อำเภอนาแห้ว จังหวัดเลย เข้ามาทำมาหากินในบริเวณหมู่บ้านนี้ซึ่งมีความอุดมสมบูรณ์ มีลำน้ำไหลคักไหลผ่าน ๑ สาย ต่อมาเมื่อครอบครัวของนายชาน ลีบุ นายถัน สิงห์รัก นายสีโท แก้วสุวรรณ และนายบุ ชรรณกุ ได้อพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น จึงได้จัดตั้งเป็น หมู่บ้านตามพระราชบัญญัติลักษณะปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๘๒ โดยมีนายบุ ชรรณกุ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก

สาเหตุที่ชื่อบ้านสวนเมี่ยง เพราะดั้งเดิมบริเวณหมู่บ้านนี้มีต้นเมี่ยงขึ้นเต็มไปหมด ชาวบ้านจึงเรียกว่า บ้านสวนเมี่ยง

บ้านห้วยช้างแทง

สมัยก่อนที่หมู่บ้านนี้เป็นที่อยู่อาศัยของช้างป่าจำนวนมาก ผุ่ช้างป่าจะมาเล่นน้ำในลำคลองทุกวันพระ เมื่อจัดตั้งหมู่บ้านจึงให้ชื่อหมู่บ้านว่า บ้านห้วยช้างแทง

ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอลาดกระดาง

น้ำตกชาติตระการ เป็นน้ำตก ๗ ชั้นที่สวยงามมาก ชาวบ้านเรียกว่า น้ำตกป่ากรอง ด้วยเหตุที่น้ำตกมี ๗ ชั้น จึงมีการตั้งชื่อน้ำตกแต่ละชั้นตามนามของธิดาท้าวสามล ในวรรณคดีไทยเรื่องสังข์ทอง เฉพาะชั้นที่ ๑ และ ๕ น้ำตกจากผาสูงประมาณ ๑๐ เมตร ละอองน้ำตกเป็นฝอยกระจายทั่วบริเวณ แต่ชั้นที่เป็นแอ่งใหญ่ที่สุดคือชั้นที่ ๑ การชม น้ำตกทั้ง ๗ ชั้นเป็นเรื่องน่าสนุกและตื่นเต้นมาก เพราะบางช่วงเป็นที่สูงชัน ต้องอาศัยเถาวัลย์ห้อยโหนขึ้นไป บางตอนเป็นช่วงแคบ และบางช่วงต้องคลาน แต่เมื่อไปถึงบริเวณ น้ำตกจะหายเหนื่อยทันที

การเดินทางไปชมน้ำตกชาติตระการนั้นหากเดินทางโดยรถยนต์ส่วนตัวให้ใช้เส้นทางสายพิษณุโลก-หล่มสัก เมื่อถึงกิโลเมตรที่ ๖๘ (บ้านแยง) เลี้ยวซ้ายเข้าสู่เส้นทางหลวงหมายเลข ๒๐๑๓ ซึ่งเป็นเส้นทางไปสู่อำเภอนครไทย ประมาณ ๒๕ กิโลเมตร เลี้ยวซ้ายเข้าอำเภอลาดกระดางไปอีกประมาณ ๓๘ กิโลเมตร จะมีทางแยกขวาอีก ๑๐ กิโลเมตร จึงจะถึงน้ำตก

ภูเขาคอไม้^{๔๔} เป็นภูเขาที่มีลักษณะคล้ายหัวม้า อยู่ในเขตตำบลบ้านคง ในสมัยก่อนบริเวณนี้มีม้าป่าจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกว่า เขาคอไม้

ภูเขารนุทอง^{๔๕} มีตำนานเล่าว่า เมื่อสมัยพุทธกาล มียักษ์คนหนึ่งชื่อว่า ภูมรินทร์ มีรนุทอง เป็นอาวุธประจำตัว ยักษ์ตนนี้มาอาละวาดจับมนุษย์กินเป็นอาหารเสมอ พระเจ้าสังขทัต ซึ่งเป็นเจ้าเมือง จึงไปขอร้องเทวดาให้มาปราบยักษ์ เทวดากับยักษ์ จึงสู้รบกัน ยักษ์สู้ไม่ได้ทิ้งธนูไว้บนภูเขาแล้วเหาะหนีไป ต่อมาธนูนั่นกลายเป็นหินมีรูปร่างคล้ายธนู ชาวบ้านจึงเรียกว่า เขารนุทอง

มหาวิทยาลัยราชภัฏพิบูลสงคราม
Pibulsongkram Rajabhat University

อำเภอนครไทย

อำเภอนครไทย อยู่ห่างจากตัวจังหวัดพิษณุโลกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ประมาณ ๕๗ กิโลเมตร มีเนื้อที่ประมาณ ๒,๒๒๐.๓๗ ตารางกิโลเมตร พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าและเขาโดยเฉพาะท้องที่ในตำบลนครชุม ตำบลน้ำกุ่ม และตำบลบ้านแยง มีภูเขาล้อมรอบทั้งสี่ด้านพื้นที่เป็นที่ราบสูงสลับซับซ้อน อยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลประมาณ ๔๐๐ เมตร มี ที่ราบลุ่มเป็นส่วนน้อย

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญของอำเภอนครไทย ได้แก่ ป่าไม้ ซึ่งถูกตัดทำลายลงปีละมากๆ มีแหล่งน้ำสำคัญคือลำน้ำแควน้อยไหลผ่านท้องที่ตำบลน้ำกุ่ม ตำบลนครชุม ตำบลนาบัว ตำบลเนินเพิ่ม ตำบลนครไทย และตำบลหนองกะท้าว ไหลไปผ่านอำเภอลำตรึง อำเภอบึงสามพัน อำเภอบึงสามพัน จังหวัดอุตรดิตถ์ ลงสู่แม่น้ำน่านบริเวณปากโทก เขตอำเภอเมืองพิษณุโลก ราษฎรส่วนใหญ่ตามลุ่มน้ำแห่งนี้ใช้น้ำจากลำน้ำแควน้อยในการบริโภคและการเกษตร นอกจากนี้ยังมีเกลือสินเธาว์ ที่เกิดเองตามธรรมชาติในท้องที่ตำบลบ่อโพธิ์อีกด้วย

สถานศึกษาในอำเภอนครไทย แบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษาในชั้นอนุบาล และเด็กเล็ก มีโรงเรียน ๕๓ แห่ง ในระดับประถมศึกษา มีโรงเรียน ๖๑ แห่ง ในระดับมัธยมศึกษา มีโรงเรียน ๕ แห่ง

นอกจากนี้ยังมีการจัดการศึกษาออกโรงเรียนของอำเภอ นครไทย เช่น การศึกษามอบเบ็ดเสร็จขั้นพื้นฐาน การศึกษาทางวิทยุไปรษณีย์ การฝึกอบรมวิชาชีพ การส่งเสริมการรู้หนังสือสำหรับกลุ่มเป้าหมายพิเศษ มีที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้านและห้องสมุดประชาชนของอำเภอด้วย

ชาวอำเภอ นครไทยนับถือศาสนาพุทธร้อยละ ๘๘.๒๐ มีสิ่งที่น่าสนใจเกี่ยวกับศาสนาและประวัติศาสตร์ตลอดจนสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ แบ่งได้ ดังนี้

๑. โบราณสถานที่สำคัญของอำเภอ นครไทย ได้แก่

๑.๑ **วัดเหนือหรือวัดหน้าพระธาตุ** มีโบสถ์สถาปนาโดยพระยาตากสิน ๒ ด้าน ด้านหนึ่งแกะสลักเป็นรูปพระศิวะประทับบนทวาราวดีคอนปลาย อีกด้านหนึ่งเป็นพระพุทธรูปปางสมาธิเพชร ศิลปะสมัยล้านนาผสมสุโขทัย นอกจากนี้ยังมีพระบรมธาตุเจดีย์เก่าแก่อีกองค์หนึ่ง

๑.๒ วัดกลางศรีพุทธาราม มีพระบรมราชานุสรณ์ของพ่อขุนบางกลางหาว และต้นจำปาขาวอายุประมาณ ๑๐๐ ปี เชื่อกันว่า พ่อขุนบางกลางหาว ทรงปลูกขึ้นเมื่อครั้งตั้งเมืองบางยาง

๑.๓ วัดป่าเลไลย์ (วัดนาบัว) มีเจดีย์เก่าแก่ ๓ องค์เรียงกันเป็นแถว สันนิษฐานว่าสร้างขึ้นพร้อมกับพระธาตุพนม จังหวัดนครพนม

๑.๔ บ่อเกลือศักดิ์สิทธิ์ที่ตำบลบ่อโพธิ์

สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ได้แก่ กำแพงเมือง และเนินที่ตั้งค่ายพ่อขุนบางกลางหาว อยู่ในเขตตำบลนครชุม และยังมีการขุดพบโบราณวัตถุสมัยก่อนสุโขทัยในเขตบ้านหนองลาน ตำบลนครไทย อีกด้วย

สถานที่ท่องเที่ยว อำเภอนครไทยมีสถานที่ท่องเที่ยว ดังนี้

๑. น้ำตกอ่างแก้ว อยู่บริเวณกิโลเมตรที่ ๖๘ ถนนสายพิษณุโลก-หล่มสัก

๒. น้ำตกสายธารและฝายน้ำล้นโป่งสอ อยู่ที่บ้านนาแฝก ตำบลน้ำกุ่ม อำเภอนครไทย

๓. อุทยานแห่งชาติทุ่งแสลงหลวง อยู่บริเวณกิโลเมตรที่ ๘๐ ถนนสายพิษณุโลก-หล่มสัก

๔. อุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้า อยู่ในเขต ตำบลบ้านแม และตำบลเนินเพิ่ม อำเภอนครไทย อุทยานแห่งนี้ตั้งอยู่บริเวณรอยต่อ ๓ จังหวัด คือ จังหวัดพิษณุโลก จังหวัดเพชรบูรณ์ และจังหวัดเลย

การสาธารณสุข

ในอำเภอไทยมีกระแสไฟฟ้าใช้เกือบทั่วทุกตำบล ยกเว้นตำบลน้ำกุ่ม หมู่ที่ ๗ บ้านทุ่งคำ ส่วนการประปา มีการประปาส่วนภูมิภาค การประปานครหลวง มีใช้เกือบทุกตำบล หมู่บ้าน

นอกจากนี้ ยังมีที่ทำการไปรษณีย์โทรเลข ๑ แห่ง มีโทรศัพท์สาธารณะทางไกล ๒ เครื่อง และมีบริการโทรศัพท์ชุมชนในตำบลเนินเพิ่ม ตำบลบ้านพร้าว และตำบลหนองกะท้าว

การคมนาคม

ภายในอำเภอ นครไทย ติดต่อกันได้โดยทางรถยนต์ มีทางหลวงแผ่นดินตัดผ่านตำบลบ้านแยง ตำบลหนองกะท้าว ตำบลนครไทย ตำบลนาบัว ตำบลนครชุม ตำบลเนินเพิ่ม และตำบลบ่อโพธิ์ ส่วนตำบลน้ำกุ่ม บ้านบึงผาหมู่ที่ ๗ รถยนต์ไม่สามารถติดต่อได้เลย สำหรับถนนติดต่อภายในระหว่างหมู่บ้าน ตำบล เป็นถนนดินในฤดูฝนบางหมู่บ้านไม่สามารถติดต่อกันได้เลย ส่วนการคมนาคมระหว่างอำเภอกับจังหวัดมีถนนลาดยางระยะทาง ๕๗ กิโลเมตร ติดต่อกันทางรถยนต์สะดวกทุกฤดูกาล

การสาธารณสุข

อำเภอ นครไทย มีสถานบริการสาธารณสุข โดยมี โรงพยาบาลสมเด็จพระพุทธราชขนาด ๓๐ เตียง ๑ แห่ง มีสถานีอนามัย ๑๑ แห่ง มีสาธารณสุขชุมชน ๓ แห่ง และคลินิก ๕ แห่ง

อาณาเขต

อำเภอ นครไทย ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑๑ ตำบล นครไทย มีอาณาเขต ติดต่อกับอำเภอและจังหวัดใกล้เคียง ดังนี้

ทิศเหนือ	ติดต่อกับอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย และอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก
ทิศใต้	ติดต่อกับอำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับอำเภอหล่มเก่า จังหวัดเพชรบูรณ์
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับอำเภอชาติตระการ จังหวัดพิษณุโลก

ในอำเภอนครศรีไทยแบ่งออกเป็น ๑๑ ตำบล มี ๑๒๘ หมู่บ้าน ดังนี้

๑. ตำบลนครชุม	๘	หมู่บ้าน
๒. ตำบลนครไทย	๑๓	หมู่บ้าน
๓. ตำบลนาบัว	๑๔	หมู่บ้าน
๔. ตำบลน้ำกุ่ม	๗	หมู่บ้าน
๕. ตำบลเนินเพิ่ม	๑๓	หมู่บ้าน
๖. ตำบลปอโพธิ์	๑๔	หมู่บ้าน
๗. ตำบลบ้านพร้าว	๘	หมู่บ้าน
๘. ตำบลบ้านแยง	๑๗	หมู่บ้าน
๙. ตำบลยางโกกลน	๕	หมู่บ้าน
๑๐. ตำบลหนองกะท้าว	๑๕	หมู่บ้าน
๑๑. ตำบลห้วยไช้	๘	หมู่บ้าน

วัดในอำเภอนครศรีไทย มี ๕๖ วัด ดังนี้

๑. วัดกลาง ตั้งอยู่ที่ถนนนครไทย หมู่ที่ ๑๕ ตำบลนครไทย สร้างเป็นวัด ประมาณ พ.ศ. ๑๘๘๗
๒. วัดเกษตรสุวรรณาราม ตั้งอยู่ที่บ้านเกษตรสุข สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๓. วัดแก่งทุ่ง ตั้งอยู่ที่บ้านแก่งทุ่ง สร้างเป็นวัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐
๔. วัดแก่งหว้า ตั้งอยู่ที่บ้านแก่งหว้า สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๕. วัดเจ็กใหม่พัฒนาราม ตั้งอยู่ที่บ้านเจ็กใหม่ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๖. วัดชำรู่ ตั้งอยู่ที่บ้านชำรู่ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนามตามชื่อนาน ซึ่งหมู่บ้านนี้มีคลองชื่อคลองชำรู่ หรือบางคนเรียก คลองชำรู่
๗. วัดคันม่วง ตั้งอยู่ที่บ้านคันม่วง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๗๕ ชาวบ้านเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า วัดกกม่วง
๘. วัดตะเคียนทองพุทธาราม ตั้งอยู่ที่บ้านตะเคียนทอง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัดตะเคียนทอง
๙. วัดนาชุมคัน ตั้งอยู่ที่บ้านนาชุมคัน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๑๐. วัดนาคถ้ำ ตั้งอยู่ที่บ้านนาคถ้ำ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๘
 ๑๑. วัดนาจาน ตั้งอยู่ที่บ้านนาจาน สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๑
 ๑๒. วัดนาคาคี ตั้งอยู่ที่บ้านนาคาคี สร้างเป็นวัดตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๐
 ๑๓. วัดนาคาคี ตั้งอยู่ที่บ้านโนนสวรรค์ สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๒๕
 ๑๔. วัดนาทุ่งใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านนาทุ่งใหญ่ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔

มีนามเรียกอีกนามหนึ่งว่า วัดโพธิ์ชัยแก้ว

๑๕. วัดนาบัว ตั้งอยู่ที่บ้านนาบัว สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๓๓๒
 ๑๖. วัดนาฟองแดง ตั้งอยู่ที่บ้านนาฟองแดง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๐
 ๑๗. วัดนาเมือง ตั้งอยู่ที่บ้านนาเมือง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๘

ชาวบ้านเรียกอีกนามหนึ่งว่า วัดหว่างคีรี

๑๘. วัดนาหนอง ตั้งอยู่ที่บ้านนาหนอง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๕
 ๑๙. วัดน้ำทวน ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำทวน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๔
 ๒๐. วัดน้ำพริก ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำพริก สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๕๕
 ๒๑. วัดน้ำลอม ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำลอม สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๐
 ๒๒. วัดน้ำลัด ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำลัด สร้างเป็นวัด ประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
 ๒๓. วัดน้ำเตา ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำเตา สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๒
 ๒๔. วัดเนินเพิม ตั้งอยู่ที่บ้านเนินเพิม สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๓๒๔
 ๒๕. วัดเนินสว่าง ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยดินดั่ง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๑ เรียก
 อีกนามหนึ่งว่า วัดห้วยดินดั่ง

๒๖. วัดโนนภูธรวิบูลยา ตั้งอยู่ที่บ้านนาโพธิ์ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

ชาวบ้านเรียกอีกนามหนึ่งว่า วัดนาโพธิ์

๒๗. วัดบ่อโพธิ์ ตั้งอยู่ที่บ้านบ่อโพธิ์ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๒๘. วัดบางยางพัฒนา ตั้งอยู่ที่บ้านบางยางพัฒนา สร้างเป็นวัดประมาณ
 พ.ศ. ๒๔๘๐

๒๙. วัดบ้านเจ็กใหญ่ ตั้งอยู่ที่บ้านเจ็กใหญ่ สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนาม
 ตามชื่อบ้าน ซึ่งหมู่บ้านนี้มีแม่น้ำสายหนึ่งไหลผ่านเรียกว่า แม่น้ำเจ็กใหญ่

๓๐. **วัดบ้านพร้าว** ตั้งอยู่ที่บ้านพร้าว สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๔
๓๑. **วัดบ้านแยง** ตั้งอยู่ที่บ้านแยง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนามตามชื่อบ้าน ที่หมู่บ้านแห่งนี้ มีคลองชื่อ **คลองแยง** เพราะมีน้ำใสสะอาดจนสามารถแยงเงา (ส่องดูเงาแทนกระจกได้)
๓๒. **วัดบึงดาร์อด** ตั้งอยู่ที่บ้านบึงดาร์อด สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐
๓๓. **วัดป่าข่าน** ตั้งอยู่ที่บ้านป่าข่าน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕
๓๔. **วัดป่ารวก** ตั้งอยู่ที่บ้านป่ารวก สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๐
๓๕. **วัดป่าวิโมกข์** ตั้งอยู่ที่บ้านหนองน้ำสร้าง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๓๖. **วัดป่าเลื้อย** ตั้งอยู่ที่บ้านป่าคาย สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๒
๓๗. **วัดโป่งกะเณอ** ตั้งอยู่ที่บ้านโป่งกะเณอ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
- บางคนเขียนว่า วัดโป่งกะเณอ
๓๘. **วัดโพธิ์ไทร** ตั้งอยู่ที่บ้านน้ำกุ่ม สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๑๐
- ชาวบ้านมักจะเรียกว่า วัดโพธิ์ไทรน้ำกุ่ม
๓๙. **วัดมิ่งฟ้าคุณจักร** ตั้งอยู่ที่บ้านนาหนอง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๐
- ชาวบ้านมักเรียกว่า วัดนาหนอง
๔๐. **วัดยางโกลน** ตั้งอยู่ที่บ้านยางโกลน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๔๖
- เดิมเรียกว่า วัดโพธิ์ชัย
๔๑. **วัดราษฎร์ศรัทธาวาราม** ตั้งอยู่ที่บ้านท่าหินลาด สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๗ ชาวบ้านเรียกว่า วัดท่าหินลาด
๔๒. **วัดลาดผาทอง** ตั้งอยู่ที่บ้านลาดผาทอง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐
๔๓. **วัดศรีโพธาราม** ตั้งอยู่ที่บ้านนาแฝก สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๓ ชาวบ้านเรียกว่า วัดนาแฝก
๔๔. **วัดถ้ำเนืองราษฎร์ศรัทธาธรรม** ตั้งอยู่ที่บ้านถ้ำพริก สร้างขึ้นเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดถ้ำพริก ตามชื่อหมู่บ้าน เนื่องจากมีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่งใกล้หมู่บ้าน เรียกว่า **ถ้ำพริก**
๔๕. **วัดหนองกะท้าว** ตั้งอยู่ที่บ้านหนองกะท้าว สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๔๔

๔๖. วัดหนองลาน ตั้งอยู่ที่บ้านบุงม้า สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๓๕๔ ชาวบ้านเรียกอีกนามหนึ่งว่า วัดบุงม้า

๔๗. วัดหนองหิน ตั้งอยู่ที่บ้านหนองหิน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๔๘. วัดหนองแก้ว ตั้งอยู่ที่บ้านหนองแก้ว สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๔๙. วัดหน้าพระธาตุ ตั้งอยู่ที่ถนนอุครดำริ หมู่ที่ ๑ ตำบลนครไทย สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๑๘๒๕ นับว่าเป็นวัดเก่าแก่อยู่ริมแม่น้ำแควน้อย

๕๐. วัดหลังเขา ตั้งอยู่ที่บ้านหลังเขา สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนามอีกอย่างหนึ่งว่า วัดสันติธรรมวนาราม

๕๑. วัดห้วยกอก ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยกอก สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนามตามชื่อบ้าน เพราะหมู่บ้านนี้มีลำห้วยเรียกว่าห้วยกอก เพราะมีต้นมะกอกอยู่หลายต้น

๕๒. วัดห้วยทราย ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยทราย สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนามเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า วัดห้วยทรายทอง

๕๓. วัดห้วยฮะ ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยฮะ สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๒

๕๔. วัดห้วยนา ตั้งอยู่ที่บ้านห้วยนา สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๘

๕๕. วัดหัวร่อง ตั้งอยู่ที่ถนนนครไทย หมู่ที่ ๗ ตำบลนครไทย สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๑๘๕๔ เดิมเรียกว่า วัดนครไทยวราราม

๕๖. วัดโหม่ราษฎร์ศรัทธาราม ตั้งอยู่ที่บ้านเกษตรสุข สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

ภูมินามตำบล หมู่บ้าน

๑. ตำบลนครชุม

สมัยก่อน พ่อขุนบางกลางหาว นำไพร่พลมาชุมนุมกัน เพื่อฝึกซ้อมทหารที่บริเวณนี้ จึงเรียกชื่อว่า เมืองชุมหรือคนชุม ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นนครชุม

บ้านนาคะบาก^๑

เดิมหมู่บ้านนี้เป็นดงไม้กะบากหนาทึบ เมื่อมีคนอพยพมาหักร้างถางพงสร้างบ้านเรือน ทำไร่-ทำนา จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาคะบาก”

บ้านนาชุมคัน^{๔๔}

มีเรื่องเล่าว่า หลวงกายสิทธิ์ หรือเจ้ารูปงาม และมีวาจาศักดิ์สิทธิ์ หายตัวออกไปจากค่าย ได้นำอาวุธ และสิ่งของไปฝังไว้ ถ้าผู้ใดมาขุดหลุมนี้ จะเกิดอาเพศ ต่อมาทหารไปพบหลุมเข้า แล้วช่วยกันขุดเกิดอาการคันจนไม่สามารถขุดต่อไปได้ จึงเรียกบริเวณนี้ว่า ชุมคัน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาชุมคัน”

บ้านนาตาล^{๔๕}

หมู่บ้านนี้เดิมเป็นป่าไม้ตาล ปู่ตาหวดอพยพเข้ามาบุกเบิกป่าไม้ตาล ทุ่งเป็นไร่นา จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาตาล”

บ้านนาทุ่งใหญ่^{๔๖}

เมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว พ่อขุนบางกลางหาวได้รวบรวมไพร่พลมาฝึกซ้อมที่บริเวณนี้ เพราะมีอาณาเขตกว้างขวาง ทำนาปลูกข้าวได้มากกว่าที่อื่น จึงเหมาะที่จะรวบรวมเสบียงด้วย เพื่อเตรียมยกกองทัพเข้ายึดเมืองสุโขทัยที่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของขอม จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านนาทุ่งใหญ่”

บ้านนาฟองแดง^{๔๗}

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๐ นายอรดา สุขคำตา นายฟัก ภูมิดี นายทองชั้น สิมูล ได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นครอบครัวแรก ซึ่งบริเวณนี้เต็มไปด้วยไม้ฟองแดง จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้าน ฟองแดง”

บ้านนาเมือง^{๔๘}

คำว่า นาเมือง เดิมเป็นชื่อของเจ้าเมืองคนหนึ่ง ซึ่งปกครองเมืองคนขุม (นครชุม) ในสมัยนั้น แต่ชาวบ้านเรียกกันนั้นว่า นาเจ้าเมือง เพราะเจ้าเมืองเป็นเจ้าของ ต่อมา มีชาวบ้านเข้าไปอยู่ใกล้ ๆ กับนาของเจ้าเมืองมากขึ้น ๆ จึงเรียกหมู่บ้านนั้นว่า “บ้านนาเจ้าเมือง” ต่อมาเสียงกร่อนหายไป เหลือเพียงบ้านนาเมือง จนทุกวันนี้

บ้านนาลานข้าว**

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีชื่อว่าบ้านนารวมข้าว เพราะชาวบ้านออกไปทำนาที่ทุ่งนาเมืองเก็บเกี้ยวได้ก็นำไปรวมไว้เพื่อต้องการรู้ว่ามิเสียบยพที่จะออกรบได้หรือยัง ซึ่งบริเวณนั้นเป็นลานเรียบเสมอกัน เดิมเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านนารวมข้าว ปัจจุบันเลียงเพี้ยนเป็น“บ้านนาลานข้าว”

บ้านโนนนาซอน**

มีเรื่องเล่าว่า พ่อขุนบางกลางหาวได้ช่องสุมกำลังพลอยู่ที่ตำบลนครชุม เกิดเหตุที่ทำให้พ่อขุนบางกลางหาวกับน้องชาย ชื่อหลวงกายสิทธิ์ไม่เข้าใจกัน เพราะหลวงกายสิทธิ์ซึ่งเป็นคนรูปงาม ไปเที่ยวในป่าแล้วพบบ่อทอง จึงลงไปอาบชุบตัวจนกลายเป็นทองทั้งตัว ความเรื่องนี้ทราบถึงพ่อขุนบางกลางหาว พระองค์จึงสั่งให้หลวงกายสิทธิ์พาไปที่บ่อนทองนั้น ปรากฏว่าไม่พบบ่อทอง หลวงกายสิทธิ์ก็กลัวความผิดจึงหลบหนีไปซ่อนตัวอยู่ที่โนนแห่งหนึ่ง ทหารตามหาไม่พบแม้แต่รอยเท้าของหลวงกายสิทธิ์ บริเวณที่หลบซ่อนนี้ จึงเรียกว่า โนนนาซอน ต่อมาเลียงกร่อนลงเป็นโนนนาซอน และใช้เป็นชื่อเรียกหมู่บ้านมาจนทุกวันนี้

ชาวบ้านมีตมามเคารพนับถือหลวงกายสิทธิ์มาก เรียกว่า พ่อปู่กายสิทธิ์บ้าง ปู่หลวงนครชุมรูปงามบ้าง ทุกหมู่บ้านในตำบลนครชุมได้ตั้งศาลไว้ พอถึงเดือน ๖ ของทุกปีก็จะมีการบวงสรวงดวงวิญญาณของปู่เจ้ารูปงามเป็นประจำ เป็นที่เคารพสักการบูชาของชาวดำบลน้ำกุ่ม และชาวดำบลนครชุม จนถึงปัจจุบันนี้

๒. ตำบลนครไทย

บ้านด่าน**

สมัยก่อนบริเวณบ้านด่านเป็นด่านที่ช้างป่าลงมาจากภูเขา แล้วข้ามแม่น้ำแควน้อยไปที่ภูเขาใหญ่ จนถึงเขตอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เมื่อดั้งหมู่บ้านขึ้น จึงเรียกว่า “บ้านด่าน”

บ้านนครไทย^{๕๖}

นครไทย เดิมชื่อ เมืองบางยาง เป็นเมืองที่พ่อขุนบางกลางหาว ได้แยกจาก กองทัพของพระเจ้าพรหมมหาราช มาอยู่ที่เมืองบางยาง หรือนครไทยปัจจุบัน ได้สู้รบกับ เจ้าของถิ่นเดิมจนได้ชัยชนะ พ่อขุนบางกลางหาว ได้เอาผ้าคาดเอวของพระองค์ผูก ปลายไม้นำไปปักไว้บนยอดภูเขาช้างลี้ว เพื่อแสดงให้เห็นถึงชัยชนะต่อศัตรู ต่อมา ชาวบ้านจึงกระทำกันเป็นประเพณี ในวันขึ้น ๑๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ของทุกปี จะมีริ้วขบวน นำธงผ้าขาวไปปักที่ภูเขาช้างลี้ว ด้วยความเชื่อว่าจะอยู่เย็นเป็นสุขและเกิดสิริมงคล แก่คน และหมู่บ้านด้วย ถ้าไม่ปักธงผ้าขาวในวันเพ็ญเดือนสิบสองแล้วจะเกิดอาเพศต่างๆ นานา ฉะนั้น ชาวนครไทยจึงมีประเพณีปักธงผ้าขาว ดังเดิมนั้นเป็นต้นมาจนทุกวันนี้

บ้านนาหัวเข^{๕๗}

ในสมัยของพ่อขุนบางกลางหาวปกครองเมืองบางยาง ได้รับชนะขอมและจีน จนไม่มีใครกล้ามารุกราน พระองค์ได้เอาผ้าขาวมาทอดทำธงไปปักที่ยอดเขาช้างลี้ว ขณะ ที่เดินผ่านบริเวณนี้ปรากฏว่ามีน้ำท่วมและดินเป็นดินเหนียว พวกทหารที่ติดธงเดินลี้มทั้ง ไปและกลับ พ่อขุนบางกลางหาวจึงเรียกสถานที่นั้นว่า ทหารเข หรือนาหัวเข เมื่อตั้งเป็น หมู่บ้านจึงได้ชื่อว่า “บ้านนาหัวเข”

บ้านน้ำพราย^{๕๘}

เดิมมีชาวบ้านอพยพจากบ้านหนองถ่าน อำเภอ นครไทย มาอาศัยอยู่ก่อน ๔ ครอบครัวยุคในบริเวณนี้ ต่อมาชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งอพยพมาจากทางทิศเหนือและมาพักอยู่ริมห้วย ในขณะที่พักอยู่นั้นถึงท้องแก่เจ็บท้องจะคลอด แต่คลอดไม่ได้จึงตายพราย (ตาย ทั่วกลบ) อยู่บริเวณริมห้วยนั้น จึงเรียกว่า “บ้านน้ำพราย”

บ้านเนินสว่าง^{๕๙}

สมัยก่อนที่หมู่บ้านนี้ มีสุนัขจึงจอกมาตกลบ่อน้ำบริเวณนี้เมื่อแรกตั้งหมู่บ้าน นายตาม ทองคำพงษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก และเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านเนินสว่าง”

บ้านสายทอง^{๖๐}

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากบ้านหัวร้อง หมู่ ๑ เป็นหมู่ที่ ๒๐ เดิมชื่อว่า คลองหนองปรด (ปรด มีรูปร่างเหมือนนกแร้ง แต่หัวโคกว่านกแร้งมาก เวลาผีเสียงกระพือปีกเหมือนไก่กระพือปีก มีเสียงร้องและลากปีกไปกับดิน) เป็นคลองลึกและเป็นทางเดินของปรด คินใดมีเสียงผีปรดร้องส่งเสียงเย็นเยือก คินนั้นจะมีคนตายทุกครั้ง ผู้คนไม่กล้าไปไหนมาไหนเวลากลางคืน จะมีก็แต่หมอนที่มีวิชาแก้ตัวกล้าเท่านั้นที่จะคอยไปตามทุกข์สุขของชาวบ้าน

ปัจจุบันคลองถูกถมทำเป็นถนนหมดแล้ว และผีปรดก็หายไปจากหมู่บ้าน จึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น “บ้านสายทอง” มาจนทุกวันนี้

บ้านหนองน้ำสร้าง^{๖๑}

เดิมบริเวณหมู่บ้านนี้มีพื้นที่เป็นป่า เมื่อชาวบ้านเข้ามาตั้งบ้านเรือน ได้ช่วยกันขุดสระน้ำขึ้น แต่ชาวบ้านเรียกสระน้ำว่าหนองน้ำ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองน้ำสร้าง”

บ้านหนองลาน^{๖๒}

เมื่อประมาณ ๘๐๐ ปีมาแล้ว มีชาวบ้านจากตำบลนครชุมอพยพมาตั้งบ้านเรือนบริเวณนี้ แต่เดิมมีต้นลานขนาดใหญ่ขึ้นอยู่ใกล้หนองน้ำ จึงได้ชื่อว่า “บ้านหนองลาน”

บ้านเหนือ^{๖๓}

หมู่บ้านนี้มีวัดเก่าแก่อยู่วัดหนึ่ง ชื่อวัดเหนือ หรือวัดหน้าพระธาตุ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านเช่นเดียวกับวัดว่า “หมู่บ้านเหนือ”

บ้านใหม่แสนสุข^{๖๔}

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๓๐ หมู่บ้านนี้แยกมาจากหมู่บ้านหัวร้อง ๔ หมู่บ้าน คือ บ้านหัวร้อง บ้านคลองจิก บ้านสายทอง และบ้านใหม่แสนสุข มี ๑๓๔ หลังคาเรือน จำนวนประชากร ชาย ๒๗๔ คน หญิง ๒๖๐ คน รวม ๕๓๔ คน (ปี พ.ศ. ๒๕๓๕)

๑. คำบลนาบัว

บ้านนาคถ้อย^{๖๔}

เมื่อแรกเริ่มมีครอบครัว ๓ ครอบครัวคือนายล้ำ วงศ์ค่อน นายหมูน น้อยอินวงศ์ และนายสาย ยอดไค่น ได้เข้ามาหักร้างทางพงบริเวณนี้ ปรากฏว่ามีต้นคถ้อย มากมาย จึงตั้งชื่อ หมู่บ้านว่า “บ้านนาคถ้อย”

บ้านนาคถ้อย^{๖๖}

เดิมหมู่บ้านนี้ชื่อบ้านหน้าค่าย ต่อมาเสียงเพี้ยนเป็น บ้านนาคถ้อย จนทุกวันนี้

บ้านนาบัว^{๖๗}

หมู่บ้านแห่งนี้มีสระน้ำขนาดใหญ่ ๒ สระ แต่ละสระมีดอก บัวเต็มไปหมด นอกจากนี้บริเวณทุ่งนา ก็มีดอกบัวมากมาย ชาวบ้านจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาบัว”

บ้านน้ำดอน^{๖๘}

หมู่บ้านนี้มีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่านกลางหมู่บ้าน ต้นน้ำไหลมาจากยอดภูจืด เขาใหญ่ แบ่งเป็น ๒ สาย สายที่ ๑ อยู่ทางทิศเหนือ ไหลลงไปทางแสงพานาหึง จังหวัดเลย มีชื่อว่าน้ำขุน อีกสายหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ชื่อลำน้ำขุนตอน ชาวบ้านปลูกบ้าน เรือนใกล้ลำน้ำขุนตอน จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านน้ำดอน” (ลำน้ำขุนตอน ก็คือ แม่น้ำ แควน้อยที่ไหลผ่านหมู่บ้านนี้)

บ้านน้ำลอม^{๖๙}

สมัยก่อน มีนายพรานคนหนึ่ง ชื่อ นายสิน ช้างบุญไทย ได้ไปล่าสัตว์ และพบ น้ำพุพุ่งออกมาจากภูเขา และบริเวณนั้น ยังมีพื้นที่ราบเหมาะแก่การทำนา จึงได้อพยพ ครอบครัวมาอยู่เป็นครอบครัวแรก ต่อมาก็มีคนอื่น ๆ เข้ามาเรื่อย ๆ จนเป็นหมู่บ้าน ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่าบ้านน้ำลอม เพราะมีน้ำไหลล้อมโค้งเข้าหากัน ตลอดปี

บ้านโนน^{๑๐}

ก่อนที่จะตั้งเป็นหมู่บ้าน มีครอบครัวของนายโนนกับนางจันทร์ มาตั้งบ้านเรือนอยู่เป็นครอบครัวแรก ต่อมาก็มีผู้อพยพมาจากเวียงจันทน์ เข้ามาอยู่มากขึ้น ปี พ.ศ. ๒๔๓๕ กระทรวงมหาดไทย จึงตั้งเป็นหมู่บ้านให้ชื่อว่า บ้านโนนจันทร์ ต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้านโนน มาจนทุกวันนี้

บ้านโนนบึง^{๑๑}

บริเวณหมู่บ้านนี้มีบึงกว้างประมาณ ๔๐ ไร่ น้ำลึก ๒ เมตร มีปลาต่าง ๆ ชุกชุม ที่โนน (เนิน) ซึ่งเป็นที่ตั้งบ้านเรือนประมาณ ๑๐๐ ไร่ เป็นป่าดงดิบมีไม้เบญจพรรณต่าง ๆ เช่น ไม้ประดู่ ไม้แดง ไม้เต็ง ไม้รัง เป็นต้น มีสัตว์ป่าเช่น เสือ ลิง กวาง บ่าง ชะนี ไก่ป่า และนกต่าง ๆ มากมาย มีชาวบ้านจากบ้านน้ำหวาน ได้อพยพเข้าไปตั้งบ้านเรือนครั้งแรก ๔ หลังคาเรือน คือ นายอน หมีนจันทร์ นายซุย อันมี นายวาด จันทร์ดี และนางดา หิมสาร ต่อมาก็มีคนโยกย้ายตามไปเรื่อย ๆ ปัจจุบันมีประมาณ ๕๐ กว่าหลังคาเรือน และตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านโนนบึง”

บ้านบึงเกลือ^{๑๒}

คำว่า บึง หมายถึง “บึง” สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีคันเกลือขนาดใหญ่อยู่ข้างบึง (หนองน้ำขนาดใหญ่) จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านบึงเกลือ

บ้านบึงหอย^{๑๓}

ตอนแรกหมู่บ้านนี้ มีราษฎรย้ายออกจากหมู่บ้านนาบัว ๓ ครอบครัว ได้แก่ ครอบครัว ของนายจวน สิ้นเครือสวน นายเชก คำจริงดี และนายน้อย เปลี่ยนสีบัว ต่อมาก็มีชาวบ้านย้ายออกจากหมู่บ้านอื่นเข้ามาอยู่มากขึ้น เนื่องจากบริเวณหมู่บ้านนี้มีบึงอยู่หนึ่งบึง มีหอยอยู่มากมาย ชาวบ้านเก็บหอยไปประกอบอาหารเป็นประจำ จึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านบึงหอย”

บ้านไร่พัฒนา^{๗๔}

เมื่อประมาณ ๑๕๐ ปี มีสามีภรรยาคนหนึ่ง ชื่อ นายนาค และนางมัน ได้มาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัยเป็นครอบครัวแรก โดยยึดอาชีพทำไร่ ปลุกข้าวไร่ ข้าวโพด ถั่ว งาม เป็นต้น เมื่อมี ลูกหลาน เหลน โหล่น มากขึ้นก็ขยายเนื้อที่ทำไร่ออกไปเรื่อย ๆ คนอื่น ๆ ก็ได้อพยพเข้ามาทำไร่เช่นกัน เมื่อวันที่ ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๓๐ ทางราชการได้ตั้งให้เป็นหมู่บ้าน จึงเรียกว่า “บ้านไร่พัฒนา”

๔. ตำบลน้ำกุ่ม

บ้านนาแฝก^{๗๕}

มีพรานป่า ๒ คน ชื่อนายองกับนายอิน เคยป่ามาสัตว์ พบเห็นพื้นที่นี้เหมาะที่จะตั้งบ้านเรือน จึงชักชวนชาวบ้านจากจังหวัดเลยบ้าง จากประเทศลาวบ้างเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำมาหากิน เนื่องจากบริเวณหมู่บ้านนี้เป็นดงป่าแฝกเต็มไปหมด จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาแฝก”

บ้านน้ำกุ่ม^{๗๖}

เมื่อประมาณ ๑๐๐ ปีมาแล้ว ชาวบ้านอำเภอนาแก้ว และอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ประมาณ ๒๕ ครอบครัว ได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่บริเวณลำน้ำ เจริญเจ้าฟ้าพระ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๒ สมัยก่อนมีลำน้ำมีต้นกุ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อลำธารว่า ลำน้ำกุ่ม และตั้งชื่อ หมู่บ้านว่า “บ้านน้ำกุ่ม”

บ้านโป่งสอ^{๗๗}

คำว่า โป่ง ในที่นี้หมายถึง พื้นที่ที่มีเกลือสินเธาว์ผุดเกราะกรังอยู่ สอ แปลว่า ชาว คำว่า โป่งสอ ก็คือ ดินที่มีสีขาว

ในบริเวณหมู่บ้านโป่งสอ มีน้ำไหลออกมาจากผืนดินรตเค็มจัด สดวกป่า ขอบมากินทุกวัน นอกจากนี้ยังมีก้อนหินอยู่ในน้ำ ๒-๓ ก้อน ฝังอยู่ในดินเป็นหินสีขาว สามารถเก็บเอามาทำชอล์กเขียนกระดานดำได้ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านโป่งสอ

๕. ตำบลเนินเพิ่ม

บ้านโคก^{๔๔}

คำว่าโคก หมายถึงที่ดินที่นูนสูงขึ้น เป็นเนินเตี้ย ๆ สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านนี้มีลักษณะเป็นโคก เป็นส่วนมาก สมัยก่อนมีชาวบ้านจากบ้านหัวนา หมู่ ๔ อพยพมาตั้งบ้านเรือนครั้งแรก ๕ ครัวเรือนคือ นายป้อ แก้วคงดี นายหล้า ออกหนองแห้ว นายสิงห์ เซลวิธ นายคำ (ไม่ทราบนามสกุล) และนายอ้อย ศรีทอง เมื่อตั้งเป็นหมู่บ้านจึงให้ชื่อว่า “บ้านโคก”

บ้านท่าหินลาด^{๔๕}

เมื่อ ๘๐ ปีที่ผ่านมา มีครอบครัว ๓ ครอบครัว คือ นายทา สุนทแก้ว นายเรียบ พรหมอินทร์ และนายทร จุนวงษ์ ได้มาตั้งถิ่นฐาน ณ หมู่บ้านแห่งนี้ จึงสภาพพื้นที่เป็นหิน ๓ ใน ๔ ส่วน มีลาดหินโผล่ขึ้นมาเป็นจุด ๆ แทบทั้งหมู่บ้าน ขุดบ่อน้ำก็พบแต่หินในพื้นที่ดิน ต้องใช้น้ำในลำคลองบริโภค สองฝั่งคลองก็เป็นหินลาด จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านท่าหินลาด”

บ้านเนินจามป้อม^{๔๖}

สมัยก่อนสภาพพื้นที่บริเวณนี้เป็นเนินเตี้ย ๆ มีต้นไม้หลายชนิด เช่น ไม้เต็ง รั้ง ประดู่ ไม้แดง มะจามป้อม และไม้หนามแท่ง โดยเฉพาะบริเวณรอบหนองใหญ่ มีต้นมะจามป้อมจำนวนมากขึ้นอยู่รอบหนอง บางต้นมีขนาดใหญ่ สามารถนำมาทำเสาเรือนได้ เมื่อครอบครัวของนายโชน นางแถม กัดขาว และนายประเสริฐ นางนุ่น สุขงามอพยพได้เข้ามาตั้งบ้านเรือนอยู่อาศัย ต่อมาก็มีชาวบ้านคนอื่น ๆ เข้ามาตั้งถิ่นฐานมากขึ้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านเนินจามป้อม”

บ้านเนินดุม^{๔๗}

เมื่อก่อนที่จะตั้งหมู่บ้าน นายโธ ก่อนแล้ว ได้ย้ายครอบครัวมาจาก ตำบลนครชุม มาแล้วถางป่า เพื่อสร้างบ้านเรือนเพราะสภาพพื้นที่เหมาะที่จะทำนาทำไร่ มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วย กุ้ง หอย ปู ปลา ต่อมาลูกหลานก็ย้ายตามกันมามากขึ้น จึงตั้งเป็นหมู่บ้าน เนื่องจากบริเวณหมู่บ้านจะมีลักษณะเป็นสันเนิน และเป็นป่ามีต้นมะตูมขึ้นอยู่ทั่วไป จึงให้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านเนินดุม”

บ้านเนินเพิ่ม^{๕๕}

หมู่บ้านนี้เป็นเนินป่าคงคิบ มีต้นไม้หลากหลายชนิด สัตว์ป่าก็มากมาย มีพืชชนิดหนึ่งที่มีมากที่สุดบนเนินในป่านั้น ชื่อว่า ต้นเพิ่ม เป็นพืชชนิดเดียวกับมันเสา มีเถายาว คลุมต้นไม้ใหญ่ย่อย ที่เถามีหนามเล็ก ๆ มีหัวอยู่ใต้ดิน ที่หัวมีหนามแหลมแข็งคมไม่ผุง่าย ปลวกไม่กิน หัวมันนำมาเนื้หรือบวชชี่ อร่อยไม่แพ้มันเสา ด้วยเหตุนี้จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านเนินเพิ่ม”

บ้านโป่งกะเขอ^{๕๖}

เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๖ นายคำ เ็นจัน นายจัน ทิพโสต และนายป่วน ทิพโสต ได้พากันมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ณ บริเวณนี้ ซึ่งมีโป่งน้ำ (พื้นดินที่มีน้ำพุพุ่งขึ้นมา) มีบรรดาช้าง กวาง เก้ง กะติง และนกชนิดต่าง ๆ ลงไปกินน้ำซึ่งมีปลวกชุม ชาวบ้านจึงใช้ไม้มาจักสานเป็นกะเขอวางดักปลาไว้ เมื่อได้ปลาเป็นจำนวนมาก ก็ทิ้งกะเขอในหนองน้ำ ไตร่ผ่านไปมาก็จะเห็นกะเขออยู่ในหนองน้ำ จึงเรียกชื่อ หมู่บ้านว่า “บ้านโป่งกะเขอ”

บ้านร่องกล้า^{๕๗}

หมู่บ้านนี้มาชื่อของอุทยานแห่งชาติภูหินร่องกล้ามาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้าน เพราะมีหินที่แตกเป็นร่องลึก แยกห่างจากกันถึง ๘ เมตร จึงตั้งชื่อหมู่บ้านสั้น ๆ ว่า “บ้านร่องกล้า”

บ้านหนองแห้ว^{๕๘}

หมู่บ้านนี้มีความอุดมสมบูรณ์ไปด้วยปลา ปู กบ เขียด ซึ่งอยู่ในลำคลอง และหนองน้ำใหญ่ นอกจากนี้ยังมีเห็ดนามากมาย ปัจจุบันก็ยังมีเห็ดอยู่ เมื่อตั้งเป็นหมู่บ้านจึงเรียกชื่อว่า “บ้านหนองแห้ว”

บ้านห้วยดินตั่ง^{๕๙}

เดิมหมู่บ้านนี้มีชื่อว่าบ้านห้วยครือดินตั่ง เพราะมีเถาวัลย์ชนิดหนึ่งขึ้นอยู่ตามลำคลองมากมาย ชาวบ้านเรียกเถาวัลย์นี้ว่า ครือดินตั่ง เมื่อตั้งเป็นหมู่บ้านว่า บ้านห้วยครือ ดินตั่ง ปัจจุบันเสียงสั้นลงเป็น “บ้านห้วยดินตั่ง”

บ้านห้วยน้ำไข้^{๕๖}

มีเรื่องเล่าว่า นายพรานป่าตามล่ากระทิงใหญ่ตัวหนึ่ง โดยใช้ปืนยิงกระทิงบาดเจ็บสาหัส กระทิงตัวนั้นเกิดบ้าเลือดดุร้ายมากไล่ขวิดนายพรานวิ่งหนีกระจัดกระจาย นายพรานเรียก กระทิงไข้ และเรียกลำห้วยว่า ห้วยน้ำไข้

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๕ พวกชาวเขาเผ่าม้งอพยพมาอยู่ที่ลำห้วยน้ำไข้ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านห้วยน้ำไข้”

บ้านหวนา^{๕๗}

สมัยก่อนที่จะตั้งเป็นหมู่บ้าน ตาพรหมกับยายทรัพย์ ตั้งบ้านเรือนอยู่ริมแม่น้ำแควน้อย ทำมาหากินลำบาก เพราะน้ำท่วม ตาพรหมกับยายทรัพย์ ได้ไปพบสถานที่นี้เหมาะที่จะทำไร่นา จึงได้พากันมาตากถางที่ ไร่ และทำนาจนมีฐานะดีขึ้น จึงสร้างบ้านขึ้นที่หวนา (นาอยู่ใต้บ้าน) เมื่อตั้งหมู่บ้านจึงให้ชื่อว่า “บ้านหวนา”

๖. คำบลอโพธิ์

บ้านโคกคล้าย^{๕๘}

สมัยพ่อขุนบางกลางหาว มีทหารกลุ่มหนึ่งมาตั้งค่ายอยู่บริเวณนี้ ค่ายนั้นอยู่บนเนินสูงสามารถมองเห็นที่ไกล ๆ ได้ชัดเจน มีป่าไม้ร่มรื่น และมีต้นจิกขนาดใหญ่ ได้ต้นจิกมีโพธิ์เงิน โพธิ์ทองคำ และเงินสมัยเก่าฝังอยู่ ปัจจุบันมีแต่ก้อนหินวางเรียงรายระเกะระกะ เมื่อจัดตั้งหมู่บ้านขึ้น เนื่องจากเคยเป็นที่ตั้งค่าย จึงให้ชื่อว่า “บ้านโคกคล้าย”

บ้านนาตาคี^{๕๙}

คนสมัยก่อนได้เล่าต่อ ๆ กันมาว่า มีนายพรานป่าคนหนึ่ง ชื่อนายดี หรือตาคี ได้ออกล่าสัตว์ป่ามาเรื่อย ๆ พอเห็นป่าแถวนี้มีทำเลเหมาะจะทำนาได้ ตาคีจึงหักร้างถางพง ทำนาแปลงเล็ก ๆ ไร่ ๒-๓ แปลง ต่อมาเมื่อพ่อค้า ๓ คน เดินทางมาเห็นตาคีกำลังทำนาอยู่ ก็ขอซื้อนาแปลงนั้นไว้ในราคา ๖ โพ หรือ ๖ สตางค์ พอซื้อได้แล้วก็พากันกลับบ้านมาสร้างบ้านเรือน ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ และให้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านนาตาคี”

บ้านน้ำเลา^{๕๓}

ครั้งแรกชาวบ้านหนีเข้าศึกมา กราบทูลเมืองจันทบุรีครั้งที่ ๑ ได้ชวนกันอพยพมาอยู่อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ยังไม่ถึงปีก็พากันอพยพมาอยู่ป่าริมแม่น้ำเพี้ย มีเสือโคร่งตัวหนึ่งเข้ามากัดลูกชาวบ้าน แล้วลากเขาไปกินบริเวณปากน้ำเลา ชาวบ้านพากันทำห้างบนกอไผ่ เพื่อยิงเสือโคร่งตัวนั้นด้วยปืนเพลิง(ปืนกระบอกนั้นลูกปืนหนักสิบสลึง) เสือโคร่งถูกยิงก็วิ่งไปตายที่ปากน้ำเลา ชาวบ้านจึงชวนกันไปตั้งบ้านอยู่บริเวณปากแม่น้ำเลา จึงได้ชื่อว่า “บ้านน้ำเลา”

บ้านบ่อโพธิ์^{๕๔}

พระยาขอม มีลูกสาวสวยที่สุดคนหนึ่ง ชื่อ นางไอ่ มีชายหนุ่มมาชอบมาก เช่น ผาแดง และเจียงเหียน พระยาขอมไม่รู้ว่าจะให้แก่ใครดี จึงออกอุบายให้ทั้งสองคนแข่งบั้งไฟกัน บั้งไฟนั้นทำด้วยไม้โพธิ์ พอจุดบั้งไฟปรากฏว่า บั้งไฟลอยมาตกปักบนพื้นดิน นายพรานเจตบุตรได้ล่านี้อามาพบบั้งไฟที่ปักอยู่ จึงลองขุดดูว่าบั้งไฟปักลึกลงไปเท่าใด พอขุดไปถึงพื้นน้ำใสแต่มีรากไม้ จึงนำมาเคี้ยวกลายเป็นเกลือกินแล้ว ต่อมาชาวบ้านได้พากันมาตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน จึงเรียกชื่อว่า “บ้านบ่อโพธิ์”

บ้านป่าปอบิด^{๕๕}

ห่างจากบ้านแก่งทุ่งประมาณ ๑๖๐ เมตร มีดินปอบอยู่ต้นหนึ่งมีลักษณะบิดทั้งคัน มีคนอพยพออกมาจากบ้านแก่งทุ่ง และมาตั้งบ้านเรือนอยู่บริเวณนี้ คือ นายสอน พิมพล นายใหญ่ สุทธิ และนายหนูแพ่ง บุญธรรม ต่อมาได้ตั้งหมู่บ้านขึ้นให้ชื่อว่า “บ้านป่าปอบิด”

บ้านป่ารวก^{๕๖}

บริเวณหมู่บ้านนี้มีผู้อพยพมาจากบ้านท่ม อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จำนวน ๓ ครอบครัว เมื่อจำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้นจึงตั้งเป็นหมู่บ้าน เนื่องจากมีไม้รวกมากมาย จึงให้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านป่ารวก”

บ้านใหม่โพธิ์เจริญ^{๕๕}

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากบ้านป่ารวก หมู่ที่ ๓ เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๕๓๕ ได้ชื่อว่า “บ้านใหม่โพธิ์เจริญ”

บ้านใหม่อนามัย^{๕๖}

เดิมรวมอยู่กับบ้านนาตาดี วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๓๒ ได้แยกออกมาตั้งเป็นหมู่บ้านใหม่ ซึ่งมีสถานีอนามัยอยู่ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านใหม่อนามัย”

๑. ตำบลบ้านพร้าว^{๕๗}

สมัยก่อนมีผู้อพยพมาจากตอนใต้ของประเทศไทย ได้เข้ามาอาศัยอยู่ในถ้ำเขาผาจีควาย มีอะไรก็แบ่งกันใช้ ชิมกันใช้ เช่น ถั่วขาม พืชท้องถิ่น สร้อยคอ เป็นต้น วันหนึ่งมีลูกมะพร้าวลอยตามน้ำมา ๑ ลูก ก็มีชาวบ้านมาผ่าแบ่งกันกิน จึงตั้งชื่อว่า “บ้านพร้าว”

บ้านนายาว^{๕๘}

ครอบครัวของนายโสภณ ทรงพูนี อพยพมาจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย เข้ามาตั้งถิ่นฐานทำกิน บริเวณนี้มีที่นาเป็นคันยาวไปตามลำคลองตลอดหมู่บ้าน ยาวประมาณ ๑-๒ กิโลเมตร จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านนายาว”

บ้านน้ำกลาด^{๕๙}

ที่ตั้งของหมู่บ้านนี้ ทางทิศตะวันออก มีภูเขาใหญ่ลูกหนึ่งชื่อว่า ภูเขาลม ซึ่งเป็นเขตติดต่อกับตำบลนครชุม และตำบลน้ำกุ่ม ทางทิศตะวันตกมีภูเขาเล็ก ๆ ติดต่อกันหลายลูก และมีลำคลองเล็กๆ ไหลมารวมกันเป็นลำห้วย เขาเล็กๆ เหล่านี้สมัยก่อนเรียกว่า เขาตลาด คลองเล็กๆ ที่ไหลมารวมกัน ลำห้วยก็เรียกว่าห้วยน้ำกลาด ไหลลงแม่น้ำแควน้อยทางทิศตะวันตก ที่ตั้งของหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ริมแม่น้ำแควน้อยตรงมุมที่ห้วยน้ำกลาดไหลมารวมกับแม่น้ำแควน้อยพอดี จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านน้ำกลาด”

บ้านป่าซ่าน^{๑๐๐}

แรกเริ่มมีผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านนี้ ๘ ครัวเรือน ต่อมาเมื่อมีคนมาอยู่มากขึ้น จึงตั้งเป็นหมู่บ้าน เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๘ และเรียกชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านป่าซ่าน” เพราะมีต้นซ่านขึ้นอยู่เป็นจำนวนมาก

บ้านฟากน้ำ^{๑๐๑}

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากตำบลบ้านพร้าว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๖ เนื่องจากมีจำนวน ประชากรเพิ่มมากขึ้น การปกครองดูแลไม่ทั่วถึง จึงแยกมาเป็น “บ้านฟากน้ำ” หมู่ ๔ ตำบล บ้านพร้าว

บ้านหนองกระดาน^{๑๐๒} (ถ่านวนที่ ๑)

สมัยก่อนบริเวณนี้เป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ มีความกว้างประมาณ ๒ ไร่เศษ อยู่ทางทิศเหนือ ห่างจากหมู่บ้านประมาณ ๑๐๐ เมตร มีต้นกระดานขึ้นอยู่รอบ ๆ หนองเต็มไปหมด จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านหนองกระดาน”

บ้านหนองกระดาน^{๑๐๓} (ถ่านวนที่ ๒)

พลขุนศรีอินทราทิตย์ โปรดการเล่นว่าวมา วันหนึ่งพระองค์ฯ ทรงว่าว โดยชักว่าวขึ้นไว้ที่เขาร้างแล้ว วันนั้นลมแรงจัดทำให้ว่าวขาดลอยไปตามลม ว่าวกระดานได้ตกลงที่ดงบริเวณหมู่บ้านเป็นหลุมลึก กว้างประมาณ ๓๐ ไร่ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านหนองกระดาน”

บ้านห้วยทรายทอง^{๑๐๔}

สมัยก่อนที่บ้านห้วยทรายทองนี้เป็นทางผ่านจากนครไทยไปชาติตระการ จากชาติตระการไปนครไทย ซึ่งอาศัยเดินเท้าตลอดทาง และต้องพักค้างแรมที่หมู่บ้านนี้ มีพวกพ่อค้า ก้าวว กล้วย หนุ พักแรมที่นี่ทุกครั้ง โดยทำหียงนอนบนต้นไม้ มิฉะนั้นจะถูกเสือกัดตาย มีช้างป่า หมู เสือ ลิง ค่าง มากมาย นอกจากนี้ยังมีลำคลองน้ำใสสะอาด มองเห็นทรายสีทอง และน้ำสีขาว เมื่อตั้งหมู่บ้านจึงเรียกว่า “บ้านห้วยทรายทอง”

๘. คำแปลบ้านของ

บ้านเจ๊กกลาง^{๑๐๕}

ที่หมู่บ้านนี้ในสมัยก่อนเป็นป่าดงดิบ เมื่อมีถนนสายพิษณุโลก-หล่มสักตัดผ่าน จึงมีผู้อพยพมาจากเพชรบูรณ์ สุโขทัย เข้ามาทำไร่เลื่อนลอย และรวมกันตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้น เดิมชื่อหมู่บ้าน กม. ๗๗ ต่อมาได้ย้ายมาทางฝั่งซ้ายของถนนพิษณุโลก-หล่มสัก อยู่ใกล้จุดกึ่งกลางระหว่างบ้านเจ๊กใหญ่กับบ้านเจ๊กน้อย จึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านมาเป็น “บ้านเจ๊กกลาง” จนทุกวันนี้

บ้านถ้ำพริก^{๑๐๖}

ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน มีถ้ำอยู่ถ้ำหนึ่งอยู่ใกล้กับคลองตาสร้อย ภายในถ้ำมีก้อนหินขนาดใหญ่ทับซ้อนกันเป็นชั้นเป็นหลืบ แต่ไม่ลึกนัก เคยมีพระพุทธรูปมาจำพรรษาเป็นบางครั้ง ที่หน้าถ้ำด้านทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ห่างออกไปประมาณ ๒๐ เมตรมีต้นพริกป่าขนาดใหญ่ สูงประมาณ ๒๕ เมตรเส้นผ่าศูนย์กลาง ๕๐ ซม. มีดอกและเมล็ดเหมือนพริกแฉว (พริกขี้หนู) เวลาเก็บต้องใช้ไม้สอย ชาวบ้านแถวนั้นเก็บไปปรุงอาหารเป็นประจำเมื่อมีคนเข้ามาอยู่มากขึ้นจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านถ้ำพริก”

บ้านประจูดิน^{๑๐๗}

คำว่า สิ้น หมายถึง ตัด ฟันให้ขาด บ้านประจูดิน มีประวัติว่า บริเวณหมู่บ้านนี้มีต้นประจูดินจำนวนมาก มีผู้เฒ่าสองคนได้มาทำทนายประลองฤทธิ์กัน โดยใช้มีดดาบตัดต้นประจูดินเดียวขาดกลาง เหลือแต่ตอสิ้นเรียบ (ตอที่ถูกตัดเรียบ) ซึ่งพระสามารถนั่งฉันทันเข้าได้ถึง ๑๒ รูป ส่วนปลายต้นประจูดินลอยไปตกที่บ้านคู่ อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ชาวบ้านที่เข้ามาตั้งบ้านเรือนเป็นหมู่บ้าน จึงเรียก หมู่บ้านนี้ว่า “บ้านประจูดิน”

บ้านแยง^{๑๐๘}

คำว่า “แยง” หมายถึง สอดดู แลดู แอบดู ถิ่นนิชฐานว่า ในสมัยพ่อขุนนางกลางหาได้ช่องสุ่มกำลั้งพลอยู่ที่เมืองบางยาง (อำเภอนครไทยปัจจุบัน) บ้านแยงคงเป็นเมืองหน้าด่านที่จะสอดส่องดูกำลั้งข้าศึก และบ้านแยงก็เป็นหมู่บ้านแรกที่จะผ่านไปยังอำเภอนครไทย จึงเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านแยง”

บ้านหนองหิน^{๖๕}

ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ มีนายพรานคนหนึ่ง ชื่อ นายฉิมมา ระโส ได้เข้ามาล่าสัตว์ในบริเวณนี้ ได้พบว่าพื้นที่อุดมสมบูรณ์ มีหนองน้ำ ซึ่งมีก้อนหินใหญ่อยู่กลางหนอง จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งบ้านเรือนอยู่ ๓-๔ ครอบครัว เมื่อตั้งหมู่บ้านขึ้นจึงเรียกว่า “บ้านหนองหิน”

บ้านห้วยกอก^{๖๖}

หมู่บ้านนี้ตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๒๕ โดยนายโค และนางเฮือน สาริมตัง เดิม นายโค เป็นพรานป่า ได้เข้ามาล่าเนื้อตามชายป่า มาเห็นที่นี้เป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ และมีลำห้วยซึ่งมีปลาชุกชุม เหมาะสมที่จะตั้งถิ่นฐานได้ จึงได้ชักชวนญาติพี่น้องมาตั้งหมู่บ้าน เมื่อก่อนหมู่บ้านนี้ขึ้นอยู่กับตำบลหนองกะท้าว ต่อมาจึงแยกออกมา เนื่องจากริมลำห้วยมีต้นมะกอกมากมาย จึงเรียกว่า ห้วยกอก ซึ่งมีต้นน้ำอยู่ที่เขตบ้านแม่หัวทรายเหนือไหลผ่านป่าเขามาถึงบ้านห้วยกอก แล้วไหลลงสู่แม่น้ำแควน้อยในเขตอำเภอนครไทย หมู่บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า “บ้านห้วยกอก”

บ้านห้วยเฮี้ย^{๖๗}

ชาวบ้านห้วยเฮี้ย อพยพหนีโรคระบาด มาจากหมู่บ้าน ซำผักแพง เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๔๕ ลงมาทางได้ประมาณ ๒ กิโลเมตร ณ บริเวณนี้มีลำห้วยอยู่สายหนึ่ง สองฝั่งของลำห้วยมีไม้เฮี้ยขึ้นอยู่หนาแน่น (ไม้เฮี้ยเป็นไม้ตระกูลไผ่ชนิดหนึ่ง) จึงใช้ชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านห้วยเฮี้ย”

๕. ตำบลเกาะโกสณ

บ้านกกม่วง^{๖๘}

ครั้งแรกมี ครอบครัว ๓ ครอบครัว อพยพมาจาก อำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ได้มาตั้งถิ่นฐานที่หมู่บ้านนี้ ได้แก่ ครอบครัวนายหิม เกาะเกิด นายอิน จำปาแก้ว นายคำ ศรีบุญ หมู่บ้านนี้จัดตั้งมาแล้วประมาณ ๑๐๐ กว่าปี เดิมมีต้นมะม่วงใหญ่ขนาดวัดโดยรอบต้นประมาณ ๒ เมตร จึงได้ชื่อว่า “บ้านกกม่วง”

บ้านกมะโมง^{๓๓}

สมัยก่อนที่หมู่บ้านนี้เป็นป่าไม้มะโมงเต็มไปหมด

บ้านนาข้าวหาย^{๓๔}

เต็มไปด้วยป่าไม้และป่าหวาย และมีน้ำซับออกมา

บ้านน้ำพริก^{๓๕}

มีลำน้ำสายหนึ่ง ริมแม่น้ำมีต้นพริกมากมายตั้งแต่บ้านน้ำพริกไปจนถึงบนเขา โดยที่ชาวบ้านไม่ได้ปลูกเลย

บ้านโนนกมะคำ^{๓๖}

หมู่บ้านโนนกมะคำ เป็นหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านยางโกตอน สภาพพื้นที่หมู่บ้านนี้เป็นเนินสูง และมีต้นมะคำใหญ่อยู่ต้นหนึ่ง จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “บ้านโนนกมะคำ”

บ้านบุงดารถ^{๓๗}

สมัยก่อนที่หมู่บ้านนี้เป็นบุง (บึง) ดารถได้เข้ามาทำไร่ชาอยู่อยู่ที่บุงริมแม่น้ำเพี้ย เป็นเวลานาน และตายที่บุงนี้ ต่อมาบริเวณที่พยายามาจากอำเภอคำชะอี ได้มาตั้งบ้านเรือนครั้งแรกจำนวน ๑๐ หลังคาเรือน จึงเรียกหมู่บ้านนี้ตามลักษณะพื้นที่และชื่อของดารถ

บ้านบุงปลา^{๓๘}

หมู่บ้านนี้มีแม่น้ำแควน้อยไหลผ่าน พอถึงฤดูฝนน้ำก็จะไหลไปรวมกันเป็นบุง (บึง, หนองน้ำ) ในบุงนี้มีปลา (ตะพานน้ำ) อาศัยอยู่ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านตามลักษณะพื้นที่

บ้านฟากน้ำ^{๓๙}

บ้านฟากน้ำอยู่คนละฝั่งกับบ้านน้ำพริก เพราะมีแม่น้ำกั้นอยู่ระหว่างฟากน้ำกับน้ำพริก เวลาไปมาหาสู่กันต้องข้ามคลองไป เพราะหมู่บ้านนี้มีแม่น้ำล้อมรอบ

บ้านยางโกถนน^{๖๖}

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ที่ทุ่งนาชื่อห้วยไค้ ต่อมาเกิดไฟป่าลุกลามเผาไหม้บ้านเรือนเสียหาย จึงต้องย้ายมาอยู่ที่ใหม่ ซึ่งมีดินยาง ดันใหญ่อยู่ในบึงน้ำจืด ซึ่งอยู่กลางหมู่บ้าน ดินยางคันนี้ตายลง ไม้ยางเป็นโกถนนใหญ่มาก แต่นำไปใช้ทำอะไรไม่ได้ จึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่าบ้านยางโกถนน และเป็นชื่อของตำบลด้วย

๑๐. ตำบลหนองกะท้าว

บ้านกลาง^{๖๗}

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากหมู่ ๓ บ้านหนองกะท้าว เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๑ ตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านกลาง เพราะที่ตั้งของหมู่บ้านอยู่กลางระหว่างหมู่บ้านที่แยกออกมาจากบ้านหนองกะท้าว ๕ หมู่ คือ หมู่ ๓, ๕, ๑๐ และหมู่ ๑๔

บ้านแก่งหว้า^{๖๘}

ปี พ.ศ. ๒๔๔๐ นายมา จันวิสี ได้อพยพครอบครัวพร้อมด้วยญาติพี่น้องจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย จำนวน ๖ ครอบครัว มาตั้งถิ่นฐานทำมาหากินที่นี่ เพราะมีแหล่งน้ำอุดมสมบูรณ์ คือ คลองข่า มีเกาะเป็นแก่งหินมีน้ำไหลทุกฤดูกาล และตรงเกาะแก่งนั้นมีต้นหว้าขนาดใหญ่ ๑ ต้น จึงตั้งชื่อว่าแก่งหว้า เพราะมีแก่งหินและต้นหว้า

บ้านนาโพธิ์^{๖๙}

ชาวบ้านจากอำเภอด่านซ้าย จังหวัดเลย ได้อพยพเข้ามาจับจองพื้นที่ทำมาหากินบริเวณนี้ เพราะเป็นที่ราบ สามารถทำไร่นาได้ ตรงที่นามีต้นโพธิ์ขนาดใหญ่อยู่ต้นหนึ่งอยู่กลางทุ่งนาพอดี จึงได้ตั้งชื่อหมู่บ้านนี้ว่า “บ้านนาโพธิ์”

บ้านน้ำตก^{๖๔}

มีนายพรานป่าคนหนึ่งเดินทางออกมาล่าสัตว์บริเวณนี้ และได้พักแรมอยู่ในถ้ำซึ่งอยู่ใกล้ลำคลอง เขาได้ลงอาบน้ำและตากเสื้อผ้าไว้ที่ริมคลองเป็นประจำจึงเรียกว่าคลองน้ำตก เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๑๕ ชาวบ้านได้อพยพมาตั้งหมู่บ้านติดกับคลองน้ำตก จึงเรียกชื่อหมู่บ้านเช่นเดียวกับชื่อลำคลอง

บ้านโนน^{๖๕}

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากบ้านหนองกะท้าว มาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนอยู่บนเนินสูงเหมาะแก่การอยู่อาศัย สามารถขยายบ้านเรือนได้สะดวก และมีคลองน้ำไหลอยู่ระหว่างกลาง พอข้ามคลองไปฝั่งตะวันตกก็เป็นเนินสูงใหญ่ จึงตั้งชื่อว่า บ้านโนน คำว่าโนน ก็คือ เนินสูงนั่นเอง

บ้านโนนนากำน^{๖๖}

เมื่อประมาณ ๒๐๐ ปีมาแล้ว พื้นที่นี้มีลักษณะเป็นเนินสูงเป็นป่าทึบ มีผู้คนอาศัยเพียง ๓ ครัวเรือน ได้ช่วยกันหักล้างถางป่าบนเนินนี้ เพื่อปลูกข้าวและข้าวโพด บริเวณนี้มีเนินสองเนินอยู่ติดกัน มีลักษณะคล้ายกำปู จึงเรียกว่า บ้านโนนนากำน ปัจจุบันมีประชากรประมาณ ๕๐๐ คน ๑๒๗ ครัวเรือน

บ้านโนนมะเกลือ^{๖๗}

เดิมหมู่บ้านนี้มีต้นมะเกลือใหญ่อยู่ ๑ ต้น อยู่ใกล้กับบ่อน้ำตื้น ชาวบ้านจะเอาตุ้มมะเกลือมาทำยาถ่าย ยาใส่เท้าแก้ปวดคันเท้า บางครั้งเนื้อไม้มะเกลือนำมาทำกระแฉังได้อีกด้วย

บ้านบางยางพัฒนา^{๖๘}

สมัยก่อนที่หมู่บ้านนี้เป็นป่าดงกว้างใหญ่ มีช้าง กระตัง กวาง หมู เสือ หมูป่ามากมาย และมีต้นยางขนาดใหญ่เท่า ๑ คนโอบ นอกจากนี้ยังมีอ่างน้ำศักดิ์สิทธิ์อยู่ข้าง ๆ ต้นยางใหญ่ ถ้าสัตว์ตัวใดได้รับบาดเจ็บมากินน้ำในอ่างนี้ บาดแผลจะหายเป็นปกติ ปัจจุบันอ่างนี้ตื้นเขิน ต้นยางก็เหลือแต่ต้นเล็กต้นน้อยเท่านั้น

เมื่อชาวบ้านเข้ามาตั้งบ้านเรือนรวมเป็นหมู่บ้าน จึงตั้งชื่อว่า บ้านยาง ตามชื่อต้นไม้ ต่อมาทางราชการได้เข้ามาจัดสรรที่ดินให้ทำกิน และวางแผนพัฒนาหมู่บ้าน จึงเพิ่มชื่อเป็น “บ้านบางยางพัฒนา” มาจนทุกวันนี้

บ้านป่าสัก^{๒๖}

หมู่บ้านนี้แยกออกมาจากบ้านหนองกะทาว มาเป็นหมู่ ๑๕ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๑ โดยมี ผู้เฒ่าคนหนึ่งออกมาตั้งบ้านเรือนอยู่ก่อนคนอื่น ๆ ได้ปลูกสวนปลูกเป็นร้อยต้น และยังเป็นหมอแผนโบราณ ใครเจ็บไข้ได้ป่วยก็มาขอยาสมุนไพรจากท่าน ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่เคารพของลูกหลานและคนอื่น ๆ ในแถบนี้มาก เมื่อตั้งเป็นหมู่บ้านจึงเรียกว่า “บ้านป่าสัก” ซึ่งได้ชื่อมาจากป่าสักที่ผู้เฒ่าปลูกไว้

บ้านหนองกะทาว^{๒๗}

หนองกะทาวเป็นทั้งชื่อตำบลและหมู่บ้าน เดิมมีชื่อว่า บ้านหนองสองเฒ่า เคยมีหนองน้ำอยู่กลางหมู่บ้าน แต่ปัจจุบันดินแข็ง และชาวบ้านได้ถมดินและปลูกบ้านเต็มไปหมดแล้ว มีเรื่องเล่าว่า

เมื่อประมาณ ๘๐๐ กว่าปี ที่หมู่บ้านจึงบางนางลุ่ม (ปัจจุบันอยู่ในตำบลบ้านพร้าว) วันหนึ่งมีกวางค้อน(กวางเผือก) วิ่งผ่านหมู่บ้านไป ชาวบ้านพากันจับฆ่าแบ่งเนื้อกันกินเป็นอาหาร เกิดอาเพศบ้านเรือนยุบลงไปสู่บาดาล กลายเป็นทะเลสาบ ผู้คนล้มตายแต่มีสองคนผัวเมียไม่ได้อินเนื้อกวางจึงรอดตาย ได้พากันอพยพลงไปทางทิศใต้ข้ามแม่น้ำแควน้อยมาพบหนองน้ำใหญ่มีกอไผ่ล้อมรอบ เป็นทำเลดี จึงตั้งบ้านเรือนทำมาหากินอยู่ที่หนองน้ำแห่งนั้น จนกระทั่งเป็นหมู่บ้านจึงเรียกว่า “บ้านหนองสองเฒ่า” ต่อมาเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นบ้านหนองกะทาวมาจนทุกวันนี้

ปัจจุบันคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้ช่วยกันสร้างรูปผู้เฒ่าทั้งสองคนไว้เป็นอนุสรณ์ที่ หมู่ ๑ ริมหาดรยงค์สายบ้านแยง-นครไทย (ผู้เฒ่าชายอายุยืน ๑๐๘ ปี หญิงอายุ ๘๘ ปี กับ ๘๘ วัน)

ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอนครไทย

แก่งค่าย^{๓๓} มีเรื่องเล่าสืบต่อกันมาว่า ในสมัยพระร่วงมีข้าศึกยกทัพมาตีหมู่บ้านแห่งหนึ่ง พระร่วงนำทหารออกมาตั้งค่ายต่อสู้กับข้าศึก จนข้าศึกแพ้ และถอยกลับไป ชาวบ้านจึงตั้งชื่อค่ายทหารนั้นว่า “แก่งค่าย” ในบริเวณใกล้แก่งค่ายนี้มีก้อนหินซึ่งเชื่อกันว่า เป็นก้อนหินที่พระร่วงเคยเหยียบปรากฏเป็นรอยนิ้วเท้าครบทุกนิ้ว

แก่งหัวแตก^{๓๔} ที่หมู่บ้านโคกอีรอบ มีแก่งน้ำใสสะอาด ดันไม้ที่ขึ้นอยู่รอบแก่งเขียวชอุ่มเป็นสถานที่คนมาเที่ยวพักผ่อนหย่อนใจเสมอ แต่มักมีเหตุการณ์ขณะที่คนหยอกล้อเล่นกันจะมีคนหกล้มหัวแตกแทบทุกครั้ง ชาวบ้านจึงเรียกแก่งนั้นว่า “แก่งหัวแตก” ต่อมาหมู่บ้านนั้นพัฒนาขึ้นจึงมีผู้เปลี่ยนชื่อหมู่บ้านว่า บ้านพัฒนาจนน้อย และแก่งหัวแตกก็ถูกเปลี่ยนชื่อใหม่เป็น “ธารไพฑูรย์” แต่ชาวบ้านยังนิยมเรียกชื่อว่าแก่งหัวแตกเหมือนเดิม ปัจจุบันเป็นสถานที่ท่องเที่ยวแห่งหนึ่งในอำเภอ นครไทย ซึ่งในวันเสาร์ อาทิตย์ หรือเทศกาลสงกรานต์ จะมีผู้คนไปเที่ยวกันเสมอ

คลองจิก^{๓๕} ในสมัยก่อน หมู่บ้านหัวร่องมีลำคลองสายหนึ่งไหลผ่านหลังหมู่บ้านริมลำคลองนี้มีต้นจิกขึ้นเรียงรายรอบคลองหนาแน่นมาก ชาวบ้านพากันไปเก็บยอดจิกมารับประทานเป็นประจำ จึงตั้งชื่อลำคลองนี้ว่า คลองจิก ปัจจุบันมีต้นจิกหลงเหลืออยู่เพียงเล็กน้อย

คลองเขาแดง^{๓๖} ตำนานเล่าว่าก่อนจะเป็นคลองเขาแดงนั้น บริเวณคลองเคยเป็นป่าไม้ดึกดำบรรพ์ มีดาบยาขลุ่ยหนึ่งฝันว่าจะมีปลาไหลไฟฟ้าลงมาจากเขา รุ่งเช้าดาบยาขลุ่ยไปดูตรงที่ความฝันบอกไว้ ปรากฏว่าตรงนั้นกลายเป็นคลองไปแล้วอย่างไม่น่าเชื่อ และน้ำมีสีแดงทั้ง ๆ ที่ดินบริเวณนั้นไม่เป็นสีแดง ชาวบ้านจึงเรียกชื่อคลองซึ่งอยู่ติดภูเขา และน้ำมีสีแดงว่า คลองเขาแดง

คลองวังดามา^{๓๗} ชื่อคลองแห่งนี้มาจากชื่อนายมา ซึ่งอาศัยอยู่ริมคลองนายมามีภรรยาและบุตร ๕ คน นายมามีอาชีพจับปลาขายตั้งแต่ยังหนุ่มจนแก่ ชาวบ้านจึงเรียกนายมาว่าดามา ดามาจับปลาเป็นประจำจนสร้างฐานะร่ำรวยขึ้น แต่เป็นคนตระหนี่ไม่เคยทำบุญให้ทานแก่ใครเลย ตรงกันข้ามภรรยาและบุตรเป็นคนใจดี ใจบุญ ถ้าดามาได้ยินกิตติศัพท์ว่าที่ใดมีปลาชุม ดามาก็จะไปหาปลาที่ตรงนั้น

วันหนึ่งตามาทราบข่าวว่าบริเวณคลองหลังบ้านตามามีปลามาก ตามาจึงเตรียมเครื่องมือจับปลา บุตรและภรรยาพยายามห้ามปรามตามาเพราะวันนั้นอากาศมีคลื่นฝนตกฟ้า และลมพัดแรง แต่ตามาไม่ฟังคำทัดทาน ออกไปหาปลาจนได้ปลามากมาย ตามาถูกฝนพรวดตลอดเวลาจนหนาวสั่น จึงว่าเย็นน้ำข้ามคลองกลับมายังบ้านของตนเอง แต่ตามาเป็นตะกริว จึงจมน้ำตาย ภรรยาและบุตรเป็นห่วงได้ออกตามหา แต่พบตามาตายเสียแล้ว จึงเป็นเรื่องเล่าขาน และตั้งชื่อคลองว่า คลองตามา หรือคลองวังตามา

ถ้ำผากล่องข้าว^{๓๖} มีนายพรานคนหนึ่งจะเข้าไปล่าสัตว์ จึงให้ภรรยาจัดหาอาหารใส่กล่องข้าวให้ พอไปถึงป่าพบถ้ำก็นำกล่องข้าวไปไว้ในถ้ำ แล้วออกมาล่าสัตว์ พอรู้สึกหิวอาหารก็กลับมาที่ถ้ำ ปรากฏว่ากล่องข้าวนั้นหายไปแล้ว พอทำไรก็ไม่พบ นายพรานจึงเรียกถ้ำนั้นว่าถ้ำผากล่องข้าว

ถ้ำพระ^{๓๗} เป็นถ้ำที่อยู่บนยอดเขา แต่ก่อนมีคนในหมู่บ้านได้เห็นวัตถุ กล้วยถูกแก้วมีแสงสว่างลอยขึ้นจากภูเขาไปยังทิศต่าง ๆ แล้วถูกแก้วก็ลอยกลับมาก็เดิมที่ปัจจุบันเรียกว่า ถ้ำพระ เหตุการณ์นี้ชาวบ้านบางคนกลัว แต่บางคนไม่กลัว จึงไปหาเห็ดบนภูเขาจนหลงหลงได้พบแอ่งน้ำที่ลึก เย็นและใสสะอาด บริเวณรอบ ๆ แอ่งมีรูปพระพุทธรูปที่เกิดขึ้นจากไม้และหินที่ถูกธรรมชาติกัดกร่อนเป็นรูปพระพุทธรูปมากมาย ผู้เล่าเรื่องนี้ยืนยันว่าตอนเป็นเด็กเคยไปเห็นจริง ชาวบ้านจึงเรียกว่า ถ้ำพระ

ถ้ำพระเป็นสถานที่ชาวบ้านกระทำพิธีขอฝนในช่วงหลังประเพณีสงกรานต์ โดยชาวบ้านพากันนำธูปไปปักบนยอดเขา จุดธูปไฟเพื่อเสี่ยงทายขอฝน และนำพระพุทธรูปจากครอบครัวไปรวมกันไว้ที่นั่น มีการสวดมนต์ พร้อมทั้งนำน้ำจากแอ่งบนยอดเขามาทำนํ้ามนต์ด้วย

ถ้ำพระ^{๓๘} ภายในถ้ำพระนี้มีพระพุทธรูปและสมบัติมากมาย เช่น ถ้วย ชาม ชาวบ้านได้ขึ้นมาใช้เสมอๆ แต่ต้องนำไปคืนภายในเวลา ๗ วัน ต่อมามีคนโลภไม่ส่งของคืน ถ้ำจึงถล่มเสีย

ถ้ำแมงเกือ หรือถ้ำค้างคาว^{๓๙} ถ้ำนี้เป็นที่อาศัยของพญาค้างคาว ซึ่งพญาค้างคาวมักออกมาหากินตามหมู่บ้าน การออกมาหากินของพญาค้างคาวครั้งใดก็จะปรากฏว่า วัว ช้าง ของชาวบ้านจะหายไปจากหมู่บ้าน ชาวบ้านเชื่อกันว่าเป็นฝีมือของพญา

ค้างคาว ชาวบ้านจึงเกรงกลัวกันมาก ไม่มีใครกล้าเข้าไปใกล้ถ้ำนั้น เป็นเหตุให้เรียกชื่อว่า ถ้ำแมงเกีย

น้ำตกหมันแดง^{๔๐} น้ำตกหมันแดงเป็นน้ำตกที่มีความสวยงามมาก มีชั้นน้ำตกถึง ๑๒ ชั้น ต้นน้ำเกิดจากยอดเขา “ภูหมัน” ซึ่งมีน้ำอุดมสมบูรณ์ตลอดปี การเดินทางไปชมน้ำตกต้องเดินทางเท้าเป็นระยะทาง ๓.๕ กิโลเมตร อยู่ในบริเวณภูหินร่องกล้า

น้ำตกร่มเกล้า - ภราดร^{๔๑} น้ำตกร่มเกล้า และน้ำตกภราดร มีลักษณะคล้ายกัน มีที่เกิดจากลำธารเดียวกัน แต่น้ำตกภราดรมีความสูงน้อยกว่า กระแสน้ำแรงกว่าน้ำตก ร่มเกล้า น้ำตกทั้งสองอยู่ใกล้ ๆ กัน และอยู่ในบริเวณภูหินร่องกล้า

น้ำตกศรีพัชรินทร^{๔๒} ชื่อน้ำตกนี้ตั้งขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แก่ทหารจากค่ายพัชรินทร จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นทหารหน่วยแรกที่เข้ามาปฏิบัติการบนภูหินร่องกล้า เป็นน้ำตกที่มีความสูงประมาณ ๒๐ เมตร บริเวณน้ำตกเป็นแอ่งขนาดใหญ่ที่เหมาะสมสำหรับเล่นน้ำ

น้ำตกคาคหี^{๔๓} อยู่ในเขตภูหินร่องกล้า เป็นน้ำตกที่มีความสูงมากแห่งหนึ่ง มีชื่อเรียกเป็นภาษาพื้นเมืองว่า “น้ำตกค่านกออกซาง” ซึ่งเคยเป็นลำน้ำตรวจของพวกผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ ในสมัยหนึ่งมีกอไผ่ขวางขึ้นอยู่บริเวณนั้น

น้ำตกผาลาด^{๔๔} เป็นน้ำตกที่อยู่ทางด้านล่างของหน่วยพิทักษ์ห้วยน้ำไซ ในบริเวณภูหินร่องกล้า น้ำตกนี้ไม่สูงนัก แต่ก็มีน้ำตลอดปี ดังนั้นองค์การการพลังงานแห่งชาติจึงสร้างเขื่อนผลิตกระแสไฟฟ้าไว้ในบริเวณใกล้เคียง น้ำตกจะไหลตามผาหินเป็นทางน้ำไหลลงมา จึงเรียกว่า น้ำตกผาลาด

บึงกลม^{๔๕} เมื่อประมาณ ๒๐๐ กว่าปีมาแล้ว ยังมีหมู่บ้านแห่งหนึ่งชาวบ้านอาศัยอยู่กันอย่างมีความสุข วันหนึ่งมีกวางเดินลงมาในหมู่บ้านตัวหนึ่งชาวบ้านต่างช่วยกันจับและนำกวางตัวนั้น นำเนื้อมาเป็นอาหาร ก็บังเกิดเหตุการณ์ที่ทุกคนไม่คาดคิด คือ เกิดแผ่นดินถล่มหรือแผ่นดินยุบตัวลงทั่วทั้งหมู่บ้าน จึงเรียกว่า บึงกลม

ชาวบ้านต่างตกใจพากันหนีตาย มีสองเฒ่าดาวยาหนีข้ามแม่น้ำแควน้อยมาตายที่บริเวณ **หนองกะท้าว** ในปัจจุบัน ก่อนหน้านั้นเรียก หนองสองเฒ่า ชายคนหนึ่งชื่อละมูหนีมาตายที่เรียกปัจจุบันนี้ว่า **ร่องละมู** ชายแก่คนหนึ่งหนีมาตายที่ **โนนยาตมก่** หลิงสาว

คนหนึ่งหนีมากับพี่ชาย แต่พลัดหลงกัน มานั่งคอยพี่ชายจนตาย เรียกสถานที่นั้นว่า โนน
 ศาวคอย ส่วนพี่ชายของหญิงสาวก็ขี่ม้าตามหาน้องสาว จนถึงร่องน้ำลำแห่งหนึ่ง ชาย
 คนนั้นลงจากหลังม้า และใช้มือแกว่งน้ำ จึงเรียกร่องน้ำนั้นว่า ร่องแก่ง แล้วจึงขี่ม้าเดิน
 ทางต่อมาอีก แต่ได้ทำทองตกหาย จึงเรียกบริเวณนั้นว่า ทนองทอง เขาก็ขี่ม้าต่อมาอีก จน
 ขวานตกหายบริเวณ ทนองขวาน และขี่ม้ามาไม่นานก็ทำแหวนหล่นหายอีกบริเวณนั้นจึง
 มีคนเรียกว่า ทนองแหวน

ภูเขาลานพระร่วง^{๔๖} ในสมัยก่อนพระร่วงได้มานอนเล่นบริเวณนี้ ซึ่งเป็น
 ลานหินกว้างใหญ่มาก มีต้นไม้ขึ้นล้อมรอบบริเวณลานพระร่วง ในเขตวังหลวงกรุงเก่า
 จะมีหนุ่มสาวพากันขึ้นไปปิกซิงกัน และพากันนั่งพักบริเวณลานพระร่วงนี้

ภูเขาสร่งน้ำพระ^{๔๗} คำบเลิ่นเพิม มีตำนานเล่าว่า บนภูเขาภูนี้ มีพระพุทธรูป
 รูปศักดิ์สิทธิ์ประดิษฐานอยู่ ชาวบ้านนับถือมาก คอยมาพระร่วงเสด็จประพาสป่าได้เข้าไป
 นมัสการและสร่งน้ำพระพุทธรูป ภูเขาแห่งนี้จึงมีผู้เรียกว่า ภูเขาสร่งน้ำพระ

ภูเขาสามหมื่น^{๔๘} ตั้งบนดงไทย เล่ากันว่า ในสมัยอดีตมีถ้ำใหญ่
 แห่งหนึ่ง ในถ้ำมีข้าวของเครื่องใช้มาก เวลาชาวบ้านจะมีงานทำบุญมักไปขโมยของจากใน
 ถ้ำ แต่มีข้อแม้ว่า เวลามาเข้าไปต้องเปลือยกาย ต่อมามีคนไม่เจือพิง ทำผิดประเพณีที่บอกสืบ
 ต่อกันมา จึงพากันเข้าไปทำมีดมีรายต่อกัน ทำให้เจ้าที่โกรธมาก บันดาลให้ประตูถ้ำปิด
 สนิท พังคนตายสามหมื่นคน จึงเรียก ภูเขาภูนี้ว่า ภูเขาสามหมื่น

ภูเขาหินกอง^{๔๙} คำบเลิ่นเพิม สมัยก่อนกษัตริย์ลาวยกทัพมารบกับพระร่วง
 โดยนำทัพมาด้านภูเขาและสั่งให้ทหารนำหินมาเรียงเป็นชั้น ๆ เพื่อเป็นป้อมปราการ และ
 แสดงอาณาเขตของฐานทัพ เมื่อกองทัพบกไปแล้วก็ยังทิ้งร่องรอยของหินอยู่เป็นชั้น ๆ
 ชาวบ้านจึงเรียกว่า ภูเขาหินกอง

สถานหินมาน^{๕๐} ครั้งหนึ่งพระร่วงอยู่ ณ นครชุม พระองค์ได้ขึ้นเขาไปล่า
 สัตว์ และได้พบหญิงสาวคนหนึ่ง พระร่วงและหญิงสาวคนนั้นได้เสียกันแล้ว พระร่วงก็
 กลับเมือง ฝ่ายหญิงสาวตั้งครรภ์ จนใกล้คลอดจึงออกตามหาพระร่วง นางได้หักคีมน้ำ
 บริเวณลานหิน ด้วยความเสียใจของนางประกอบกับความอ่อนล้า ยาลัย อย่างมาก
 ทำให้นางกลืนใจตายบนลานหินแห่งนั้น ต่อมาพระร่วงไปล่าสัตว์อีกครั้ง ได้เห็นนางนอน

ตายอยู่บนเนินหิน พระร่วงเสียพระทัยมากจึงพูดว่าให้ถื่นนี้แทนศิลาเป็นเมียข้าที่ยังต้องทำให้หลานหินมีลักษณะขุนจีน ลักษณะคล้ายคนท้อง ชาวบ้านจึงเรียกว่า หินมาน

สะพานดาอัน^{๙๙} ในสมัยโบราณไม่มีสะพานข้ามระหว่างหมู่บ้านหนองกะท้าวกับอำเภอ นครไทย ดาอันก็เลยนำไม้มาสร้างสะพานให้ชาวบ้านได้ข้ามไป พอดาอันเสียชีวิตชาวบ้านจึงเรียกชื่อสะพานว่าสะพานดาอัน ปัจจุบันกรมทางหลวงแผ่นดินได้สร้างเป็นสะพานถาวร เรียกว่า สะพานหนึ่ง

สะพานหลวงพ่อสน^{๑๐๐} สะพานนี้สร้างขึ้นประมาณ ๘๐ กว่าปีมาแล้ว เนื่องจากหมู่บ้านหนองกะท้าวกับตัวเมืองนครไทย มีลำคลองไหลผ่าน หลวงพ่อสน เจ้าอาวาสวัดบ้านหนองกะท้าวได้เกณฑ์ชาวบ้านให้ร่วมกันสร้างสะพานเพื่อให้ข้ามไปในตัวเมือง พอสร้างสะพานเสร็จประมาณ ๑ ปี หลวงพ่อสนก็มรณภาพ ชาวบ้านจึงเรียกชื่อสะพานว่าสะพานหลวงพ่อสน อยู่ในเขตตำบลหนองกะท้าว นับเป็นสะพานที่ตามจากบ้านหนองกะท้าวจะเข้าสู่ตัวเมืองนครไทย

อำเภอเนินมะปราง

อำเภอเนินมะปราง ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดพิษณุโลก มีพื้นที่ ๑,๐๒๕.๕๕๐ ตารางกิโลเมตร เป็นพื้นที่ราบเนินดินและภูเขา มีอาณาเขต ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อด้านตวันออก อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก

ทิศใต้ ติดต่อด้านล้งหีน ถึงอำเภอวังโป่ง อำเภอชนแดน จังหวัดเพชรบูรณ์ และตำบลวังทรายพูน อำเภอวังทรายพูน และถึงอำเภอทับคล้อ จังหวัดพิจิตร

ทิศตะวันออก ติดต่อด้านลหนองแม่นา ถึงอำเภอเขาค้อ อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์

ทิศตะวันตก ติดต่อด้านลท่าหมื่นราม อำเภอวังทอง จังหวัดพิษณุโลก ตำบลท่าเยียม ตำบลหนองปลาไหล อำเภอเมือง จังหวัดพิจิตร ตำบลวังทรายพูน อำเภอวังทรายพูน จังหวัดพิจิตร

ท้องที่อำเภอเนินมะปราง มีแหล่งน้ำธรรมชาติอุดมสมบูรณ์หลายแห่ง เช่น คลองห้วยผึ้ง คลองไทรย้อย คลองบ้านมุง คลองชมพู คลองวังยาง คลองตาเคียน และ คลองห้วยไร่ มีสถานที่ท่องเที่ยวที่สร้างชื่อเสียงให้แก่อำเภอ ได้แก่

๑. **เขาผาทำพล** อยู่ในท้องที่บ้านห้วยเขา หมู่ ๖ ตำบลบ้านมุง มีถ้ำต่าง ๆ สวยงามมากมาย เช่น ถ้ำนเรศวร ถ้ำพญาค้างคาว ถ้ำลอด ถ้ำเรือ ถ้ำผาแดง เป็นต้น

๒. **ถ้ำเคียบ ถ้ำคาว** อยู่ในเขตบ้านมุง หมู่ ๒ ตำบลบ้านมุง เป็นถ้ำที่มี หินงอก หินย้อย และลำธารซึ่งสามารถว่ายน้ำเข้าไปในถ้ำได้

๓. **หุบผาหินขาววัดบ้านมุง** อยู่ในท้องที่หมู่ ๒ ตำบลบ้านมุง เป็นเขา หิน มีลักษณะเป็นหุบ มีผาสูงชันเป็นแนวโค้งแบบเกือกม้า ภายในหุบผามีถ้ำต่าง ๆ หลายถ้ำ ปากทางเข้าบริเวณหุบผามีวัดบ้านมุงตั้งอยู่ ที่นี้มีนักท่องเที่ยวนิยมเข้าไปท่องเที่ยวกันมาก

อาชีพส่วนใหญ่ของชาวอำเภอเนินมะปราง คือ ทำนา ทำไร่ พืชที่ปลูก ได้แก่ ข้าว ข้าวโพดเลี้ยงสัตว์ มันสำปะหลัง ถั่วเขียว ถั่วลิสง และถั่วเหลือง มีการจัดตั้ง กลุ่มเกษตรกร ประมาณ ๓๓ กลุ่ม และกลุ่มสหกรณ์ ๔ กลุ่ม ซึ่งดำเนินการโดยสมาชิกที่ ร่วมกันจัดตั้งขึ้น

ในอำเภอเนินมะปราง มีโรงพยาบาลขนาด ๑๐ เตียง ๑ แห่ง มีสถานีอนามัย ๑๐ แห่ง มีศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ๓ แห่ง และมีโรงเรียน ๑๕ แห่ง นอกจากนี้ยังมีศูนย์การศึกษาออกโรงเรียน ๑ แห่ง และที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ๑๘ แห่ง ประชาชนส่วน ใหญ่นับถือศาสนาพุทธ มีการทำบุญในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา เข้าพรรษา (มีประเพณีแห่เทียนเข้าพรรษา) วันอาสาฬหบูชาและวันออกพรรษา เป็นต้น

การเดินทางคมนาคมระหว่างจังหวัดโดยรถยนต์มีถนนสายสำคัญ ๓ สายคือ

๑. ถนนสายบ้านมุง - สากเหล็ก (ทางแยกกิโลเมตรที่ ๓๘) วังทอง- พิษณุโลก ระยะทาง ๗๕ กิโลเมตร

๒. ถนนสายเนินมะปราง - กงไม้แดง (ทางแยกกิโลเมตรที่ ๑๐) วังทอง- พิษณุโลก ระยะทาง ๕๕ กิโลเมตร

๓. ถนนสายเนินมะปราง - จัมจุ้เหล็ก - วัดดาม (ทางแยกกิโลเมตรที่ ๒๔) วังทอง-พิษณุโลก ระยะทาง ๖๗ กิโลเมตร

เขตพื้นที่อำเภอเนินมะปราง แบ่งออกเป็น ๗ ตำบล ๖๑ หมู่บ้าน ดังนี้

๑. ตำบลชมพู	มี	๑๒	หมู่บ้าน
๒. ตำบลไทรย้อย	มี	๑๔	หมู่บ้าน
๓. ตำบลเนินมะปราง	มี	๗	หมู่บ้าน
๔. ตำบลบ้านน้อย ชุมชนเหล็ก	มี	๕	หมู่บ้าน
๕. ตำบลบ้านมุง	มี	๖	หมู่บ้าน
๖. ตำบลวังโพรง	มี	๗	หมู่บ้าน
๗. ตำบลวังยาง	มี	๖	หมู่บ้าน

วัดในอำเภอเนินมะปราง มี ๒๘ วัด ดังนี้

๑. **วัดเขาเขียว** ตั้งอยู่ที่บ้านเขาเขียว สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๒. **วัดชมพู** ตั้งอยู่ที่บ้านชมพู สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๕๐ เดิมมีนามว่า

วัดสักลาย

๓. **วัดขำวัง** ตั้งอยู่ที่บ้านขำวัง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๒๔

๔. **วัดทุ่งยาว** ตั้งอยู่ที่บ้านทุ่งยาว สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๓๒

๕. **วัดไพรทองฮ้าง** ตั้งอยู่ที่บ้านไพรทองฮ้าง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๒

๖. **วัดเนินดิน** ตั้งอยู่ที่บ้านเนินดิน สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๐

๗. **วัดเนินมะปราง** ตั้งอยู่ที่บ้านเนินมะปราง สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๒๘

๘. **วัดเนินสว่างตามัคคีธรรม** ตั้งอยู่ที่บ้านลำภาสใต้ สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๘๓

ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดลำภาสใต้

๙. **วัดเนินสำราญตามัคคีธรรม** ตั้งอยู่ที่บ้านเนินสำราญ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๕๘๒ ชาวบ้านเรียกว่า วัดเนินสำราญ

๑๐. **วัดเนินแสงธรรม** ตั้งอยู่ที่บ้านเนินมะค่า สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๕๘๒ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดเนินมะค่า

๑๑. **วัดบ้านโคก** ตั้งอยู่ที่บ้านโคก สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๕๘๒

๑๒. **วัดบ้านน้อย** ตั้งอยู่ที่บ้านน้อย สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๗

๑๓. วัดบ้านใหม่ทองประเสริฐ ตั้งอยู่ที่บ้านใหม่ทองประเสริฐ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๑

๑๔. วัดประชาตมคิ ตั้งอยู่ที่บ้านหนองหญ้าปล้อง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๓ ชาวบ้านนิยมเรียกว่า วัดหนองหญ้าปล้อง

๑๕. วัดปลวกง่าม ตั้งอยู่ที่บ้านปลวกง่าม สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๒๖

๑๖. วัดผาทำพล ตั้งอยู่ที่บ้านผาทำพล สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๒

๑๗. วัดผารังหมีวนาราม ตั้งอยู่ที่บ้านผารังหมี สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ ชาวบ้านเรียกว่า วัดผารังหมี

๑๘. วัดพุทธโคธ ตั้งอยู่ที่บ้านพุทธโคธ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๕

๑๙. วัดโพธิ์เงิน ตั้งอยู่ที่บ้านหนองอีป้อง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๓ ชาวบ้านเรียกว่าวัดหนองอีป้อง

๒๐. วัดราษฎร์รักษาราม ตั้งอยู่ที่บ้านเขาหิน สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๘๓ เดิมเรียกว่า วัดเขาหิน

๒๑. วัดราษฎร์ตมคิ ตั้งอยู่ที่บ้านหมู่ที่ ๕ สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๒๒. วัดวังขวัญ ตั้งอยู่ที่บ้านวังขวัญ สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๖๓

๒๓. วัดวังไทรน้อย ตั้งอยู่ที่บ้านวังไทรน้อย สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๕๒๗

๒๔. วัดวังโพรง ตั้งอยู่ที่บ้านวังโพรง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๗๔

๒๕. วัดสว่างศรีบุญเรือง ตั้งอยู่หมู่ที่ ๔ ตำบลบ้านม่วง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐

๒๖. วัดหนองขมิ้น ตั้งอยู่ที่บ้านหนองขมิ้น สร้างเป็นวัด พ.ศ. ๒๔๗๓

๒๗. วัดหนองคูตามคิธรรม ตั้งอยู่ที่บ้านหนองคู สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ ชาวบ้านมักเรียกชื่อสั้น ๆ ว่า วัดหนองคู

๒๘. วัดอัมพวันทร์คุหา ตั้งอยู่ที่บ้านท่าม่วง สร้างเป็นวัดประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๓

ภูมินานคำบล หมู่บ้าน

นาม “เนินมะปราง”^{๗๗} มีที่มาเป็น ๒ กระแส คือ

๑. เดิมเป็นปางพักสำหรับให้หญิงชาวบ้านมุงกลอดลูก เพราะชาวบ้านมุงจะไม่กลอดลูกในหมู่บ้านเนื่องจากเชื่อว่าทำให้เด็กตาย
๒. มีดินมะปราง มากในสมัยก่อน

๑. คำบลชมพู

บ้านชมพู^{๗๘}

สมัยที่เกิดสงครามในประเทศลาว ชาวเวียงจันทน์อพยพข้ามเขตเข้ามาอยู่ในจังหวัดเพชรบูรณ์และบางส่วนมาอยู่บริเวณหมู่บ้านนี้ ซึ่งลักษณะภูมิประเทศเป็นป่าทึบมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากมาย และมีลำคลองและน้ำตกจากใต้ถ่อนหิน ชาวบ้านเห็นเป็นทิวทัศน์เหมาะแก่การทำมาหากิน จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านชมพูตามลักษณะที่มีน้ำไหล ต่อมาทางราชการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านชมพู

บ้านชมพูเหนือ^{๗๙}

เป็นหมู่บ้านที่แยกจากบ้านชมพูใต้ หมู่ที่ ๑ มาเป็นบ้านชมพูเหนือ หมู่ที่ ๓ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๐๐

บ้านชำร้าง^{๘๐}

เดิมหมู่บ้านนี้เป็นป่าสงวน มีหนองน้ำธรรมชาติลักษณะเป็นหนองน้ำที่มีน้ำขุ่นน้ำขุ่นอยู่ได้ดินตลอดปี ต่อมาชาวบ้านชมพูมาตั้งบ้านเรือนอยู่สามหลัง เรียกว่าบ้านสามหลังในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๐๔-๒๕๐๗ เกิดสภาพแห้งแล้งในภาคอีสาน จึงมีกบอพยพมาจากจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ อุตรธานี ขอนแก่น กาฬสินธุ์ ศรีสะเกษ อุบลราชธานี มาอยู่จนเป็นหมู่บ้านใหญ่ขึ้น เรียกชื่อบ้านชำร้างตามลักษณะที่มีน้ำขุ่นน้ำขุ่นและครั้งแรกชื่อบ้านสามหลัง

บ้านน้ำปาด^{๕๗}

บ้านน้ำปาดก่อตั้งมานานกว่า ๑๑๖ ปี ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ คนกลุ่มแรกมาจากตำบลหนองกะท้าว อำเภอนครไทย และจังหวัดเพชรบูรณ์ บ้านน้ำปาดมีแหล่งน้ำอยู่บนเขา ๒ แห่ง ชื่อ เขาชาดอง และเขาตอเรือ แหล่งน้ำทั้ง ๒ แห่งนี้ในยามฝนตกหนักน้ำจะไหลเชี่ยวมากลงสู่หมู่บ้าน ชาวบ้านจึงเรียกว่า “น้ำปาด”

บ้านเนินคล้อ^{๕๘}

ชาวบ้านเนินคล้อกลุ่มแรกมาจากอำเภอนครไทยในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ ต่อมาเมื่ออพยพจากอำเภอเมืองมาอยู่มากขึ้นจนตั้งเป็นหมู่บ้านเนินคล้อเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

บ้านปลวกง่าม^{๕๙}

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้เดิมเป็นป่าไม้ไผ่ มีชาวบ้านอพยพมาจากอำเภอด่านซ้ายมาตั้งครอบครัวอยู่ ๗ ครอบครัว ต่อมาเมื่ออพยพมาจาก อำเภอ นครไทย จึงรวมกันเป็นกลุ่มบ้านขึ้นอยู่กับบ้านน้ำปาด หมู่ที่ ๒ ตำบลชมพู อำเภอวังทอง ในปี พ.ศ. ๒๔๐๐ ได้แยกออกมาเป็นหมู่บ้าน หมู่ที่ ๕ และในปี พ.ศ. ๒๔๑๕ จึงได้แยกออกจาก อำเภอวังทองมาขึ้นกับกิ่งอำเภอเนินมะปราง จนถึงปัจจุบัน เดิมหมู่บ้านนี้ชื่อ **บ้านท่าข้าม** ครั้งหนึ่งชาวบ้านและพระภิกษุช่วยกันขุดจอมปลวกเพื่อนำดินไปถมพื้นที่ซึ่งเป็นหลุมเป็นบ่อได้พบปลวกตัวหนึ่งตัวใหญ่เท่าลูกไก่ ๒ ตัว ชาวบ้านและพระภิกษุจึงตกใจเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น **บ้านปลวกง่าม** ต่อมาคนเข้าก็เรียกเพี้ยนไปเป็นบ้านปลวกง่าม

บ้านเฝ้าไทย^{๖๐}

บ้านเฝ้าไทยเป็นหมู่บ้านยุทธศาสตร์พัฒนาตามโครงการพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๒ เจ้าหน้าที่ ทหารจากค่ายสฤษดิ์เสนาได้ประกาศรับราษฎรอาสาเพื่อสร้างหมู่บ้าน มีราษฎรจากจังหวัดอุดรธานี เลย ขอนแก่น นครราชสีมา เพชรบูรณ์ พินิจโลก พิจิตร อุดรดิตถ์ กำแพงเพชร ได้อาสาสร้างหมู่บ้าน

เป็นหมู่บ้านที่ต้องชิงพื้นที่จากผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ เมื่อสร้างเป็นหมู่บ้านสำเร็จได้ตั้งชื่อว่า บ้านเผ่าไทย เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๒๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านจึงถือเป็นวันมหามงคลและถือโอกาสจัดงานทำบุญทุกปี

บ้านรักไทย^{๖๖}

เป็นหมู่บ้านยุทธศาสตร์ เช่นเดียวกับหมู่บ้านเผ่าไทย ตั้งขึ้นตามโครงการพระราชดำริในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ โดยรับราษฎรอาสาสมัครมาฝึกอาวุธและอบรมให้เกิดอุดมการณ์ทางการเมือง เข้าปฏิบัติงานร่วมกับทหารในปี พ.ศ. ๒๕๑๕-๒๕๒๓ จนสามารถตั้งเป็นหมู่บ้าน ๓ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านรักไทย บ้านเผ่าไทย และบ้านร่มเกล้า ทั้ง ๓ หมู่บ้านตั้งขึ้นตามแผนงานเมืองล้อมป่า ครั้งนั้นได้ตั้งฐานปฏิบัติการที่หมู่บ้าน **ช้างปาล้าง** (บ้านรักไทยปัจจุบัน) ราษฎรอาสาสมัครได้ช่วยกันสร้างถนน แต่ถูกขัดขวางจากผู้ก่อการร้ายอยู่เสมอ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ กองทัพภาคที่ ๓ ได้ปฏิบัติการตามแผน ล้อมป่าเมืองมดเจ็ก โดยใช้กำลังทหารเข้าปฏิบัติการขึ้นเค็ดขาด จนสามารถปราบปรามผู้ก่อการร้ายได้อย่างราบคาบ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ทั้ง ๓ หมู่บ้านจึงได้อยู่ในความปกครองของกระทรวงมหาดไทย ปัจจุบันมีปัญหาเรื่องสภาพการคมนาคมยังไม่สะดวก โดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝนเส้นทางสัญจรจะถูกตัดขาดจากโลกภายนอก เพราะถูกน้ำป่ากัดเซาะ ทำให้เส้นทางชำรุดเสียหายมาก

บ้านหนองดินโนน^{๖๗}

เมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อน บริเวณนี้เป็นป่าเขา ภูมิประเทศเป็นเนินสูง มีหนองน้ำอยู่ ๑ แห่ง ชาวบ้านซึ่งอพยพมาจากอำเภอนครไทยและอำเภอหล่มสัก จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองดินโนน และเรียกหนองน้ำนั้นว่า “หนองดินโนน” ด้วย

บ้านหนองหญ้าปล้อง^{๖๘}

ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๕ บริเวณนี้เป็นป่ามีหนองน้ำอยู่ ๒ แห่ง หนองแรกมีชื่อว่า “หนองสาวเรียน” มีคนพื้นเพเดิมเล่าว่าในวันพระจะมีผีสาว ๆ อยู่เต็มหนอง ชาวบ้านจึงเรียกว่าหนองสาวเรียน ส่วนอีกหนองหนึ่งซึ่งอยู่ห่างกันประมาณ ครึ่งกิโลเมตร

มีหญ้าปล้องขึ้นเต็มไปหมด ชาวบ้านจึงเรียก “หนองหญ้าปล้อง” อันเป็นที่มาของชื่อหมู่บ้านและชาวบ้านส่วนใหญ่อพยพมาจากภาคอีสาน

บ้านหนองอีป้อง^{๖๔}

เมื่อประมาณ ๕๐ ปีก่อน มีนายพรานและภรรยาซึ่งนางป้องมาปลูกกระท่อมอยู่ริมหนองน้ำเพียงกรอบครัวเดียว ขณะนั้นภูมิประเทศเป็นป่าดง วันหนึ่งนางป้องคลอดลูกตาย สามีนางป้องก็ฝังศพนางป้องที่ริมหนองน้ำแล้วเขาก็ย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่น ชาวบ้านที่อพยพมาอยู่ภายหลังจึงเรียกชื่อหมู่บ้านว่า บ้านหนองอีป้อง

๒. คำบถไพรช้อย

บ้านแก่งทราย^{๖๕}

บริเวณหมู่บ้านนี้เดิมเป็นทุ่งกว้างเต็มไปด้วยต้นแฝก มีหนองน้ำอยู่ชายทุ่ง เรียกว่า “หนองทุ่งทราย” หนองนี้กว้างประมาณ ๑๕ ไร่ สัตว์ป่า เช่น เก้ง กวาง ทราย จะมาอาศัยกินน้ำในหนอง และกินหญ้าที่ชายทุ่งเป็นอาจิม ทางทิศตะวันออกของหนองน้ำในหนองมีแก่งน้ำตื้น ในฤดูฝนแก่งน้ำตื้นดังกล่าวจะท่วมถึงหนองทุ่งทราย ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านแก่งทราย

บ้านคลองจับรัง^{๖๖}

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๒ มีชาวบ้าน ๒ ครอบครัวอพยพมาจากจังหวัดสระบุรีมาหักร้างถางพงเป็นที่สำหรับทำไร่ทำนา พอถึงฤดูแล้ง ขาดแคลนน้ำกินน้ำใช้ก็ชวนกันและไปตามลำคลองเห็นน้ำซึมไหลซึมออกมา ก็จับบ่อน้ำก็ไหลแรง มีดินลูกรังไหลออกมาด้วย ต่อมามีคนอพยพมาอยู่เพิ่มขึ้น จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านคลองจับรัง

บ้านไพรช้อย^{๖๗}

เดิมหมู่บ้านนี้มีสภาพเป็นป่ารกชัฏ มีนายบุญปัดดา ย้ายถิ่นฐานมาจากอำเภอคำน้อชัย จังหวัดเลย นำชาวบ้านมาหักร้างถางพงเพื่อทำไร่ทำนา สร้างเป็นที่อยู่อาศัยขึ้น ในบริเวณหมู่บ้านมีลำคลองไหลผ่านและมีต้นไทรใหญ่รากห้อยระย้าอยู่ริมคลองเป็นที่พักร้อนของผู้เดินทางผ่านไปมา นายบุญจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่าบ้านไพรช้อย เดิมเป็น

หมู่บ้านที่ขึ้นอยู่กับตำบลบ้านมุง อำเภอวังทอง ต่อมา มีราษฎรอพยพมาอยู่มากขึ้นจนสามารถตั้งเป็นตำบลได้ จึงแยกจากตำบลบ้านมุงมาเป็นตำบลไทรน้อย โดยมีนายบุญปิตตาเป็นกำนัน มีหมู่บ้านจำนวน ๘ หมู่บ้าน ปัจจุบันตำบลนี้ได้แยกออกไปอีก ๒ ตำบล ได้แก่ตำบลวังยาง และตำบลวังโพรง

บ้านเนินตำราญ^{๒๔}

ระยะแรกตั้งหมู่บ้าน มีข้าราชการจากหน่วยงานต่าง ๆ มาช่วยกันสร้างถนนในหมู่บ้าน ชาวบ้านได้จัดเลี้ยงอาหาร จนเจ้าหน้าที่มีแต่ความสุขสำราญ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านเนินตำราญ

บ้านป่าคาญ^{๒๕}

สมัยก่อนบริเวณหมู่บ้านนี้เป็นป่าไม้ไผ่จำนวนมากที่สุด และมีสัตว์ป่าต่าง ๆ เช่น ลิง ค่าง กวาง เสือ ฯลฯ อาศัยอยู่ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า บ้านป่าคาญ

บ้านวังแก่ง^{๒๖}

สมัยก่อนสภาพพื้นที่เป็นป่าดงดิบ คลองน้ำอุดมสมบูรณ์น้ำไม่เคยแห้งเลย น้ำที่ไหลจากคลองตกลงมาที่ต่ำ มีลักษณะเป็นแก่งลึก จึงตั้งชื่อว่าบ้านวังแก่ง ครอบครัวแรกที่มาตั้งถิ่นฐานชื่อนายหญิง นางกลม อพยพมาจากจังหวัดสระบุรี

บ้านวังน้ำย้อย^{๒๗}

เดิมเป็นบ้านไทรน้อย หมู่ที่ ๘ ปี พ.ศ. ๒๕๓๓ ได้แยกเป็นหมู่ที่ ๑๓ หมู่บ้านนี้มีลำคลองซึ่งมีน้ำไหลผ่านไม่ขาดสาย และน้ำลึกมาก เป็นโชดหินและคอไม้เป็นลักษณะของวังลำคลอง บางช่วงของวังแคบ และบางช่วงก็กว้างเป็นเว้า มีปลาชุม จึงตั้งชื่อบ้านวังน้ำย้อย ชาวบ้านส่วนมากอพยพมาจากจังหวัดพิจิตร

๓. คำบาลเนิ่นมะปราง

บ้านคง^{๗๒}

สมัยก่อนบริเวณที่ตั้งหมู่บ้านเป็นป่าดงหนาที่มาก มีสัตว์ป่าโดยเฉพาะอย่างยิ่งอาศัยอยู่มาก ชาวบ้านจึงเรียกบ้านคง และบ้านคงเคยขึ้นอยู่กับบ้านเนินกะบาก ได้แยกออกมาจากบ้านเนินกะบากเมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๑

บ้านนา^{๗๓}

บริเวณหมู่บ้านนี้เป็นป่าที่ลุ่ม มีลำคลองไหลผ่าน มีพี่น้องครอบครัวหนึ่ง คือ นายเชื้อ นายเผือก และนายอ้อม มีบุญ ได้มาจับจองพื้นที่ทำไร่ทำนา รวมได้ย้ายที่อยู่ ไปอยู่รวมกันในพื้นที่สูงเป็นเกาะ มีนาล้อมรอบ และเรียกชื่อหมู่บ้านนี้ว่า บ้านนา

บ้านเนินกะบาก^{๗๔}

หลายสิบปีมาแล้ว มีต้นละมั่งใหญ่ ๓ ต้นขึ้นอยู่บริเวณเนินซึ่งเป็นที่ตั้งหมู่บ้าน มีลำคลองไหลผ่าน นับว่าเป็นสถานที่น่าอยู่อาศัย จึงมีนายตาล นายหมื่น นายปิ่น นายทองมา นายวลัยคำ และนายพื่อน ต่างพากันครอบครองที่ดินบริเวณนั้นจนกลายเป็นหมู่บ้านเนินกะบาก

บ้านเนินมะปราง^{๗๕}

เป็นหมู่บ้านที่มีอายุราว ๖๐ ปี เดิมเป็นปางพักสำหรับผู้หญิงชาวบ้านมุง มาอาศัยตลอดฤดู เพราะมีความเชื่อว่าถ้าตลอดที่บ้านมุงจะทำให้เด็กตาย และอีกประการหนึ่งบริเวณหมู่บ้านยังมีต้นมะปรางมากด้วย จึงตั้งชื่อบ้านเนินมะปราง ซึ่งเป็นทั้งชื่อหมู่บ้าน ชื่อตำบล และชื่ออำเภอ

๔. คำบาลจุ่มจีเหล็ก

บ้านคลองไร่^{๗๖}

ที่มาของชื่อหมู่บ้านนี้มาจากสภาพภูมิประเทศมีคลอง ๒ สายเล็ก ๆ อยู่รอบหมู่บ้าน และชาวบ้านมีอาชีพทำไร่ ทำนา

บ้านคลองแสงใหม่^{๓๑๖}

เป็นหมู่บ้านที่แยกมาจากหมู่บ้านน้อยชุมจีเหล็ก เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๑๖ ทางราชการได้ตั้งสหกรณ์ขึ้นที่หมู่ที่ ๔ บ้านน้อยชุมจีเหล็ก และได้ตัดถนนผ่านที่นา ทำให้ราษฎรมาอยู่บริเวณนี้ โดยแยกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มหนองแสงใหม่ และกลุ่มคลองแสงปิ่น ต่อมา พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้ขอแยกตั้งเป็นหมู่บ้านขึ้นเป็นหมู่ที่ ๘ เรียกว่า บ้านคลองแสงใหม่

บ้านน้อยชุมจีเหล็ก^{๓๑๗}

เดิมเรียกบ้านชุมจีเหล็ก เพราะมีต้นจีเหล็กขึ้นมาก ต่อมามีคนคนหนึ่ง มีภรรยาหลวงและภรรยาน้อย ได้แยกภรรยาน้อยออกไปอยู่ต่างหาก ญาติพี่น้องของภรรยาน้อยได้ย้ายตามมาด้วย กลายเป็นหมู่บ้าน เรียกว่า บ้านน้อย

บ้านโป่งไผ่^{๓๑๘}

สมัยก่อนมีป่าไผ่ขึ้นหนาแน่นและมีโป่งอยู่ระหว่างป่าไผ่ จึงตั้งชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านโป่งไผ่ นอกจากสาเหตุนี้แล้วยังมีความเชื่อว่ามีผีโป่งทำให้เป็นฝีดาษ หรือ ไข้ทรพิษอีกด้วย

๕. ตำบลวังโพรง

บ้านวังขวัญ^{๓๑๙}

สมัยก่อนราว ๓๕ ปีที่แล้ว ณ ที่ตั้งของหมู่บ้านวังขวัญแห่งนี้เป็นที่ที่มีป่าไม้อุดมสมบูรณ์ มีพันธุ์ไม้นานาพันธุ์ เช่น เต็ง ประดู่ แดง มะค่า ตะแบก ยาง ไม้ ฯลฯ เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่านานาชนิด เช่น เสือ ช้าง กวาง หมูป่า และสัตว์ปีก เพราะมีทำเลเหมาะ บางแห่งเป็นป่าโป่งดินเนินเขาเขียว เขารวก และมีลำธารใหญ่เป็นคูกเป็นวัง เป็นที่อาศัยของจระเข้และสัตว์น้ำทุกชนิด พื้นที่จึงเหมาะที่จะเป็นแหล่งล่าสัตว์ของพรานเนื้อทั้งหลาย และนักตัดไม้เพื่อปลูกบ้านเรือนขาย สืบเกิดได้จากมีทางเกวียน และที่นั่งร้าน ซึ่งเป็นที่พำนักชั่วคราว

ที่มาของชื่อ “วังขวัญ” มาจากชาวเมืองพิชิตคนหนึ่งมาตัดไม้และหาปลาที่วังใหญ่ ซึ่งปัจจุบันก็คือ คลองใหญ่เป็นลำน้ำอยู่ทางทิศตะวันออกของหมู่บ้าน ชายคนนั้นทำขวานคกน้ำจมหายที่วังใหญ่ เขามหาขวานแต่ไม่พบ ผู้คนที่คนไปมาจึงเรียก “วังขวานหาย” ต่อมาคำเรียกวังขวานหายกลายเป็นวังขวัญจนทุกวันนี้ ที่วังแห่งนี้เคยมีสระน้ำชุกชุมมาก เพราะเป็นถ้ำลึก แต่ปัจจุบันถ้ำใกล้จะปิดแล้ว และกลายเป็นที่ประดิษฐานศาลพ่อเพชรของชาววังขวัญไป หมู่บ้านนี้เป็นหมู่บ้านแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง และเป็นหมู่บ้าน อพป. ได้รับรางวัลอันดับที่ ๒ และที่ ๓ ของจังหวัดหลายครั้ง เมื่อมีการประกวดหมู่บ้าน มีวัด โรงเรียน ซึ่งมีนักเรียนประมาณ ๒๐๐ คน และเป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๖

บ้านวังโพรง

คำว่าโพรงเป็นชื่อของลำคลองซึ่งไหลผ่านหมู่บ้าน ลำคลองนี้มีวังน้ำอยู่ท้ายหมู่บ้าน เรียกวังควาย ริมลำคลองมีตมบริเวณวังควายเป็นโพรงลึก น้ำไหลเชี่ยวมาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านและตำบลว่าวังโพรง

บ้านหนอง

สมัยก่อนหมู่บ้านนี้มีป่าไม้นานาพันธุ์ขึ้นหนาแน่น ได้แก่ ไม้แดง เต็ง พลอง ประดู่ ฯลฯ ชาวบ้านเขตจังหวัดพิชิตได้เข้าไปตัดไม้เพื่อปลูกสร้างบ้านเรือน และนำไม้บรรทุกเกวียนกลับบ้าน เวลาที่ชาวบ้านเข้าไปตัดไม้จะนำควายไปกินน้ำที่หนองน้ำเป็นประจำ ริมหนองน้ำนั้นมีต้นไม้ประดู่ขึ้นหนาแน่นมาก ชาวบ้านจึงเรียกบริเวณนั้นว่า หนองประดู่ ต่อมาเสียงกร่อนไปเหลือเพียงหนอง

๖. ตำบลวังยาง

บ้านคลองตะเคียน

สมัยก่อนบริเวณหมู่บ้านนี้เป็นป่าดงดิบ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่มากมาย มีแม่น้ำลำคลอง ที่ริมคลองมีต้นตะเคียนต้นใหญ่มาก ชาวบ้านจึงตั้งชื่อหมู่บ้านว่า คลองตะเคียน

บ้านทุ่งนาดี^{๕๕}

เดิมบ้านทุ่งนาดีขึ้นอยู่กับหมู่บ้านวังยาง ตำบลวังโพรง ได้แยกมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๐ เพราะมีชาวบ้านมาอาศัยประกอบอาชีพทำไร่นา จำนวน ๓๗ ครัวเรือน ตั้งชื่อหมู่บ้านตามชื่อผู้นำ ซึ่งเป็นผู้ตั้งหมู่บ้าน ชื่อนายทุ่ง จึงเป็นที่มาของชื่อบ้านทุ่งนาดี

ในสมัยก่อนสภาพพื้นที่เป็นป่าดง มีลำคลองชื่อคลองทรี การที่ชาวบ้านเรียกชื่อคลองทรี เพราะมีชาวบ้านวังยางคนหนึ่งเลี้ยงกระบือเปลือกตัวผู้ เพื่อบริการกระบือตัวนั้นเกิดขวิดเจ้าของตาย แล้วคันเอาร่างของชายผู้นั้นไปติดจอมปลวก และมันได้ใช้เท้าตะกุกดินกลบร่าง แต่มีชาวบ้านคนอื่นเห็นเข้าจึงใช้ปืนยิงกระบือตัวนั้นจนตาย ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านจึงตั้งชื่อคลองว่าคลองทรี

บ้านไทรคอง^{๕๖}

บริเวณนี้ในสมัยก่อนเป็นป่าทึบใหญ่หนาแน่น มีสัตว์ป่าทุกชนิดอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก จึงมีนายพรานมาล่าสัตว์เป็นประจำ และนายพรานส่วนมากได้นอนพักแรมในป่าแห่งนี้บริเวณต้นไทรใหญ่ เป็นต้นไทรสวยงามร่มรื่น มีน้ำตกขนาดเล็กอยู่ใกล้ต้นไทรนี้ด้วย ชาวบ้านจึงเรียกหมู่บ้านนี้ว่าบ้านไทรคอง (ยังหมายถึงพัก)

บ้านวังคันทิยา^{๕๗}

ในระยะแรกตั้งหมู่บ้าน ยังไม่มีผู้คนมาอยู่อาศัยมาก ชาวบ้านพากันขุดบ่อเพื่อหาน้ำ เพื่อบริการขุดบ่อลงไปพบแร่คันทิยา จึงตั้งชื่อบ้านวังคันทิยา

บ้านวังยาง^{๕๘}

หมู่บ้านนี้เคยเป็นป่าดงดิบมาก่อน ส่วนใหญ่เป็นป่าไม้ยาง มีนายพรานล่าสัตว์ และกรีดยางเพื่อนำน้ำยางไปขาย นายพรานที่มากกรีดยางมาตั้งปางพักเรียกว่าปางยาง ต่อมา มีราษฎรมาอาศัยมากขึ้น จึงเรียกชื่อหมู่บ้านเป็นบ้านวังยาง

ภูมินามอื่น ๆ ในอำเภอเนินมะปราง

แก่งน้ำพุผุด^{๘๘} ตามตำนานเล่าว่า มีพระพุทธรูปหนึ่งเดินพุทธรูปมาถึงหมู่บ้านแห่งนี้ พระรูปนั้นเกิดกระหายน้ำ แต่หาแหล่งน้ำไม่ได้ จึงหยิบเอาไม้เส้าฟาดลงบนพื้นดินจนเกิดเป็นน้ำพุผุดขึ้นมาให้ได้ดื่มน้ำ ปัจจุบันน้ำพุจะไม่พุ่งเป็นสายเหมือนในอดีต แต่เป็นแอ่งน้ำที่น้ำไม่แห้งตลอดปี

คลองกงเกว^{๘๙} เป็นคลองซึ่งแยกมาจากแม่น้ำวังทอง มีลักษณะคล้ายขาทางเกว ๒ ข้าง แต่ภาษาชาวบ้านเรียกทางเกวว่า กงเกว เลยเรียกชื่อคลองนี้ว่า คลองกงเกว

คลองหรือห้วยข้างทาง^{๙๐} เมื่อก่อนเป็นบริเวณที่มีลำดิ่งป่าลงมากินน้ำที่คลองหรือห้วยนี้เป็นประจำ ระยะเวลาที่มีคนมาอาศัยอยู่ใหม่ ๆ ได้พบข้าง ๒ เชือกลงมากินน้ำและกำลังต่อสู้กันอยู่เลยเรียกว่า คลองข้างทาง หรือห้วยข้างทาง

คลองปลาช่อน^{๙๑} เป็นคลองที่มีน้ำใสไหลเย็นตลอดปี ชาวบ้านใช้น้ำทำมาหากินโดยเฉพาะอย่างยิ่งการทำนา มีปลาช่อนชุกชุมจึงตั้งเป็นชื่อคลองว่าคลองปลาช่อน

ถ้ำค้างคาว^{๙๒} สมัยก่อนมีค้างคาวอาศัยอยู่ในถ้ำเป็นจำนวนมาก ชาวบ้านจึงเรียกว่าถ้ำค้างคาว ปัจจุบันมีค้างคาวอยู่ไม่มาก

ถ้ำเคื่อน ถ้ำคาว^{๙๓} อยู่ที่ตำบลบ้านม่วง อยู่ห่างจากหมู่บ้านออกไปทางทิศเหนือประมาณ ๒ กิโลเมตร ลักษณะของถ้ำตั้งอยู่บนภูเขา และมีอุโมงค์ได้นำ ถ้ำมีความยาวมาก การเดินทางเข้าไปค่อนข้างลำบาก เพราะต้องจุดไฟเข้าไปและเดินลุยน้ำประมาณ ๗๐ เมตร จะพบกับอุโมงค์ของถ้ำซึ่งกว้างมาก เป็นหินทรายแข็ง ตามผนังของถ้ำ มีหินเป็นรูปร่างลักษณะต่าง ๆ ในถ้ำมีจุดหนึ่งที่น้ำกล่วเรียกว่า ช่องลม ซึ่งเป็นช่องลมเล็ก ๆ ยาวประมาณ ๕ เมตร มีลมพัดแรง คนที่เข้าไปในถ้ำต้องผ่านช่องลมนี้ทีละคน เมื่อผ่านจุดนี้ไปจะพบผนังและเพดานถ้ำส่องแสงระยิบระยับ ซึ่งเกิดจากประกายของเกล็ดแร่ดังงามเหมือนเพชรพลอย เมื่อเดินเข้าไปอีกจนถึงกันถ้ำ ถ้ำมองขึ้นไปช่องกว้างประมาณ ๑๐๐ เซนติเมตร ถ้ำนี้ถ้ำไม่มีชาวบ้านผู้ชำนาญทางเป็นผู้พาเข้าไปส่วนใหญ่มักจะหลงทางและกลับออกมาไม่ได้

ส่วนสาเหตุของการตั้งชื่อ ถ้ำเคื่อนถ้ำคาวนั้น เล่ากันว่า มีชาวบ้านไปล่าสัตว์ในเวลากลางคืน และได้ลงไปในถ้ำเพื่อจะจับปลา เมื่อชาวบ้านเดินไปจนสุดถ้ำก็เห็น

แสงสว่างส่องลอดลงมาในถ้ำและสะท้อนกับผนังถ้ำเกิดเป็นแสงระยิบระยับ เหมือนดวงดาว ดวงเดือน ส่องแสงสดใส ชาวบ้านจึงตั้งชื่อถ้ำนี้ว่า ถ้ำเดือน ถ้ำดาว

ถ้ำเต่า เป็นถ้ำที่อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาทำพล ตำบลบ้านมุง ภายในถ้ำมีหินขนาดใหญ่มีรูปร่างลักษณะคล้ายกระดองเต่า อยู่กลางถ้ำ

ถ้ำนเรศวร ถ้ำนี้อยู่ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าผาทำพล ตำบลบ้านมุง ซึ่งในบรรดาถ้ำที่มีอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกันนี้นับว่าถ้ำนเรศวรเป็นถ้ำที่สวยงามที่สุด เนื่องจากความกว้างและหินงอก หินย้อย ตลอดจนผนังถ้ำมีความโค้งคล้ายกับพระมาลา เบี่ยงหรือหมวกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชที่พระองค์ทรงสวมในขณะทำสงครามยุทธหัตถี จึงได้รับการเรียกชื่อว่า ถ้ำนเรศวร เพื่อให้สอดคล้องกับความงามของถ้ำและเพื่อเทิดพระเกียรติคุณของพระองค์ท่าน

ชื่อของถ้ำนี้เดิมเรียกชื่อว่า **ถ้ำโง่ง** เพราะชาวบ้านเห็นว่าบริเวณปากถ้ำมีลักษณะกลมเหมือนปากโง่ง และเมื่อเข้าไปในถ้ำบริเวณกลางถ้ำเคยพบโง่ง แต่นับจากถูกหุบไปแล้ว ส่วนการที่เปลี่ยนชื่อเป็นถ้ำนเรศวรนั้นเปลี่ยนเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๒ เนื่องจากในถ้ำมีหินรูปหมวกนักรบโบราณคล้ายกับมาลาที่สมเด็จพระนเรศวรทรงสวม และการเข้าไปในถ้ำยังต้องคลานเข้าไปเหมือนการเข้าเฝ้า ภายในถ้ำยังกว้างขวางเหมือนท้องพระโรงแต่ปัจจุบันนี้การเข้าไปในถ้ำไม่ต้องคลานเข้าไปแล้ว เพราะชาวบ้านได้ช่วยกันขุดทางเพื่อจะได้ให้ผู้ไปชมถ้ำเข้าไปง่ายขึ้น

ถ้ำน้ำ เป็นถ้ำที่อยู่บริเวณเดียวกับถ้ำนเรศวร ห่างจากถ้ำนเรศวรเพียงประมาณ ๕๐๐ เมตร ในถ้ำคู่นี้จะมีน้ำไหลออกมาจากถ้ำ ชาวบ้านจึงเรียกว่า ถ้ำน้ำ ในฤดูแล้งชาวบ้านยังได้วน้ำเข้าไปหาปลาภายในถ้ำ ซึ่งในถ้ำมีหนองน้ำลึกบ้าง ดินบ้าง ชาวบ้านได้อาศัยเป็นแหล่งอาหารปลา ถ้าเป็นฤดูฝนปลาก็จะออกจากถ้ำมาภายนอกถ้ำ มีจุดขึ้นทางเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่า ห้ามชาวบ้านเข้าไปจับปลา แต่ก็ยังมีปลาออกมาให้จับภายนอกถ้ำอยู่

ถ้ำน้ำย้อย พื้นที่ดังของถ้ำน้ำย้อยในอดีตเคยเป็นพื้นที่ที่ผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ต่อสู้กับทหารไทย จนกระทั่งผู้ก่อการร้ายหมดไป พื้นที่นี้จึงได้รับพระราชทานจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้เป็นที่ทำกิน มีชาวบ้านเข้ามาอาศัย และได้หักร้าง

ถางป่าจึงได้ไปพบถ้ำ ซึ่งมีหินงอกหินย้อย มีน้ำใสหยดย้อยลงมาเป็นทาง ทำให้เกิดเป็น น้ำตกขนาดเล็กภายในถ้ำมีค้างคาวอาศัยอยู่ ผุ่งลิง ไก่ป่า ก็ชอบมาหากินในถ้ำนี้

ถ้ำผาแดง^{๔๕๕} เดิมเรียกว่าถ้ำปู่ ถ้ำย่า แต่เมื่อเห็นผาเป็นสีแดงอยู่หน้าถ้ำ ก็เลยตั้งชื่อเป็นถ้ำผาแดง

ถ้ำฝ่ามือแดง^{๔๕๖} สันนิษฐานว่าเคยเป็นที่ตั้งฐานทัพของทหารญี่ปุ่นใน สมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ เพราะมีตัวอักษรภาษาญี่ปุ่นอยู่เต็มไปหมด และมีรอยจารึกเป็น ฝ่ามือสีแดงอยู่ในถ้ำปรากฏให้เห็นเด่นชัดกว่าตัวอักษรอื่นเป็นที่สะดุดตา

ถ้ำเรือ^{๔๕๗} ถ้ำนี้อยู่ที่ตำบลบ้านมุง ภายในถ้ำจะพบหอสถิตหินที่ผนัง ถ้ำลักษณะคล้ายห้องเรือโบราณคว่ำอยู่ ชาวบ้านจึงเรียกว่า ถ้ำเรือ การเข้าไปชมต้องเข้าไป ในฤดูแล้งเท่านั้น ในฤดูฝนระดับน้ำในถ้ำจะสูง

ถ้ำลอด^{๔๕๘} เป็นถ้ำที่มีขนาดใหญ่อยู่ในบริเวณเทือกเขาเนินมะปราง เมื่อถึงคราวฤดูฝนน้ำจะเต็มปากถ้ำ ไม่สามารถเข้าออกได้ แต่พอถึงฤดูแล้งน้ำลด คนสามารถเข้าออกภายในถ้ำทะลุไปออกอีกด้านหนึ่งได้ ด้านหลังภูเขาปัจจุบันมีพระสงฆ์ มาสร้างวัดอยู่ด้านหลังถ้ำ

ถ้ำหลวงคตเจิน^{๔๕๙} เป็นถ้ำที่อยู่ในวัดบ้านมุง หลวงคตเจินเป็นพระภิกษุ ประจำวัดนี้ หลวงคตเจินเป็นพระปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานในถ้ำ ไม่นิยมอยู่บนถ้ำ จึงมี ชาวบ้านนับถือมาก มักพากันไปนมัสการหลวงคตเจินในถ้ำเป็นประจำ ปัจจุบันหลวงคตเจินมรณภาพแล้ว บรรดาอุกคิณย์จึงได้นำอัฐิของท่านไว้ไว้ในถ้ำนั้น

ภูเขาแดง^{๔๖๐} อยู่ในเขตตำบลเนินมะปราง ในสมัยก่อนเป็นภูเขาที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่ขึ้นอย่างหนาแน่น รกทึบ ทำให้เป็นที่อยู่อาศัยของ ฝูงสัตว์เป็นจำนวนมาก จึงเรียกว่าภูเขาแดง